

SAFARTUU IJOO

Hojii Namoomaa

**Yaadannoowwanii fi Agarsiistuuwwan
Safartuu Ijoo Hojii Namoomaa Kallattii
Kennan**

Maxxansaan
CHS Alliance, Groupe URD fi pirojektii ‘Sphere’

Maxxansi Jalqabaa
2015

ISBN: 978-2-9701015-2-9

© Mirgi hundi seeraan kan eegame. Qabiyyee qajeelfama kanaaf
mirga abbummaa guutuu kan qaban CHS Alliance, Groupe URD fi
pirojektii ‘Sphere’ jedhamani. Qajeelfamni kun, leenjii, qu’annoo fi
hojiilee sagantaa dabalatee hanga faayidaa barnootaaf ooletti
akkasumas yoo Safartuu Ijoo Qulqullinaa fi Gaafatatummaa Hojii
Namoomaa kanaaf beekamtiin kennamee jira ta’e, irra deebi’ee
qophaa’uun ni mala...Safartuu Ijoo kana guutumatti yookin gar-tokkee
isaa Ingiliffa irraa afaan biraatti hiikuuf yookan haala qabatamaa ofiin
walsimsiisanii fayyadamuuf, duursanii heeyyama barreffamaa karaa
teessoo imeelii: info@corehumanitarianstandard.org. jedhuun
gaafatanii argachuun dirqama ta’a.

Qabiyyee

- 2 Seensa**
- 4 Gabatee Waadaawwan fi Ulaagaalee Qulqullinaa Sagalanii**
- 5 Waadaa 1**
- 8 Waadaa 2**
- 11 Waadaa 3**
- 15 Waadaa 4**
- 19 Waadaa 5**
- 23 Waadaa 6**
- 26 Waadaa 7**
- 29 Waadaa 8**
- 33 Waadaa 9**
- 37 Anneeksii 1: Jechootaa fi Hiikkaawwan isaanii**

Seensa

Yaadannoowwanii fi agarsiistuuwwan Safartuu Ijoo Hojii Namoomaa, Safartuu Ijoo Qulqullinaa fi Gaafatamummaa Hojii Namoomaa irratti xiyyeffate kan deeggarani. Dookimantiin kun kan xiyyeffatu qaamolee fi dhaabbilee hojii namoomaa, deebii namoomaa karoorsuu, hoogganuu yookan hojiirra oolchuu irratti hirmaatan hunda. Kunis hojjettootaa fi tola-ooltota naannoo, dhaabbilee sadarkaa biyyooleessa fi addunyatti argaman fa'a dhuunfata. Kanamalees, dookimantii kana dhaabbileen mootummaa fi qondaaltonni naannoo itti fayyadamuu kan danda'an yoo ta'u, hawaasaalee balaan miidhaman gargaaruufis akka fayyadamuu danda'amutti fooyya'ee qophaa'e.

Qajeelfamni kun hoji-maatawwan ijoo fi gaafatamummaawwan safartuu ijoo hojii namoomaa keessatti tarreeffaman ibsa kan dhiheessu yommuu ta'u, gufuwwan qabatamaa muraasa kan wayita Safartuu Ijoo Hojii Namoomaa hojiirra oolu quunnamuu malanis ni qorata. Waadaawwan Safartuu Ijoo Hojii Namoomaa saglan maaliif akka barbaachisaa ta'anis kan ibsu yommuu ta'u, fakkeenyawwan dubbistootaa fi haalota qabatamaa gara garaaf ta'anillee ni dhiheessa. Haata'u malee, qajeelfamni kallattii kenuu kun, balaawwan namoomaaq deebiin akkamitti kennamuu akka qabu ilaalchisee ibsa gadi-fageenya qabu hinkennu. Sanaa mannaa, waadaawwan tokkoon tokkoon akkamitti guutuun akka danda'amu gorsa bal'ina qabu tarreessa.

Waadaan tokkoon tokkoon hojiwwan namoomaa mataa ofii danda'anii raawwataman irratti kan xiyyeffatu ta'us, hanga ta'e tokko walirra bu'iinsi hojii waadaawwan kana walitti hidhee gurmuu qindaawaa tokko isaan taasisu jiraachuun isaa waan hinolle. Fakkeenyaaaf, koomunikeeshiniin hawaasaalee fi ummata balaan miidhaman waliin taasisamu

barbaachisaa ta'uuni fi hooggansi hojjettootaa deeggarsa kennu, waadaawwan sagalan keessa waan dabruudha. Miidhaa saalquunnamtii ittisuu fi barbaachisummaan iftoominaas waadaawwan hedduuf barbaachisaadha.

Koorniyya fi garaagarummaa (gender and diversity).

Safaruu Ijoon Hojii Namoomaa mirgoota namoomaa isaan bu'uura ta'an kan babal'isu yommuu ta'u, bu'urri isaas mirga ulfina argatanii lubbuun jiraachuu, mirga tasgabbii fi eegumsa argachuu, isaan seera addunyaa keessatti tumamani jirani. Safaruu Ijoon Hojii Namoomaa hirmaannaan ummata balaan miidhamee jiraachuun deebii namoomaa

Bu'a-qabeessa ta'eef bu'uura akka ta'etti fudhata. Kana waan ta'eef, ragaalee saala, umrii fi dandeettiin gar gar qoodamanii ibsam an walitti qabuu fi sagantaalee keessatti fayydamuu, garaa garummaa hawaasaalee keessa jiraniif beekamtii kennuun murteessaadha. Haalli kun gareeleen gara garaa murtiwwan deebii namoomaa karaa qabsiisan keessatti akka yaada gumaatan gochuudhaan, fedhiiwwan isaanii guutamuu isaanii mirkaneessuuf gargaara. **Dookimantii kana keessatti jechi hawaasa jedhu kan hubatame, garee dubartoota, dhirota, ijoollie dhiiraa fi ijoollie dubraa irraa ijaarame kan mata mataatti dandeettii, fedhiiwwan fi sadarkaa saaxilamummaa adda addaa qabu akkata'etti.**

Agarsiistuuwwan raawwii hojii fi gaaffileen kallattii kennan kan isaan yaadamanii, jijiiramni gara safartuu galmaan gahuutti taasisamu akka safaramu jajjabeessuu fi gama qulqullinaa fi gaafatamummaa hojii namoomaatin muuxannoo fi fooyya'iinsi walirraa hincinne akka argamu dhiibbaa gochuudha. Dhaabbileen tokko tokko tooftaalee

bu'aawwan dhaabbilee, haalota qabatamaa fi yeroo gara garaa keessatti argaman walbiratti ilaaluu isaan dandeesisan opheessuu hawwu malu.

Agarsiistuuwwan raawwii hojii fi gaaffileen kallattii kennan kan hojiirra oolan kanneen itti aanan kana qajeelchuuf ta'u mala:

- Qophii pirojektii fi sagantaa;
- Sadarkaalee pirojektii, sagantaa, seektaraa fi deebiwwan kennamanitti hordoffii gochuuf;
- Qorannoowwan dhaabbataa ejansiin hoogganamu;
- Tarsiimowwan ijaarsa humnaaf;
- Gamaagama keessoof;
- Qoranna fi gamaagama gitaa fi gamtaaf;
- Hordoffii hawaasni balaan miidhama battalamu hojiin hojjetamutti raawwatuuf.

Agarsiistuuwwan raawwii hojii wayita hojiirra oolan, warri fayyadamu dhimmoota itti aanan yaada keessa akka galchan gorsamu:

Guutummaa. Agarsiistuuwwan raawwii hojii akka gurmuu tokkotti faayidaa irra ooluu qabu Baay'inni isaanii xiqqaa, seektarootaa fi haalota qabatamaa hundaaf barbaachisaa akkasumas odeeaffano madda sadii madalanii xiinxaluun barbaachisaa ta'uun kan ibsanidha. Dhaabbanni tokko agarsiistuu kana fayyadamuu dhiisuuf yoo murteesse, bu'aalee wayita gabaasu sababa murtii isaa ifatti akka kaa'u jajjabeeffama.

Haala qabatamaan walsimsiisuu.

Agarsiistuuwwan raawwii hojii akka haala qabatamaa fi adeemsa addaa dhaabbileen qaban waliin walsimanitti fooyya'uun qabu. Agarsiistuuwwani fi gaaffileen kallattii kennan kanneen biroo deeggaramanii hojiirra ooluu danda'u.

Yeroo. Agarsiistuuwwani fi gaaffileen kallattii kennan, qoranno jalqabati

kaasee hanga gamaagama hojiitti sadarkaalee hundarratti tajaajila irra ooluu danda'u.

Safara. Agarsiistuuwwan raawwii hojii kaayyoon isaanii jijiiraamni akka safaramu fi/ykn jijiirama argame gama yeroo, sagantaalee fi haalota qabatamaan walbira qabanii dorgomsiisuufi. Agarsiistuuwwan raawwii hojii faayida=qabeessaa fi garaa garummaa gama fedhiin jiru

akkasumas quufinsa sagantaalee hojiirra jirani irraa argame akka agarsiisan, bifaa yeroo fi iddoohojii faana deemuun safaraman akkasmas ragaaleen yoo xiqqaate umrii fi koorniyaan qoodamanii akka ibsamman carraa uuman ta'uu Agarsiistuuwwan raawwii hojiif karaa salphaan qabxiin itti kennamu iskeelii liikerti kan abbaa sadarkaa 5 (1=Cimseen morma: 2= Hinfudhu; 3= hinfudhus,

himnormus; 4= Nan fudha; 5= Sirriittin fudha) kanneen jedhan fayyadamuuni.

Qajeelfama dabalataa. Fayyadamtoonni odeeffannoo dabalataaf liinkota gaditti argaman, qajeelfamoota xumura kutaalee tokkoon tokkoon irra jiran akkasumas jechootaa fi yaadannoowwan miil-jalee (footnotes) akka ilaalan gorsamu.

Yaadannoowwan Dabalataaf Teessoo Weesaayitii

ADCAP (2015) ‘Umrii fi Qaama- miidhamtummaa Hojii Namoomaa Keessa Galchuuf Safartuuwwan Yoo Xiqqaate Guutamuu Qaban’ (Yaaliirra kan Jiru):

<http://www.helpage.org/what-we-do/emergencies/adcap-age-and-disability-capacity-building-programme/>

IASC Agarsiistuu Koorniyaa 2013-14:

<http://www.humanitarianresponse.info/en/topics/gender/page/iasc-gender-marker>

HelpAge International (2014) ‘Naannoo Maanguddooni Heddummatanitti Humna Dandamanna Balaa: Imaammatoonii fi Sagantaaleen Maanguddoota Hammatan Akkamitti akka Qophaa’an’:

<http://www.helpage.org/silo/files/disaster-resilience-in-an-ageing-world-how-to-make-policies-and-programmes-inclusive-of-older-people.pdf>

OCHA (2014) Tooftaa Qorannoo – Uummattoota Balaan Miidhamaniif Gaafatamummaa Barbaachisu Haala Hirmaachisaa ta’een Madaaluu (Riippabilika Giddu-gala Afrikaa):

<http://chsalliance.org/files/files/Resources/Tools-and-guidance/Methodology-Participative-evaluation-of-AAP.pdf>

Yaadannoowwan I fi Agarsiistuuwwan Safartuu Ijoo Hojii Namoomaa, kan qophaa’e garee hojii kan bakka buutonni dhaabbilee miti-mootummaa idil-addnunyaa, neetworkota, ‘UNOCHA, Groupe URD, the Sphere Project fi CHS Alliance’ keessa walitti dhufan of keessa qabuuni. Dookimantiin kun marii fi qorannoo yaalii dirree gubbaatti, itti fayyadamtoota haalota qabatamaa gara garaa keessa jiran hirmaachisuun taasisameen akka gabbatu ta’ee jira. Gareen hooggansa Safartuu Ijoo HOjii Namoomaa, deeggarsa maallaqaa Koreen Gargaarsa Yeroo Balaawwan Tasaa (Disasters Emergency Committee) qophii Yaadannoowwani fi Agarsiistuuwwan Qajeelfama kennan kanaaf taasiseef galata guddaa galcha. Qophiin qajeelfama kanaa kan hundaa’e barreeffamoota duraanii kan ‘Sphere’, CHS Alliance (duraan HAP fi ‘People In Aid’ jedhamuu) akkasumas ‘Groupe URD’ irraa fudhataman irratti. Yaadannoowwani fi Agarsiistuuwwan Qajeelfamaa kennan kun, yaada itti fayyadamttota irraa argame irratti hundaa’uun Bitootess 2017 fooyya’e Isinis yaadaa qabdan karaa teessoo imeelii: feedback@corehumanitarianstandard.org.

Dhaabbileen Safartuu Ijoo Hojii Namoomaan walbiratti ilaalanii mirkaneessuu barbaadan tuulota weesaayitii ‘CHS Alliance’ keessa jiran keessumaayyuu teessoo weesaayitii <http://chsalliance.org/what-we-do/verification> jedhu jalaa ilaaluu danda’u..

Waadaawwanii fi Ulaagaalee Qulqullinaa Saglan

1. Hawaasnii fi namoonni balaan miidhaman, gargaarsa fedhii isaaniitiin walsimuu fi barbaachisaa ni argatu.

Ulaagaa Qulqullinaa: Deebiin gargaarsa namoomaaf kennamu mijawaa fi barbaachisaa ta'uu.

2. Hawaasnii fi namoonni balaan miidhaman, gargaarsa namoomaa yeroo barbaachisutti argachuu qabu

Ulaagaa Qulqullinaa: Deebiin gargaarsa namoomaaf kennamu bu'a-qabeessaa fi wayitaawaa dha.

3. Hawaasaa fi namoota balaan miidhamaniif deebiin gargaarsa namoomaa kennamu, haala bayyanachuu hin dandeeyeen akka hin miidhamne, caalaatti akka itti qophaa'an; cimanii fi saaxilammummaan isaanii hir'atu kan gumaach u ta'uu.

Ulaagaa Qulqullinaa: Deebiin gargaarsa namoomaa dandeettii naannawaa kan cimsuu fi miidhaa dabalataa kan hambisuu ta'uu.

4. Hawaasnii fi namoonni balaan miidhaman, odeeaffannoo argachuufis ta'ee murtiiwwan isaan ilaallatu keessatti hirmaachuuf mirga fi angoowwan qaban beeku.

Ulaagaa Qulqullinaa: Deebiin gargaarsa namoomaa odeeaffannoo, hirmaannaa fi waan ta'aa ture himachuu irratti hundaa'a.

5. Hawaasnii fi namoonni balaan miidhaman, haala miidhaaf isaan hinsaaxilleen, tooftaalee komii ittiin furanii fi deebii atattamaa kennuuf ni qabaatu.

Ulaagaa Qulqullinaa: Komiiwwan ni keessumeessamu akkasumas ni furamu.

6. Hawaasnii fi namoonni balaan miidhaman, deeggarsa qindaawaa fi walsimaa ta'e ni argatu.

Ulaagaa Qulqullinaa: Deebiin gargaarsa namoomaa qindaawaa fi walsimaadha.

7. Hawaasnii fi namoonni balaan miidhaman, dhaabbilee muuxannoo fi yaadawan kennamu irraa barachaa dhufan irraa deeggarsa fooyya'aa ta'e ni eegu.

Ulaagaa Qulqullinaa: Qooda-fudhattooni gargaarsa namoomaa yeroo hunda ni baratu; hojji isaaniis ni fooyyessu.

8. Hawaasnii fi namoonni balaan miidhaman, gargaarsa isaan barbaachisu hojjettootaa fi tola-ooltota gahumsa qabanii fi haalan hoogganaman irraa ni argatu.

Ulaagaa Qulqullinaa: Hojjettooni hojji isaanii haala bu'a-qabeessa ta'een akka hojjeton deeggarsi ni godhamaaf akkasumas walqixa ni ilaalamalu.

9. Hawaasnii fi namoonni balaan miidhaman, dhaabbileen isaan gargaaraan qabeenyi/leeccalloo isaan harka jiru haala bu'a-qabeessa fi baasii quatuun akkasumas bifaa naamusa qabuun akka faayidaa irra oolchan irraa eeguu danda'u.

Ulaagaa Qulqullinaa: Qabeenyi/leeccalloon miira gaafatamummaa qabuun kaayyoo yaadameef oola.

Waadaa 1

Hawaasnii fi namoonni balaan miidhaman, gargaarsa fedhii isaaniitiin walsimuu fi barbaachisaan ni argatu.

Ulaagaa Qulqullinaa:
Deebiin gargaarsa namoomaaf kennamu mijawaa fi barbaachisaadha.

Waadaan kun maaliif barbaachisa?

Waadaan 1 kaayyoo isaa jalqabaa kan godhate deebii gargaarsa namoomaa balaafi gaaga'ama uuman furuu, gargaarsa argachuuf mirga namoonni qaban deeggaruu fi kabaja isaan akka dhala namaatti qaban mirkaneessuudha. Gargaarsi namoomaa nama hundaa fi haala hunda karaa walfakkaatuun keessumeessu kaayyoowwan isaa galmaan gahuuf gufachuuf kan danda'au yommuu ta'u, namoota deeggarsa isa barbaadaniifillee faayidaa barbaachisu kennuuf humna horachuuf carraan qabu gadi aanaa ta'a.

Waadaan 1 dhimmi keessumaa xiyyeffanna kenuuf haala qabatamaa jiruu fi fedhiwwan namoonni gara garaa balaan miidhaman qaban hubachuun barbaachisaa akka ta'ee fi fedhiwwan kun oolee bulee akkamitti jijiiramuu akka danda'an akkasumas dandeettiwwan gareeleen gara garaa qabaniif beekamtii kenuun dhimma murteessaa ta'uua isaati. Kanamalees, qorannoo fedhiwwan itti fufiinsaan raawwatamu fuulduratti tarkaanfachiisuuf, gargaarsa haala loogi-maleessa ta'een kenuufi deebii namoomaa keessatti dhimma koorniyaa fi garaagarummaa jiruuf beekamtii kenuuf gahee imaammatoonnii fi adeemsonni hojii qaban ni ibsa.

Agarsiistuuwwan Raawwii Hojii

1. Hawaasnii fi namoonni balaan miidhaman deebiin namoomaa kennamuuf fedhii addaa fi aadaa isaanii yaada keessa kan galche ta'uua isaa hubatu.
2. Gargaarsii fi eegumsi taasisameef, haalota yaadessaa, sadarkaa saaxilamummaa fi fedhiwwan duursanii qoratamaniin kan walsimuudha.
3. Deebiin namoomaa dandeettii (fakkeenyaaaf, beekumsaa) namoonni gargaarsaa fi eegumsa barbaadan qaban yaada keessa kan galcheedha.

Hojilee Ijoo Hordofuuf Gaaffilee Kallattii Kennan

- Qorannoon fedhii guutuu ta'e adeemsisamee jiraa? Karoora deebii namoomaa qopheessuuf hoo faayidaa irra oolee?
- Wayita qorannoon fedhii gargaarsa, haalota yaadessaa, dandeettii, saaxilamummaa fi qorannoon haala qabatamaa adeemsisamu, namootaa fi hawaasa balaan miidhaman, dhaabbilee naannoo jirani fi qooda-fudhattoota biroo dabalatee, maddeewwan odeeffannoo danuu waliin mariin taasisamee?
- Ragaaleen qorannoo fi hordoffii hojiin argaman saalaan, umrii fi dandeettiin qoqqoodamanii gosa gosaan taa'anii jiruu?
- Gareewan saaxilamoo ta'an bifaa kamiin adda bahan?
- Gargaarsi namoomaa gareewan dimogiraafii gara garaa qabaniif akaakuuwwan gargaarsaa fi/ykn eegumsaa gara garaa of keessaa qaba?
- Tarsiimoo deebiin namoomaa ittiin kennamu fedhiwwan gargaarsaa jijiiramaa deeman, dandeettiwwani fi haalota yaaddesaa jiranirratti hundaa'uun haala qabatamaa wajjiin walsimsiisuuf tarkaanfiiwwan fudhataman maali?

1.1 Haala qabatamaa jiruu fi qooda-fudhattoota ilaachissee xiinxala sirnaawaa, qabatamaa fi itti fufiinsa qabu adeemsisu.

Qorannoo fi Xiinxala

- Qorannoo fi xiinxalli adeemsa malee hojii yeroo tokkoo miti. Hanga yeroon heeyyametti xiinxalli gadi fageenya qabu adeemsisu qaba. Fedhiwwan gargaarsaa hawaasni balaan miidhame qabu yaadan tilmaamamuu odoo hintaane, marii hawaasaa itti fufiinsa qabu irratti adeemsisuun qorannoona adda buuu qabu.
- Ragaaleen qorannoo ka'uumsa irratti guutuu akka hintaane hubachuudhaan, odeeefanno sakatta'uu fi mirkaneessuun (fakkeenyaaaf, 'triangulate' gochuun) dhimma murteessaadha.
- Nageenyaa fi tasgabbii namoota balaan miidhamanii fi kan uummata ofitti isaan qabee qorachuun, yaaddoo jeequmsaa fi dhiibbaa humnaan dhufu kamiiyyuu akkasumas haala lubbuun jiraachuu yookan mirgoota namoomaa bu'uraa dhoowwatan adda baasuuf barbaachisaadha. Kanamalees, fedhiwwan koorniyaan walqabatan xiinxaluun deebii namoomaa irra caalaa bu'a-qabeessa ta'uu fi fulla'aina qabaatu lafa kaa'uuf gumaata qaba.
- Karoora qopheessuun qaamolee biroo waliin qindoomina uumuu fi qorannoowwan baay'atanii hawaasatti ba'aa akka hinuumne ittisuuf barbaachisaadha. Bakka danda'ametti qorannoowwan gamtaa (kanneen akka multi-cluster/ sector initial rapid assessment (MIRA)) adeemsisu qaba fi odeeefanno isaa (ulaagaa filannoo dabalatee) Ejensiwwan fedhii qabaniif, mootummaa fi ummata miidhameef kennamuu qaba.

1.2 Qoranna fedhii fi haalan yaaddessaa loog-maleessumma/al-loogummaa qaban irratti hundaa'uun akkasumas saaxilamummaa fi dandeettiwwan gareelee adda addaa hubachuun sagantaalee Mijaawaa wixinuu fi hojiirra oolchuu.²

Sagantaalee Mijaawaa

- Deebiin gargaarsa namoomaa gareelee gara garaa hawaasa keessatti miidhamaniin fudhatama kan qabuu akkasumas mirgoota miseensota hawaasaa hunda eegsisuuf fedha qabaachuu qaba. Mirgoota miseensota hawaasaa hunda eegsisuuf: fedhiwwan isaan qaban (kanneen akka bishaan qulqullu fi tajaajila wal'aansa fayyaa) guutuu, gama eegumsaan yaaddoo qabaniif (fakkeenyaaaf, saalquunnamitii fi miidhaaf akka hinsaaxilamne) deebii kenuun akkasumas namoonni miira kabajaa fi ofitti abdannaakka horatan gochuun barbaachisaadha. Sagantaaleen yeroo qophaa'an haala qabatamaa fi naannoo addaa tokko keessatti, magaalaas ta'ee baadiyyaatti, fedhiwwan jiran haala guutuu danda'aniin ta'uu qabu.
- Gochaaleen addaa mirgoota namoomaa cabsan tokko tokko yookan kanneen ilaalcha dogoggora irratti hundaa'an (fakkeenyaaaf, loogiin shamarran, ijoollie dhiiraa yookan kutaalee hawaasaa murtaa'an irratti xiyyeffate, ijoollie dubraa carraa barnootaa dhoowwachuu, talaallii dhoowwachuu fi kkf) deeggarsa argachuu hinqaban.

Qoranno Walabaa

- Namoonni iddoowwan gahuun rakkisu jiraatan, fakkeenyaaaf, namoota kaampii keessa hinjirree fi naannoo teessuma lafaa rakkisaa qabu jiraatan yookan kanneen maatiwwan ofitti isaan qaban waliin jiraatan, fedhiwwan isaan qaban qorachuuf tattaaaffii addaa taasisuu gaafata. Haaluma walfakkaatuun, namoonni haala yaaddessaa keessa jiraatan, fakkeenyaaaf, qaama miidhamtoonni, maanguddooni, namoonni manaa hinbaane, daa'immanii fi dardaaronni/shamarran- hundi isaanii miidhaa humnaan raawwatamuuf, saamichaa fi sarbamaaf saaxilamuun waan danda'aniif, fedhiwwan isaanii qorachuuf tattaaaffii addaa gochuu gaafata.

Saaxilamummaa

- Namoonni saaxilamuun kan danda'an sababa haalota dhuunfaa kanneen akka umrii (keessumaayyuu hedduu daa'immaa fi maanguddoo ta'uu), qaama miidhamtummaa yookan dhukkuba qabaachuu (fakkeenyaaaf, namoota socho'uuf rakkoo qaban yookan namoota HIV/AIDSiiin dhiiga isaanii keessa jiru) yookan sababa namoota biroo saaxilamoo ta'an kunuunsaaniif ta'uu mala.

¹ 'Needs' includes assistance and protection.

² This may refer, for example, to: women, men, girls, boys, young people and old people as well as those with disabilities and specific minority or ethnic groups.

	<ul style="list-style-type: none"> Haalonni hawaasummaa fi haalonni qabatamaan keessatti argamanis namoonni akka saaxilaman gumaacha qabu. Haalonni kun kan dhuunfatan loogii fi fanfansuu (fakkeenyaaaf, haalota tokko tokko keessatti sadarkaa gadi aanaa fi aangoo dubartoonii fi shamarran qaban), hawaasummaan cinaatti dhiibamu (fakkeenyaaaf, odeeaffannoo argachuu dhabuu), manca'ina naannoo (fakkeenyaaaf, dhiqama biyyoo yookan manca'ina bosonaa), jijiirama haala qilleensaa, hiyyummaa, qabeenya lafa dhabuu, bulchiinsa laafaa, sanyummaa, sadarkaa hawaasa keessatti qabani fi amantii yookan ilaalcha siyaasaa fa'a. <p>Dandeettii Dursee Jiru</p> <ul style="list-style-type: none"> Mootummaan namoota daangaa biyya isaa keessatti balaan miidhamaniif gargaarsaa fi eegumsa wayitaawaa kennuuf hunda dura gahee fi itti gaafatamummaa qaba. Deebiin qaamoleen gargaarsa namoomaa biroon kenne, namoonnii miidhamani fi yookan mootummaan deebii kennuuf (keessumaa sadarkaalee deebii kanneen jalqabaa irratti) humna gahaa yookan fedhii yoo hinqlabaanne qofa kan dhufu ta'a. Kanamalees, qaamolee gargaarsaa itti seenuun barbaachisaa ta'uun isaa kan mirkanaa'u, mootummaan yookan qondaaltonni mootummaa kutaalee hawaasa murtaa'ani fi/ykn namoota naannoo miidhame tokko keessa jiraatan irratti loogii cimaa kan raawwatan yoo ta'ee. Dubartoonni fi dhiironni balaan miidhaman (maanguddootaa fi qaama-miidhamtoota dabalatee) dursee dandeettii, beekumsaa fi humna ittiin balaan dandamatani fi bayyanataniin kan qaban yammuu ta'u, dandeettii fi beekumsa kana irra caalaa horachullee ni danda'u. Yeroo hedduu deebii kennuufis warra jalqabaa ta'u. Deebii gargaarsa namoomaa keessatti namoota balaan miidhaman haalaan hirmaachisuu, kabajaan lubbuun jiraachuuf mirga qaban deeggaruu keessatti dhimma murteessaa tokko.
1.3. Sagantaalee fedhii, dandeettii fi haalota jijiiramaa deeman waliin walsimsiisuu	<p>Sagantaalee Jijiiramaa Deeman Waliin Walsimsiisuu</p> <ul style="list-style-type: none"> Adeemsa deebii namoomaa keessatti hojjettooni dirree, gargaarsa taasisamu hangam fedhii hawaasa guutaa akka jiraniifi tarii deebiwwan dabalataa yookan addaa kennuun barbaachisaa ta'uun isaanii beekuu, haala itti fufiinsa qabuu hawaasa gargaaramu mariisiisu qabu. Ragaaleen waa'ee fayya fi kanneen biroo haala idileen hordofamu fi murtiwwan itti fufiinsaan murtaa'an fi lubbuu baraaruuf dhimmoota dursi kennamuufi qabu adda baasuuf hojji hojjetamu keessatti faayidaarra ooluu qabu. Qaamoleen deebii namoomaa kennan hojileen gargaarsaa hojjetaman kamiiyyuu, fedhiwwan jijiiramaa deeman wajjiin akka walsiman gochuuf saganticha irra deebi'anii qopheessuuf qophii ta'uun qabu. Arjoomtonnis haala kana kan fudhatan ta'uun isaanii mirkaneessuuf, mariwwan barbaachisaa ta'uun malu.

Gaafatamummaawan Dhaabbilee Hordofuuf Gaaffilee Kallattii Kennan

- Dhaabbileen hojilee namoomaa fedhii bu'uureeffatan, loogi-maleessaa fi walaba ta'an hojjechuuf kutannoo imaammataa ifa ta'an qabuu? Hojjettooni isaanii hoo beekuu?
- Qooda-fudhattooni dhimmi ilaallatu dhaabbatichi haqaan kan hojjetu, loogi-maleessaa fi walabaa ta'uun isaa ni hubatuu?
- Adeemsonni hojii, tooftaalee ragaan saalaa, umrii fi dandeettiin qoqqoodame haala dhaabbataa ta'een ittiin walitti qabamu of keessaa qabuu?
- Ragaaleen kun sagantaa qopheessuu fi hojirra oolchuu keessati haala idileen faayidaarra ooluu?

Gaafatamummaawan Dhaabbilee	Yaadannoowwan Kallattii Kennan
1.4. Imaammatawwan, gargaarsa loog-maleessa ta'e, fedhii fi dandeettii hawaasaa fi namoota balaan miidhamanii irraa	<p>Imaammatawwan Dhaabbataa Deeggarsa walabaa kennuuf fi garaagarummaa jiran keessumeessuun walqabatan</p> <ul style="list-style-type: none"> Dhaabbanni Safartuu Ijoo Hojilee Namoomaa guutu tokko, imaammatoota, adeemsawwanii fi Sirnoota, qajeeltoowwan hojii namoomaa calaqisiisanii fi deeggaran akkasumas kan haala koorniyaaf, umriif, dandeettii fi gargaarummaa jiraniif ulfina kennan qabaachuu qabu.

ka'un kennisiisu .	<ul style="list-style-type: none"> Hojjettoonni fi tola-ooltonni hundi imaammatawwan kanaan walqabatee gaafatamummaa qabani fi haala kamiin ittiqaafatamummaa akka fudhachuu danda'an hubachuu qabu. Qooda-fudhattoonni biroos imaammatoota kana akka hubatan taasifamuu qabu.
1.5 Imaammatawwan waadaawwan lafa kaa'an, kan hawaasaa fi namoota dagatamanii/cinaatti dhiifaman ilaalcha keessa galchuun ragaalee akaakuu adda addaa walitti qabuu	<p>Ragaalee Bifa Bifaan Qoqqoodanii Kaa'uu</p> <ul style="list-style-type: none"> Imaammatooni dhaabbataa, qorannoo fi gabaasaaf, sadarkaalee ragaaleen itti qoqoodamanii ibsamuu qaban ifaan kaa'uu qabu. Haalli kun gargaarsi loogi-maleessa ta'e kennamuu isaa ragaa kennuu fi gargaarsa gareelee yaadame dhaqqabaa jiraachuu isaa agarsiisuuuf gumaacha qabu.
1.6 Adeemsi haala jiru irratti xiinxala barbaachisaa fi itti fufiinsa qabu raawwachuu dandeessisu jiraachuu mirkaneeffachuu	<p>Xiinxala itti fufiinsaan raawwatumuuuf Adeemsota Barbaachisan</p> <ul style="list-style-type: none"> Dhaabbileen Hojii Namoomaa, hojjettoonni gargaarsaa beekumsa, dandeettii, amalootaa fi ilaalchawan hojii qorannoo hoogganuu fi adeemsisuuf isaan gargaaru akka argatan, hooggansaa fi hordoffii barbaachisu kennuufi qabu. Sirnoonni humna namaa, garee hojii qorannoo hojjetu dafanii mindeessuu fi bobbaasuuf, hanga danda'ametti haala jiru faana tarkaanfachuuf qophii ta'uu qabu. Hojjettoonni baay'inaan gahaa ta'ani fi gahumsa gahaa qaban, hojiin qorannoo fi xiinxalaa adeemsisamaa jiru bu'a-qabeessa ta'uu isaa mirkaneessuu qabu. Bajannii fi qabeenyi sagantichaa fedhii jiru bu'uureeffachuu ramadamuu qabu. Maallaqani ramadamus, fedhii deeggarsaa fi eegumsaa irratti xiinxala itti fufiinsaan hojjetamuuf akkasumas saganticha haala jiruun walsimsiisanii qopheessuu fi sirreessuuuf gahaa ta'uu mirkaneessuuun barbaachisaadha.

Yaadannoowwan Dabalataaf Teessoo Weesaaayitii

ACAPS fi ECB (2014) 'Qorannoo Fedhiwwan Gargaarsa Namoomaa: Qajeelfama Dansaa':

<http://www.acaps.org/img/documents/h-humanitarian-needs-assessment-the-good-enough-guide.pdf>

ALNAP fi Groupe URD (2009) 'Uummata balaan miidhame deebii namoomaa keessatti hirmaachisuuf tooftaa hirmaachisaa qopheessuu'. Hirmaannahaa irratti Kitaaba Wabiif qophaa'e (boqonnaa 7):

http://urd.org/IMG/pdf/MP_GB_CHAPITRE7.pdf

IASC (2015) 'Qorannaar ariifataa jalqabaa seektara danuu irratti adeemsisamu ilaalchise Yaadanno qophaa'e' (A.L.A. Adoolessa 2015 kan fooyya'e):

https://www.humanitarianresponse.info/en/system/files/documents/files/mira_revised_2015_en.pdf

IASC (2006) 'Dubartoota, Ijoollee Dubraa fi Ijoollee Dhiiraa: Fedhiwwan gara garaa, carraawwan walqixa'. Hojii Namoomaa keessatti Kitaaba Dhimma Koorniyaa Ibsu:

<https://interagencystandingcommittee.org/gender-and-humanitarian-action-0/documents-public/women-girls-boys-men-different-needs-equal>

Mazurana, D., Benelli, P., Gupta, H., fi Walker, P. (2011) 'Dhimma Saalaa fi Umrii: Balaawwan Tasaa keessatti Deebii Namoomaa Fooyyessuu'. Wiirtuu idil-addunyaa Feeyinsteyin, Yuuniversitii Taftis:

<http://www.alnap.org/resource/8144>

Odeeefannoowwan dabalataaf weesaaayitii Aliyaansii Safartuuwwan Ijoo Hojii Namoomaa:
<http://chsalliance.org/resources/ilaalaa>.

Waadaa 2

Hawaasnii fi namoonni
balaan miidhaman, gargaarsa
namoomaa yeroo
barbaachisutti argachuu qabu

Ulaagaa Qulqullinaa:

Deebiin gargaarsa namoomaa
kennamu bu'a-qabeessaa fi
wayitaawaadha.

Waadaan kun maaliif barbaachisa?

Waadaan 2 sirni bu'a-qabeessa ta'e kan murtii wayitaawaa fi ragaa bu'uureeffatee murteessuuf gumaachu jiraachuu akka qabu ibsa. Haalli gargaarsaa fi eegumsa gahaa fi yeroo isaa eeggate bakka hundatti waliin gahuu waliin gahuullee kan dabalatuudha. Waadaan kun gufuwwan gama itti fayyadamaan, tasgabiin, maallaqaan, humnaa fi dura-aantiwwan walitti bu'aniin muudachuu danda'anilee jiraachuu isaanii ni amana. Haata'u malee, Hawaasni gargaarsa namoomaa deebii namoomaa guutuu ta'e namoota fedhaniif kennuuf, karaawan gufuwwan kun ittiin furaman gamtaan hojjechuu isaan gaafata. Rakkoo as deemu dursanii tilmaamuu fi itti qophaa'unis deebiin kennamu si'ataa, mijawaa fi bu'a-qabeessa akka ta'u kan gumaatu yommuu ta'u, murtiwwan murtaa'anis odeeoffannoo abdachiisaa irratti kan hundaa'e ta'uu isaallee ni mirkaneessa. Deebiwwan kennaman yeroo kan eeggatan ta'uu qofa osoo hintaane, lubbuu namootaa fi madda jireenya isaanii akka gargaaran yoo barbaadame, sadarkaalee teekinikaa yoo xiqqaate guutamuu qaban hordofuutu irraa eegamaa.

Agarsiistuuwwan Raawwii Hojii

1. Hawaasaalee fi namoonni balaan miidhaman, gareelee garmalee saaxilamoo ta'an dabalatee, yeroom gargaarsi fi eegumsi isaan fedhan itti kennamee gahaa ta'uu isaa hubatu.
2. Hawaasaalee fi namoonni balaan miidhaman, fedhiwwan isaanii deebii kennameen guutamuu isaanii ni fudhatu.
3. Gabaasonni hordoffii fi qorannoo hojii, deebiin namoomaa kennamee yeroo itti kennameen, qulqullinaa fi baay'ina isaatiin kaayyoowwan isaa fiixaan baasuu isaa agarsiisu.

Hojiilee Ijoo Hordofuuf Gaaffilee Kallattii Kennan

- Gufuwwanii fi haalonni yaadessaan haala idileen adda bahanii xiinxalamii jiruu? Karoorawwan hoo bifaa sanaan haala jiruuun akka walsiman taasisamanii jiruu?
- Karorri yeroo qophaa'u, yeroo hojiileef hedduu mijawaa ta'u akkasumas haalota dhiibbaa uuman kanneen akka haala qilleensaa, tibbaa yookan walitti bu'iinsa naannoo jiraachuu maluuf xiyyeeffannaan kennamee?
- Karoorawwanii fi hojiilee hojiirra oolchuu irratti harkifannaan uumame hordofamee furmaanni itti kennamee?
- Sirni akeekachiisa duraa fi karoorawwan ofeeggannoo faayidaarra oolanii?
- Sadarkaaleen teekinikaa sadarkaa addunyaatti beekaman faayidaa irra oolanii fiixaan hoo bahanii?
- Fedhiwwan hinguutamin adda bahanii furmaata argatanii?
- Bu'aawwan hordoffii hojii sagantaalee haala qabatamaa wajjiin walsimsiisuuf faayidaa irra oolanii?

2.1. Hoj-maatonni karoorfaman dhuga-qabeeyyii akka ta'aniifi rakkolee jiran furuu danda'an akkasumas hawaasallee akka hinmiine sagantaalee hudhaawan furan wixinuu.

Rakkolee furuu fi Sagantaaleen dhuga-qabeeyyii akka ta'an gochuu

- Tasagabbiin dhabamuun yookan rakkoleen lojisistikaa uummata miidhame bira gahuuf daangessuu malu. Maallaqnis gahaa ta'uu dhabuu akkasumas qondaaltonni naannoo dhaabbileen gargaarsa namoomaa deebii akka kennan heeyyamuu dhiisuu danda'u. Ummata rakkate bira gahuun waan rakkiseef yookan hanqinni fandii waan jiruuf, ulaagaalee sadarkaa teekinikaa guuutuun waan baasu ta'uu dhiisuu mala. Kanamalees, dhaabbilee fi hojjettooniisaanii sadarkaalee yoo xiqlaate guutamuu qaban guutuuf muuxannoo, sirna yookan gahumsa barbaachisu dhabuu danda'u.
- Gufuuwan jiran furuuf, hojii dippiloomaasi, hojii sossobbii fi advokasii mootummaa, dhaabbilee biroo fi arjoomtota irratt sadarkaa naannoo, biyyaa fi addunyaatti hojjechuun barbaachisa ta'uu mala.
- Gufuuwan deebiin namoomaa waadaa isaa akka fiixan hinbaasne ittisan furuudhaaf, tarsiimoo barbaachisu qopheessuuf (fakkeenyaaaf, advokasii, sirna olergiinsaa, karoora haala hineegamainiif ta'u baasuu) yeroo hedduu gamtaan hojjechuun gaafata.
- Agarsiistuuwan raawwii hojii, yeroo hojii bu'uureeffatani fi haala-qabatamaa jiru irratti hundaa'an akkasumas kan fiixan bahuu danda'an lafa kaa'uun barbaachisaadha. Kanamalees, agarsiistuuwan kun fedhiiwan gargaarsaa fi eegumsaa guutuu irratti jijjiirama jiran safaruuf, haala idileen qoratamuu kan danda'an ta'uu qabu.

2.2 Deebii gargaarsa namoomaa yeroo eegamutti kennuu, murtiwwan dabarsuu fi waan hojjetamuu qaban osoo yeroo hin fudhatin raawwachuu.

Wayitaawaa (Timeliness)

- Wayitaawaa jechuun kan inni ibsu deebii ariifachiisaa harkifanna hambisu qofa osoo hintaane, tajaajiloota barbaachisan yeroo barbaachisutti kennullee kan garsiisudha. Fakkeenyaaaf, namoonni balaan miidhaaman ganna fi bona fedhii gara gara qabaachuu danda'u. Hojileen hojjetaman kanneen akka nyaata beeyiladaa, sanyii midhaanii yookan meeshalee qonnaa raabsuu, tibba hojii qonnaa yaada keessa kan galche ta'uu qaba
- Karoorawwan sagantaa, yeroo gargaarsi itti dhihaatuu fi sirnoota hordoffii kan harkifanna hojii haalan adda baasuu fi ibsuu dandeesan ofkeessaa qabaachuu qabu. Marsaan sagantaa hojii namoomaa IASC, balaa suutaa fi tasa muudataniif sagantaan yeroo qophaa'u qabu ilaalchisee odeeffannoo dabalataa kenuu.
- Sirnoota raagaa fi akeekkachiisa duraa fayyadamuun, karoora ofeegganna duursanii qopheessuun, hawaasni, qondaaltonni mootummaa fi dhaabbileen gargaarsaa yeroon deebii barbaachisu kennuuf akka qophaa'an gargaara. Kunis namoonni balaan miidhaman jireenyii fi maddi jireenyaa isaanii osoo balaa irra hinbu'in qabeenya qaban akka baraaruu danda'an gumaata.

Murtii murteessuu

- Balaa namoomaa deebii kennuuf murtaa'u irratti haalota hedduutti dhiibbaa uuma. Isaans fandiin argamu, odeeffannoon jiraachu, sadarkaa qophaa'inaa dandeettii dhaabbanni gargaarsaa qabu yookan dhiibbaa uumuuf fedhii jiru fa'a. Kanamalees, mootummooni gargaarsa arjoomanis haala siyaasaa irraa kan ka'e dhiibbaaf saaxilamuu danda'u. Murtiin murtaa'u fedhiiwan jiran haala walaba ta'een xiinxaluudhaan ta'uu qaba. Haata'u malee, haala qabatamaan akka mul'atutti jalqaba yeroon balaa muddamsiisan tokko uumamu odeeffannoong gadi-fageenya qabu yeroo hedduu hinjiraatu. Kana irraa kan ka'e murtiwwan kennaman beekumsa gahaahintaane bu'uureeffachuudhaan murtaa'uuf dirqamu.

	<ul style="list-style-type: none"> • Adeemsi murtiin ittiin murtaa'u, haala jiru faana jijiiramuu fi odeeaffannoowwan haaraa qorannoo yeroo yeroon adeemsisamu irraa argamanif xiyyeffannaa kennuu qaba. Haalonni murtii murteessuuq mijawwan dhaabbilee gara garaa keessattis ta'ee deebii kennamuu irratti hundaa'uun gara gara ta'uu danda'u. Haata'u malee, murtii kennuu irratti gaafatamummaan isa dhumaan kan kaa'amu qondaaltota biyoyolessaa irratti. Murtiwwan kennamanii fi adeemsonni murtiwwan itti kennaman iftoominaaf jecha haalan dookimanti ta'anii ta'uu qabu. Kanamalees, murtiwwan marii fi qindoomba qaamolee biroo taasisamurratti hundaa'uun qabu (Waadaa 6 ilaala)..
2.3 Fedhiwwan hin guutamnii akka guutamaniif dhaabbilee ogummaa teekiniikaa fi waan hir'ate sana guutuuf gahumsa qabanitti dabarsuu yookin akka guutamaniif kakaasuu/yaaluu.	<p>Fedhiwwan Hinguutamiin</p> <ul style="list-style-type: none"> • Fedhiwwan tokko tokko (Fakkeenyaaaf, lafa argachuun yookan mirgi abbummaa lafaa) hirmaannaa mootummaa malee guutamuu hindanda'an. Fedhiwwan gara biroon ammoo beekumsaa fi muuxannoo dhaabbanni gargaarsaa tokko qabuun ala ta'uu danda'u. Haata'u malee, dhaabbileen fedhiwwan kana gara dhaabbilee dhimmi ilaalutti dabarsuu fi fedhiwwan kun akka guutamanillee dhiibbaa gochuu qabu.
2.4 Sagantaalee karoorsuu fi madaaluuf, Safartuuwwan teekinikaa beekamoo fi muuxannoolee gaarii seektara namoomaa gargaarsa keessatti hojirra oolanitti fayyadamuu	<p>Safartuuwwan Teekinikaa fi Muuxannoolee Gaggaarii</p> <ul style="list-style-type: none"> • Walumaagalatti, dhaabbileen gargaarsaa seektaroota hundaaf safartuuwwan biyyolessaa hordofuu qabu. Kana yommuu jedhamu, safartuuwwan kunniin yeroo tokko tokko haalota yeroo dheeraa keessatti raawwataman qofaaf kan tajaajilan, kan yeroon irra dabre yookan muuxannoo gaarii fudhatama qabu waliin kan deeman ta'uu baatanis jechuudha. Yeroon wayita heeyyamu, safartuuwwan biyyolessaa deebiwwan namoomaa gara fuulduuraatiif akka mijatan gochuuf hojii hojjechuun ni danda'ama ta'a. Kitaabni Qajeelfamaa 'Sphere' fi safartuuwwan kana waliin deeman daangaa deebiwwan ammaa fi fuulduratti hojjetaman ittiin qajeelfama lafa kaa'u.
2.5 Raawwii gadi aanaa fooyyessuu fi sagantaalee mijatoo baasuun hojilee gargaarsa namoomaa fi itti baha isaanii hordofuu	<p>Hojilee Gargaarsa Namoomaa fi Itti baha isaanii Hordofuu</p> <ul style="list-style-type: none"> • Hordoffiin hojii keessa deebii pirojektiif odeeaffanno kennuuuf, fayyadama ulaagaalee filannoo mirkaneessuu fi gargaarsi namoota yaadameef dhaqqabaa jiraachuu isaa mirkaneessuuuf gumaata qaba. Qaamoleen murtii kennanis yaadawwan gareelee gara garaa irraa dhufaniif (fakkeenyaaaf, hanqina gama koorniyaatin jiruuf sirreessuu) deebii kennuu akkasumas rakkolee uumamaa jiran adda baasuu akka danda'an gargaara. • Hordoffiin, jijiirama dhufe kaayyoowwan pirojektii wajjiin walbira qabee safaruu qaba. Jijiirama argame wayita safarus, hojilee qofa, fakkeenyaaaf, baay'ina gargaarsa raabsamee yookan baay'ina dhaabbilee ijaaramanii qofa irratti xiyyeffachuu osoo hintaane, agarsiisatuwwan raawwii hojii mul'isan of keessaa qabaachuu qaba. Bu'aawwan pirojekticha, bu'aawwan hojii dhumarratti milkeessuuuf yaadaman, fakkeenyaaaf, fayyadama dhaabbilee ijaaramanii yookan jijiirama jireenyaa wajjiin walqabachuu qabu. Kanamalees, bu'aan argame wayitaawa ta'uun isaallee hordofamuu qaba. • Sirnoonni hordoffii, odeeaffanno faayida-qabeessa ta'e qofti walitti qabamuu isaa mirkaneessuuuf, yeroo yeroon qoratamuu qabu. Kanamalees, hojileen hordoffii namoota balaan miidhamani fi qooda-fudhattoota ijoo ta'an hirmaachisuu qabu (Waadaa 7 ilaala) <p>Raawwii Hojii Laafaaf Furmaata Kennuu</p> <ul style="list-style-type: none"> • Bu'aawwan hojilee hordoffii irraa argaman, dogoggoroota uumaman sirreessuuuf, laafina jiruuf furmaata kennuu fi saganticha fooyyessuuuf tajaajila irra ooluu qabu. Jijiiramooni sababa hordoffiin argamanis dookimanti ta'uu qabu (Waadaa 7 ilaala).

Gaafatamummaawwan Dhaabbilee Hordofuuf Gaaffilee Kallattii Kennan

- Dhaabbatichi beekumsa, maallaqa gahaa fi hojjettoota sirrii qabaachuu isaa qorachuuf, adeemsonni ifaa ta'an ni jiruu?
- Imaammatoonni, adeemsonni ifaa ta'ani fi qabeenyawwan, hojii hordoffii fi qorannoof deeggarsa taasisan akkasumas bu'aawwan achirraa argaman hojii hooggansaa fi murtii kennuu irratti fayyadamuuf gumatan ni jiruu? Hojjettoonni ni beekuu?
- Ramaddii qabeenya irratti murtii kennuu, adeemsonni ifaan gaafatamummaa fi yeroo raawwii isaa lafa kaa'an ni jiruu?

Gaafatamummaawwan Dhaabbilee	Yaadannoowwan Kallattii Kennan
<p>2.6 Waadaawwan sagantaa, dandeettii dhaabbileen qabaniin walsimu.</p>	<p>Dandeettii Dhaabbilee</p> <ul style="list-style-type: none"> • Imaammatoonni dhaabbataa, safartuuwwan qulqullina teekinikaa guutan fayyadamuun, iddo hojii dhaabbatichi filate keessatti beekumsaa fi dandeettii guddisuu fi qabatanii turuun barbaachisaa ta'uu isaa calaqqisiisuu qabu. Haata'u malee, dhaabbileen tokko tokko iddo tokko haala adda ta'een gahu danda'u. Dhaabbileen kun, hanga dhaabbileen biroo naannoo sana gahanitti, deeggarsa yookan tajaajiloota murteessaa, kan beekumsaa fi dandeettii ogummaa isaaniitin ala ta'an akka kennan dirqisiifamuu danda'u. • Karoora humna namaa qopheessuun, dhaabbaticha keessatti kutaalee fi ogeeyyiin dandeettii fi beekumsa gara garaa qaban, qindoomina uumanii akka waliin hojjetan gargaara (Waadaa 8 ilaala). Kanamalees, karoora qophaa'ina balaa fi balaa tasaas (disaster preparedness and contingency planning), qopheessuun, balaawwan walittifanii uumamaniif deebii irra caalaatti bu'a-qabeessaa fi wayitaawaa ta'e kennuu gumaata qabaachuu akka danda'u qalbeeffachuuun barbaachisaadha.
<p>2.7 Waadaawwan Imaammataa kan mirkaneessuu qaban:</p> <p>a. Haala sirnaawaa, qabatamaa fi itti fufiinsa qabuun hojiilee fi bu'aa isaanii hordofuu fi gamaaggamuu</p> <p>b. Ragaaleen hordoffii fi gamaaggamaa irraa argaman sagantaalee fooyessuu fi akka tolutti hojiirra oolchuuf fayyadu</p> <p>c. Qabeenyawwan hojif ramadaman irratti yeroon murtii kennuu.</p>	<p>Imaammataawwan, adeemsotaa fi sirnoota dhaabbilee</p> <ul style="list-style-type: none"> • Ragaa (evidence) jechuun ragaa/daataa murtiin walabaa tokko bu'uura godhatee murtaa'u danda'u. Ragaan bifaa gara garaa qabaachuu fi sadarkaa fudhatamaa (dirqama saayinsaawa ta'uu baatus) gara garaa qabaachuu danda'a. Bu'aawwan hojii namoomaan argaman fooyyessuuf, hojiilee hojjetamanif bu'uura odeeaffanno dookimanti ta'an qopheessuun barbaachisaadha. Adeemsa kanaafis hordoffii fi qorannoo cimaa fi sirnaawaa gumaata qabaatu. • Dhaabbanni Safartuu Ijoo Hojii Namoomaa guutu tokko, ragaan hordoffii fi qorannoo irraa argamu, sagantaalee, imaammataawani fi tarsiimoowwan fooyyessuufi qophaa'inaa fi raawwii hojii haala yeroo isaa eeggateen fooyyessuuf akkamitti faayidaa irra akka oole agarsiisuu danda'u qaba (Waadaa 7 ilaala). Kunis hojjettoonni wayita barbaachisaa ta'e mindeeffamuu yookan deebi'anii bobbaafamuu danda'u isaani yookan deebiin balaa tasaaf ta'u jiraachuu isaa mirkaneessuu fa'a dhuunfachuu mala. <p>Murtii Dhaabbataan Kennamu</p> <ul style="list-style-type: none"> • Dhaabbata keessatti gaafatamummaa fi adeemsawwan murtii kennuf barbaachisu ifatti kaa'amuu fi hubatamuu qaba. Kunis kan of keessaa qabaatu, gaafatamummaa kan qabu eenyu, eenyutu mariisifama akkasumas murtii kennuf odeeaffanno akkamiiituu barbaachisaa kan jedhan fa'a.

Yaadannoowwan Dabalataaf Teessoo Weebsaayitii

IASC (2015) Marsaa Sagantaa Hojii Namoomaa Hojiirra Oolchuuf, Moojuulii Wabiif Qophaa'e:

<https://www.humanitarianresponse.info/en/programme-cycle/space/programme-cycle-toolbox>

Pirojekti Isfiir (2011) *Kitaaba Wabii Isfiir Qopheesse: Chaartara Hojii Namoomaa fi Safartuuwwan Yoo Xiqqaate Deebii Namoomaa Keessatti Barbaachisan:*

<http://www.sphereproject.org/handbook/>

ALNAP fi Groupe URD (2009) ‘Uummata balaan miidhame deebii namoomaa keessatti hirmaachisuuf tooftaa hirmaachisaa qopheessuu’. **Hirmaannaa irratti Kitaaba Wabiif qophaa'e (boqonnaa 8):**

http://urd.org/IMG/pdf/MP_GB_CHAPITRE8.pdf

Odeeffannoowwan dabalataaf weebsaayitii Aliyaansii Safartuuwwan Ijoo Hojii Namoomaa:
http://chsalliance.org/resources_ilalaa.

Waadaa 3

Hawaasaa fi namoota balaan miidhamaniif deebiin gargaarsa namoomaa kennamu, haala bayyanachuu hin dandeenyieen akka hin miidhamne, caalaatti akka itti qophaa'an; cimanii fi saaxilammummaan isaanii hir'atu kan gumaach u ta'uu.

Ulaagaa Qulqullinaa:

Deebiin gargaarsa namoomaa dandeetti naannawaa kan cimsuu fi midhaa dabalataa kan hambisuudha

Waadaan kun maaliif barbaachisa?

Waadaan kun balaa tokkoof wayita deebiin namoomaa kennamu humna sadarkaa naannoo fi biyyooleessa jiruuf beekamitii kennuu fi humna kana irraa ka'uun barbaachisaa akka ta'e kaa'a. Kana gochuun dhaabbilee naannoott argaman wajjiin quunnamtii cimaa uumuuufis gumaata akka qabu ibsa. Namoonni dhuunfaan, hawaasaaleen fi biyyoonni murtii kennuu irratti gumaata olaanaa qabaachuu isaanii fi humna balaa ittiin dandamatian irra caalaa horachuu isaanii mirkaneessuun, ariitiidhaan akka bayyanatanii fi balaa fuulduratti isaan quunnamullee faccisuu humna olaanaa akka horatan taasisa. Hojiileen namoomaa dhiibbaawwan miidhaa hinyaadamin fidan qabaachuu malu- Dhaabbileen dhimma kana hubachuu fi dhiibbaawwan akkanaa ittisuuf yookan furuuf qaamolee biroo wajjiin qindoomina uumanii hojjechuu qabu.

Agarsiistuuwwan Raawwii Hojii

1. Hawaasalee fi namoonni balaan miidhaman, sababa hojii namoomaan balaa fi miidhaa fuulduratti isaan quunnamu mataa isaaniitiin haala gaariin faccisuu akka danda'an hubatu.
2. Balaaf furmaata kennuu gaafamummaa. kan qaban qondaaltonni, hooggantoonni fi dhaabbileen naannoo, humni isaan qaban dabaluu isaa yaada keessa galchu.
3. Hawaasalee fi namoonni balaan miidhaman (kanneen garmalee saaxilamoo ta'an dabalatee), dhiibbaa yaraan sababa hojii namoomaan umame tokkollee adda hinbaasan.

Hojiilee Ijoo Hordofuuf Gaaffilee Kallattii Kennan

- Balaa dandamachuuf humnoota naannoo jiran (fakkeenyaaf, caasaawan, dhaabbilee, qaamolee hooggansaa fi neetworkota deeggarsaa) adda bahanii jiruu? Humnoota jiran kana cimsuuf karoorti qophaa'e jiraa?
- Odeeffannoos, waa'ee haala yaaddessaa, balaawwani, saaxilamummaa fi fi karorrawwan kanneen walqabatan irratti dursee lafa jiru, hojiilee sagantaa keessatti faayidaa irra oolee?
- Tarsiimoowwani fi hojiileen balaa xiqqessuu fi humna dandamanna balaa cimsuuf oolan, namootaa fi hawaasaalee balaan miidhaman marisisuun qophaa'anii?
- Tarsiimoowwan deebiin namoomaa itti kennamu, dura-aantiwwan (priorities) naannoo fi/ykn biyyooleessa wajjiin walsimuun isaanii mirkaneessuuf hooggantoonni fi/ykn qondaaltonni naannoo haala kamiin (karaa idilee fi idileen alaa) mariisisaman?
- Gareeleen hawaasa miidhame keessatti argaman hundi, keessumaayyuu kan hawaasa keessaa cinaatti dhiibamanii fi saaxilamoo ta'an, akka hirmaatan carraan walqixa ta'e kennamee jiraa?
- Deebiin namoomaa, hawaasni miidhame dafee akka bayyanatu haala mijeessuu danda'uun qophaa'e?
- Hojjettooni safartuuwwan teekinikaa addunyaa irratti beekaman fayyadamanii?
- HasTarsiimoon cehumsaa fi/ykn baihinsaa ifa ta'e, namoota balaan miidhamanii fi qooda-fudhattoota biroo mari'achiisuun qophaa'anii?

<p>3.1 Sagantaaleen bahan dandeettii naannoo jiran irratti hundaa'uu fi hawaasnii fi namoonni balaan miidhaman dafanii akka bayyanatan dandeettii isaanii fooyyessuu irratti xiyyeefataniii hojjechuu isaanii mirkaneessuu</p>	<p>Humna Dandamanna Balaa Hawaasni Qabu</p> <ul style="list-style-type: none"> Humni hawaasnii fi mootummaan qaban kan inni dhuunfatu, dandeettii, beekumsa, neetworkii, dhaabbilee fi inisheetivoota. Humna ijaaruun kan inni of keessaa qabaachuu danda'u qabeenyaawwan (fakkeenyaaaf, gargaarsa maallaqaa, meeshaalee kkf) akkasumas deeggarsa sirnoota bulchiinsaa fi hooggansa hojiif taasifamu fa'a. Humni dandamanna balaa (Resilience) tajaajilota dhiibbaa balaawwanii hiri'isuu danda'an (fakkeenyaaaf, to'annoo ongee, ijaarsawwan lolaa, harikeenii yookan soso'a lafaa dandamatian) qopheessuudhaanis cimuu danda'a.
<p>3.2 Hojiilee adeemsisuuf, bu'aawan qorannoo balaa gahuu danda'u fi haala yaaddessoo akkasumas karoorawwan qophaa'inaa irratti fayyadamuu.</p>	<p>Balaa Hawaasa irra Gahuu fi Yaaddessu Qorachuu</p> <ul style="list-style-type: none"> Nammi dhuunfaa, hawaasni yookan biyyi irra caalaa hanguma balaaf saaxilamoo ta'an, dhiibbaawwan yaraan uumamanis hangasuma dabaluu mala. Hawaasa keessatti, dubartoonni, dhiironni, daa'immani fi gareeleen gara garaa, haala yaaddeessaa sadarkaa adda addaa qabuuf saaxilamu. Balaawwan naannootti uumaman gareelee gara garaa saaxilamoo ta'an akkamitti akka miidhani fi dandamachuuf dandeettiin isaan qaban maal akka ta'e hubachuuf, qorannoowwan hirmaachisaa fi hawaasa bu'uureeffatan fayyadamuu barbaachisaadha.
<p>3.3 Hooggansiifi dhaabbileen naannawa jiran balaawwan fuulduratti uumamanifi deebi-kennitoota jalqabaa akka ta'an dandeettiin isaanii cimuu akkasumas kutaaleen hawaasaa dagatamanii fi faayida-maleessyyii ta'an haalaa sirrii ta'een bakka bu'amuu isaanii mirkaneessuuf tarkaanfi fudhachuu</p>	<p>Hooggansaa fi Humna Naannoo Cimsuu</p> <ul style="list-style-type: none"> Dhaabbileen naannootti argamani fi hawaasaaleen yeroo hedduu birmanna irratti kan jalqabaati. Haala jiru ilaachisees beekumsa bal'aa qabu. Dhaabbileen naannootti argaman tokko tokko-fakkeenyaaaf, kanneen dhimma dubartootaa, daa'immanii yookan dhimma qaama-miidhamtootaa irratti hojjetan, fedhiwwan gareeleen hawaasa keessa jiran qaban ilaachisee beekumsa gaarii qabu. Dhaabbileen miti-mootummaa naannootti argaman keessumaa, akka michuuwwan gita ta'anitti osoo hintaane, galma sagantaaf kaa'ame dhiheessuuf akka karaa ta'anitti ilaalamuu danda'u. Haata'u malee, gargaarsa hedduu karaa dhaabbileen naannoo jiraniit (kanneen dubartoota yookan qaama-miidhamtoota bakka bu'an dabalatee) gadi-dabarsuuf, dhimmi xiyyeefannaa argachuu qabu ni jira. Kunis deebiin namoomaa sadarkaa olaanaan raawwatamu deeggaruuf, dandeettii isaanii cimsuufi qabeenyawwan barbaachisu kennuufidha. Haalli kun ammoo kan gaafatu, jijiirama ilaachaa fi dhaabbileen miti-mootummaa sadarkaa addunyaa ammoo deebii yeroo dheeraa keessatti michoota naannootti argamaniif bilisummaa adeemsa hojji to'achuu kennu irratti xiyyeefachuu akka qabani. Kanamalees, dhaabbileen sadarkaa addunyaa fi naannootti argaman marii ifaa fi qeeqqa gumaacha qabu keessatti hirmaachuuf kutannoo qabaachuu isaan gaafaata.
<p>3.4 Tarsiimoo keessaa bahiinsa sagantaalee namoomaa, haala bu'aawan gaggaarii yeroo dheeraaf turan mirkaneessuuf fi yaaddoo hirkattummaa hir'isuuf</p>	<p>Tarsiimoo Cehumsaa fi Keessaa Bahiinsaa</p> <ul style="list-style-type: none"> Tajaajloonni kan kennaman sirnoota mootummaa fi hawaasaa duraan jiran deeggaruuf ta'uu qaba malee, qaamolee biroo tibba deebiin kennamu bira dabruu hindandeenye ta'uu hinqabu. Qondaaltotaa fi hawaasa wajjiin walta'uudhaan, karoora ittiin dafanii keessa bahan qopheessuun, tajaajilota erga sagantichi cufamee boodallee itti fufuu danda'an akka

<p>gargaaruun, sadarkaalee sagantichaa gara jalqabaa irratti karoorsuu</p>	<p>qophaa'an jajjabeessuuf (fakkeenyaaf, tarkaanfii baasiin ittiin deebi'u, meedhaalee naannoo jiran fayyadamuu yookan dandeettii hooggansa naannoo cimsuu) akkasumas qophii cehumsaaf yeroo dabalataa kennuun gumaata.</p>
<p>3.5 Sagantaalee dandamanna balaa ariifataa jajjabeessanii fi diinagdee naannawaa fayyadan wixinuu fi hojiirra oolchuu.</p>	<p>Bayyanchiisa Diinagdee Naannawaa</p> <ul style="list-style-type: none"> • Hojiileen dandeettii naannoo cimsani fi kan tajaajiloota, barnoota, gabaawwanii fi carraawwan madda jireenyaa bakkatti deebisan, dafanii balaa keessaa bayyanachuuf haala mijessa. • Hojiileen diinagdee naannawaa fayyadan, meeshaalee fi tajaajiloota naannoodhaa bituu, deeggarsa maallaqaa kennuu fa'a dabalata (Liinkii gadi jiru keessaa, 'Minimum Economic Recovery Standards 2010' kan jedhu ilaala).
<p>3.6 Dhiibbaawan hamoo umamuuf malan yookan osoo hin eegamin uumaman adda baasuudhaan, yeroon, haala toofta-qabeessa ta'een irratti hojjechuu. Dhimmoonni kunis</p> <ul style="list-style-type: none"> a. Nageenya, tasgabbii, kabajaa fi mirga namootaa; b. Hojjettooni quunnamtii saalaa gargaarmtoota wajjin c. Aadaa, koorniyaa fi walitti dhufeenyaa hawaasummaa fi siyaasaa; d. Madda jireenyaa (livelihoods); e. Diinagdee naannawaa f. Naannoo 	<p>Dhiibbaawan hamoo fi miidhaa geesisuu dhiisuu</p> <ul style="list-style-type: none"> • Gatii olaanaan qabeenaywwan gargaarsaa qabanii fi aangoo hojii cimaa hojjettoonni gargaarsaa qaban, gara saamichaa, dorgommii, waldhabdee, qisaasama qabeenyyaa yookan goodinsa sirrii hintaanetti qajeelchuu danda'a. Gargaarsi madda jireenyaa duraan ture laamshessuu fi gareelee gara garaa giddutti fi/ykn Dhiira, dubartootaa fi daa'imman giddutti walitti dhufeenyaa aangoo walqixa hintaane dagaagsuu danda'a. Dhiibbaawan hamoon akkasii kunniin hordofamuu fi ittisuuf tarkaanfiin fudhatamuu qaba. • Tooftaaleen Yaadaa fi Komii miidhaa hinqabnee fi deebii laatan, sarbamaa fi qisaasama hir'isuu danda'u (Waadaawwan 4 fi 5 ilaala). Hojjettoonis yaadaa fi komii dhihaatu fuula ifaan simachuu fi argachuufillee yaaluu qabu. Hojjettooni iccitii akkamitti akka eeganii fi dhimmoota ofeeggannoo barbaadan, kanneen dhimma sarbama quunnamtaa saalaa, akkamitti akka ibsuu qaban leenjii argachuu qabu. <p>Miidhaa Naannoo irra Gahuu fi Jijiirama Haala Qilleensaa</p> <ul style="list-style-type: none"> • Deebiin namoomaa, naannoo uumamaa irraa miidhaa gahuu danda'a (fakkeenyaaf, dhiqama biyyoo, maddeen bishaanii baduu, humnaa ol qurxummii kiyyeessuu, faalama qilleensaa). Haalli kun ammoo balaa yookan sadarkaa saaxilamummaa ittuu hammeessa. • Dhiibbaawan hamoo ta'an hir'isuuuf tarkaanfiwwan fudhataman sagantaa sagantaa irratti kan hundaa'ani. Isaanis bosona dhaabuu, bishaan roobaa cimmisuu, qabeenya qusannaan fayyadamuu, imaammataa fi raawwii bittaa naamusa qaban fa'a. Hojiileen ijaarsaa guguddoon kan raawwataman, qorannoon haala naannoo erga adeemsisameen booda. <p>Hojjettooni quunnamtii saalaa gargaarmtoota wajjin raawwachuu</p> <ul style="list-style-type: none"> • Hojjettooni hundi haala naannoo miidhaa fi sarbama saalquunnamti irraa bilisa ta'e uumuuf gaafatamummaa qabu. Miseensooni hojjettootaa miidhaa/sarbama dhaabbaticha isaanii keessattis ta'ee alatti argan yookan shakkan kamiiyyuu gabaasuuf gaafatamummaa qabu.

Gaafatamummaawwan Dhaabbilee Hordofuuf Gaaffilee Kallattii Kennan

- Naannolee dhaabbatichi hojjetutti namoota saaxilamaniiif qorannoona haalota yaaddesaa fi Hojiileen Hir'isa balaa akka adeemsisaman, imaammanni gaafatu jiraa? Hojjettooni ni beekuu?
- Dhiibbaawan hamoo sababa deebii namooman umaman qorachuu fi furuuf, imaammatooni fi qajeelfamoonni jiruu? Hojjettooni ni beekuu?
- Imaammatooni fi qajeelfamoonni addaa waa'ee saalquunnamtii hojjettooni gargaaramtoota wajjiin raawwatani yookan loogii uumamu ilaaluuf taa'an jiruu? Hojjettooni ni beekuu?
- Karoorawwan balaa tasaa, kan balaawwan haaraa uumamaniif furmaata kennuuf gargaaran jiruu? Hojjettooni ni beekuu?
- Do Hojjettooni dhimmoota eegumsaa, tasagabbii fi haalota yaaddessaa irratti wanta isaaniraa eegamu hubannoo isaa qabu?

Gaafatamummaawwan Dhaabbataa	Yaadannoowwan Kallattii Kennan
<p>3.7 Imaammatooni, tarsiimoowwanii fi qajeelfamni kan qophaa'aniif:</p> <p>a. Sagantaleen dhiibbaawan hamoo/gadhee ta'an, fakkeenyaaaf, gochoota akka saamichaa, sarbama mirgaa yookan loogii hojjettooni gargaarsa namoomaa hawaasaa fi namoota balaan miidhaman irratti raawwatani akka hin umamne ittisuuf;</p> <p>b. Dandeettiiwwan naannawaa cimsuuf.</p>	<p>Imaammata Dhaabbataa</p> <ul style="list-style-type: none"> Dhaabbileen imaammataa fi sirnoota to'annaa haala yaaddessaa kan haala ifa ta'een dookimanti ta'an akka qabaatan jajjabeeffamu. Dhaabbileen miti-mootummaa, malaanmaltummaa irratti, imaammatawwani fi qajeelfamoota farra-matta'aa mataa isaanii fayyadamuun akkasumas dhaabbilee miti-mootummaa biroo wajjiin gamtaa uumuun qabsaa'uu dadhaban, yaaddoon malaanmaltummaa qooda-fudattoota biroo irratti akka dabalu taasisu. Imaammatawwanii fi qajeelfamoonni, namoota saaxilamoo ta'an eeguuf waadaawwan dhaabbileen qaban calaqqisiisuu akkasumas karaa itti fayyadama aangoo seera ala ta'e ittiin ittisanii fi qoratanis tarreessuu qabu. Hojjettoota ofeeggannoon calaluu fi mindeessuunis, yaaddoo badii naamusaa booda hojjettota irratti mul'achuu malu hir'isuuf gargaaruu danda'a. Danbiin naamusaa gochawwan dhorkaa ta'an ifatti kaa'uu qaba. Hojjettooni danbiwwan naamusaa kana kabajuuf ifatti waliigaluu qabu. Kabajuu yoo baatan adabbiin isaan eeggatu maal akka ta'elée akka beekan taasisfamuu qaba (Waadaa 8 ilaala). Qajeelfamoonni komiiwwanii (imaammata eeruun ittiin kennamu dabalatee) jiraachuu qaba. Hojjettoonis qajeelfamoota kana akkamitti akka argatanii fi fayyadaman beekuu qabu.
<p>3.8 Odeeaffannoo hawaasaa fi namoota balaan miidhamanii irraa walitti qabaman miidhaaf akka isaan hin saaxille, sirnoonni icciitiin eegan ni jiraatu.</p>	<p>Odeeaffannoo Dhuunfaa Iccitiin Qabuu</p> <ul style="list-style-type: none"> Odeeaffannoowwan dhuunfaa hawaasa irraa walitti qabame hundi icciitiidhaan qabamuu qabu. Keessumaayyu, komiwwan waa'ee miidhaa fi sabrbama saalquunnamtii qabuu irratti dhimmi iccitii xiyyeffanna barbaada (Waadaa 5 ilaala). Dhimma kanaan walqabatee miidhaan biraa abbaa sanarra akka hingeenyecce icciitiin qabamuu isaa mirkaneessuun murteessaadha. Deebii namoomaa keessatii galmee fi raabsaa tooftaa elektroonikaan baay'inaa fayyidaa irra oolaa jira taanan, waa'ee eegumsa ragaalee irratti imaammatooni ifaa fi guutuu ta'an kan durii caalaa jiraachuu akka qaban gaafata. Waliigalteewwan qaamolee sadaffaan, fakkeenyaaaf, baankonnii fi dhaabbileen daldalaa, odeeaffannoo cicciitiin akka qaban dirqisisanis jiraachuu isaanii murteessaadha. Qajeelfamoonni ifaan waa'ee ragaalee walitti qabuu, kuusuu, fayyadamuu fi dhabamsiisuu ilaallatan haala safartuuwwan addunyaa fi seerota naannoo guutan jiraachuu qabu. Sirnoonni ragaaleen akka hin badne furmaata ta'an jiraachuu qabu. Ragaaleen hanga eegamuu ol yeroo dheeraaf turuu hinqaban. Hangaa danda'ametti dafanii

	dhabamsiisamuu qabu.
	<ul style="list-style-type: none"> • Namoonni gargaarsi kennamuuf, eegumsa ragaaleen walqabtee mirga qaban akka beekan, odeeaffannoo dhuunfaa isaanii kan dhaabbaticha harka jiru argachuu akka danda'an, odeeaffannoona haala hintaaneen faayidaaf oole yaaddoo jedhu yoo qabaatan qoratamuu kan danda'u ta'uu isaa akka beekan gochuun barbaachisaadha.

Yaadannoowwan Dabalataaf Teessoo Weesaayitii

IFRC (2006) ‘VCAn Maali? Seensa waa’ee Qorannoo Saaxilamummaa fi Humnaa’:

<http://www.ifrc.org/Global/Publications/disasters/vca/whats-vca-en.pdf>

Turnbull, M., Sterret, C. fi Hilleboe, A. (2013) ‘Waa’ee Humna Dandamanna Balaa, haala yaadessa balaan uumu hir’isuu fi Jijiirama haala qilleensaatti madaquu’. Hojii Qabatamaa:

<http://reliefweb.int/sites/reliefweb.int/files/resources/ECB-toward-resilience-Disaster-risk-reduction-Climate-Change-Adaptation-guide-english.pdf>

Groupe URD (2013) ‘Humna Dandamanna Balaa Horachuu: Hojjettootaa fi imaammata-baastota hojii yaaddoo balaa hir’iuu, dandamanna jijiirama qilleensaa fi hiyyummaa hir’isuu keessa jiraniif, Kitaaba wabii 2.0 waa’ee Humna Dandamanna balaa irratti qophaa’e’:

<http://www.reachingresilience.org/IMG/pdf/resilience-handbook.pdf>

Slim, H. fi Bonwick, A. (2005) ‘Eegumsa: Qajeelfama ‘ALNAP’ kan Dhaabbilee Hojii namoomaaaf Qophaa’e’:

www.alnap.org/resource/5263

SEEP Network (2010) ‘Safartuuwwan Xiqqaa Bayyanachuu Diinagdee Agarsiisan’:

<http://www.seepnetwork.org/minimum-economic-recovery-standards-resources-174.php>

**Odeeaffannoowwan dabalataaf weesaayitii Aliyaansii Safartuuwwan Ijoo Hojii Namoomaa:
<http://chsalliance.org/resources/ilaalaa>.**

Waadaa 4

Hawaasnii fi namoonni balaan miidhaman, odeeffannoo argachuufis ta'ee murtiwwan isaan ilaallatu keessatti hirmaachuuf mirgaa fi angooowwan qaban beeku.

Ulaagaa Qulqullinaa:

Deebiin gargaarsa namoomaa odeeffannoo, hirmaannaa fi waan ta'aa ture himachuu irratti hundaa'a.

Waadaan kun maaliif barbaachisa?

Waadaan kun, namoonni balaan miidhaman hundi hirmaannaa gareelee hunda hirmaachise qabaachuun akka irra jiru xiyyeffannaan ibsa. Kunis namoonni gargaaramaa jiran akka dubbatanii fi murtiwwan kennaman irratti dhiibbaa qabaatan heeyyamuu fi jajjabeessuuf fedhii qabaachuu gaafata. Odeeffannoo fi koomunikeeshiniin gargaarsaa keessatti mala murteessaadha. Odeeffannoo fi koomunikeeshiniin yoo hinjiraanne, uummanni balaan miidhame tajaajiloota argachuu, ofiifis ta'ee hawaasa isaaniif murtiwwan gaggeraaii ta'an murteessuu yookan dhaabbileen gargaarsaa gaafatamummaan akka hoijetan gochuu hindanda'an. Odeeffannoo quooduun, hawaasaalee balaan miidhaman ofeeggannoон dtaggeeffachuu fi murtii keessatti hirmaachisuun, sagantaaleen hojiirra oolaa jiran irra caalaa bu'a-qabeessa akka ta'an akkasumas tajaajiloonni kennaman qulqullinni isaanii akka fooyya'u taasisuu irratti gumaacha qaba. Namoonni yaada qaban ibsachuuf wayita carraa argatan, miirri nageenyummaa isaanii ni gabbisa, rakkolee isaan quunnamanitti akka madaqan gargaara. Kanamalees, balaa isaan quunname keessaa bayyanatanii bahuuf gahee olaanaa akka qabaatan taasisa.

Agarsiistuuwwan Raawwii Hojii

1. Hawaasaalee fi namoonni balaan miidhaman (kanneen garmalee saaxilamoo ta'an dabalatee) mirgootaa isaanii fi wanta isaanii malu ni beeku.
2. Hawaasaalee fi namoonni balaan miidhaman, odeeffannoo barbaachisaa fi ifa ta'e yeroo argachuu isaanii fudhatu.
3. Hawaasaalee fi namoonni balaan miidhaman, deebii namoomaa irratti dhiibbaa gochuuf carraawwan argatanitti gammachuu qabu.

Hojiilee Ijoo Hordofuuf Gaaffilee Kallattii Kennan

- Odeeffannoон waa'ee dhaabbatichaa fi deebii namoomaa ilaallatu, gareelee gara garaa balaan miidhamanif karaa itti fayyadamuu danda'ani fi mijaaawaa ta'een kennameefi jiraa?
- Dubartoonni, warren dhiiraa, ijooleen dubraa fi ijoolleen dhiiraa (keessumaa kanneen cinaatti dhiibamanii fi saaxilamoo ta'an), odeeffannoo kenname fayyadamuu danda'u? Ni hubatuu hoo?
- Ilalchonni namoonni balaan miidhaman qaban ((kanneen cinaatti dhiibamanii fi garmalee saaxilamoo ta'an dabalatee), fudhatama argatanii sagantaa qopheessuu fi hojiirra oolchuu keessatti faayidaa irra oolani?
- Gareeleen hawaasalee miidhaman keessa jiraatan hundi, murtiwwan waa'ee deebii namoomaa ilaalchisuun murtaa'an keessatti hirmaachuuf carraa haqa-qabeessa ta'e qabna jedhanii yaaduu?
- Gareeleen hawaasalee miidhaman keessa jiraatan hundi, deebii kennamu irratti akkamitti duub-deebii (yaada) akka kennan beekuu? Chaanalota sana fayyadamuu yaaddoo itti hinuumuu?
- Duub-deebii (yaada) kennuf, wantoonni hudhaa ta'an adda bahanii furmaata argatanii?
- Ragaaleen karaa tooftaalee duub-deebiit kennaman, umriin, koorniyaa fi ramaddiiwwan biroon qoqqoodamanii ibsamani?

<p>4.1. Waa'ee dhaabbatichaa, qajeelchawwan inni hordofu, ogeeyyi isaa irra namusa akkamii akka eegu, sagantaalee hojiirra oolchaa jiruu fi tajaajila kenuuf yaadan, odeeffannoo hawaasaa fi namoota balaan miidhamaniif kenuu</p>	<p>Odeeffannoo Hawaasaaf Kenuu</p> <ul style="list-style-type: none"> • Odeeffannoo, sirrii, wayitaawaa fi itti fayyadamuun danda'amu kenuun, walamantaa cimsa, hubannoo dabala, hirmaannaa dagaagsa akkasumas jijiirama pirojektichi fidu fooyessa. Kanamalees, komiiwwan yeroo yeroon dhufan hir'isuu fi iftoomina uumuuf gumaacha qaba. • Odeeffannoo, waa'ee maallaqa hawaasaaf kenuunis, baasiif qusachuufi hawaasni qisaasama yookan saamicha raawwatamu akka akka adda baasu gargaara. • Dhaabbanni tokko ummata gargaaruuf odeeffannoo haala barbaachisuun yoo kenuu baate, walhubannoon akka dhabamuu fi hojiin akka duubatti harkifatu karaa saaqa. Kanamalees, pirojektiichi fudhatama dhabee qabeenyi faayidaa malee bada; waa'ee dhaabbatichaa ilaalchi badaan uumamuun dheekkamsi, abdii kutanna fi tasgabbiin boora'uun uumamuun danda'a. • Ummanni odeeffannoo sirrii argatu malee murtii beekumsa irratti hundaa'e murteessuu hindanda'u. Waan raawwachuuf mirga qaban, amaloota akkamii hojjettoota gargaarsaa irraa eeguu akka qabanii, tajaajiloota kennamanitti yoo gammaduu baatan akkamitti komii dhiheefachuu akka qaban yoo hinbeekne, saamichaafi miidhaa (sarbama saalquunnamtii dabalatee) saaxilamuun danda'u.
<p>4.2 Afaan, bifiyee fi meeshaalee sab-quunnamatii akka salphaatti hubatamanii, safuu eeganii fi fudhatama aadaa argatan, kan kutaalee hawaasaa adda addaaf keessumaayyu gareelee saaxilamoof mijawaa ta'aniin walquunnamuu</p>	<p>Koomunikeeshinii Bu'-qabeessaa fi Hirmachisaa</p> <ul style="list-style-type: none"> • Gareeleen gara garaa (fakkeenyaaaf, haadholeen daa'imman xixiqqa qaban, maanguddoonni yookan dubartoonni qaama-miidhamtoota ta'an), fedhiwwan isaani odeeffannoo fi koomunikeeshiniidhaaf qaban gara gara. Maddeen koomunikeeshinii isaan amanani akkasuma gara gara. • Dhaabbileen akaakuu koomunikeeshinii kallattii tokkoon qofa tamsa'u fayyadamuun mannaa, sirnoonni koomunikeeshinii kanaan dura turan qofti faayidaa ooluu qofa osoo hintaane, namoonnis tooftaalee koomunikeeshinii mataa isaanii akka filatan mariisisuu isaanii mirkaneessuu qabu. • Teekinooloojiwwan koomunikeeshinii haaraanis haala bu'a-qabeessa ta'ee fi miidhaa hinqabaaneen faayidaa irra ooluu isaanii mirkaneessuu ofeeggannoo gochuun barbaachisaa ta'a.
<p>4.3 Hirmaannaa fi Qooda-fudhannaa Hawaasaa</p>	<p>Hirmaannaa fi Qooda-fudhannaa Hawaasaa</p> <ul style="list-style-type: none"> • Uummattooni naannoo yeroo hedduu wayita balaan tokko uumamu dafanii birmachuu irratti kan kan jalqabaa ta'u. Kanaafu, deebii kenuu keessatti jalqaba irratti illee taaneen hawaasa hanga tokko hirmaachisuun ni danda'ama. Namoonni balaan miidhaman, rakkinichaaf akkamitti haala bu'a-qabeessa ta'en deebii kenuun akka danda'amu yaada mataa isaanii qabu.. Kana waan ta'eef, yaadni isaanii qophii sagantaa keessatti gumaacha akka qabaatu yeroo yeroon walitti qabamuun qaba. Hawaasa duursanii yeroo kenuudhaan mariisisuun, booda keessa murtiwwan dogoggoraa murtaa'an sirreessuu yeroo hedduu baduu malu qusachuu danda'a. • Hirmaannaan sadarkaa gara garaa, yeroo adda addaatti barbaachisaa ta'u danda'a. fakkeenyaaaf, gargaarsi muddamaa tokko jalqabaaf wayita kennamuu jalqabu, namoota miidhaman mursaasa qofa mari'achiisuun ni danda'ama ta'a. Haata'u malee, yeroo booda namoonni fi gareeleen hedduun murtii kenuu keessatti akka hirmaatan carraa dabalataa kenuun barbaachisaa ta'a. • Sababa haala qabatamaa jiruun yookan gargaarummaa aangoo duursee dagaagee jiruun (fakkeenyaaaf, koorniyaa, saba, sadarkaa yookan amaloota biroo irratti hundaa'uun), hirmaannan hawaasaa yeroo tokkoon finiinuu hnidaandaa'u.

	<p>Dhaabbileen gargaarsaa kanaa mannaa, hirmaannaa olaanaan akka uumamu hawaasa kakaasuuf, adeemsa walirraa baranna fi marii hawaasaa jalqabuutu isaan barbaachisuu mala.</p> <ul style="list-style-type: none"> Xiyyeffannaan addaa, kutaalee hawaasaa yookan namoota dhuunfaa aadaadhaan aangoo fi adeemsawwan murtii kennuu keessaa cinaatti dhiibamaniif kennamuu qaba. <p>Waliigaltee Odeeffannoo irratti Hundaa'e</p> <ul style="list-style-type: none"> Dhimmi hirmaannaa kan biroo waliigaltee hirmaannaa odeeffannoo irratti hundaa'e (informed consent). Namoonni hiikkaa isaa sirriitti osoo hinhubatin dura fedhaan hirmaachuuf waliigaluu isaanii ibsuu danda'u. Haallii kun dhugaa qabatamaan jiru waan ta'e, waliigalteen fedha irrattis hundaa'es ta'e hirmaannaa sadarkaa kamiiyyuu, jalqaba itti yaadamuu, hojiilee piroojektichaa keessatti hirmaannaaf fedha ifatti ibsame, daawwannaa, beekumsa yookan seera jiru yookan dookimantoota biroo (fakkeenyaaaf, waliigaltee hawaasa waliin taasisame) bu'uura godhachuu qaba.
<p>4.4 Hawaasaa fi namoonni balaan miidhaman, qulqullinaa fi bu-qabeessummaa gargaarsa kennameef irratti gammachuu qabaachuu akka ibsan jajjabeessuu fi haala mijeessuu. Keessumaayyuu, koorniyaa, umrii fi akaakuu namoota yaada kennaniif xiyyeffannaan kennuu.</p>	<p>Duub-deebii</p> <ul style="list-style-type: none"> Yaada idilee argachuun kan danda'amu qorannoowwan addaatti dhimma tokko irratti xiyyeffatan (mariiwwan garee yookan gaaffii fi deebii fayyadamuun) adeemsisuun akkasumas hordoffii erga gargaarsi raabsamee hojjetamuun yookan gaafannoowwan fayyadamuudhaani. Yaadni idileen alaa, walitti dhufeenyaa guyya guyyaan jiru keessatti argamanis xiyyeffannaargachuu fi walamantaa umuu fi sagantaalee fooyyessuuf faayidaa irra ooluu qabu (Qajeelfama dabalataaf liinkii gadi jiru ilaala). Namoonni yaada cimaa kenuun gargaarsa nu dhabsiisa yookan waan hintaane nutti fida jedhanii sodaachuu malu. Kanamalees, sagantaa gargaarsa tokko qeequun sababa aadaatin fudhatama argachuu dhiisuu danda'a. Kanaafu, karaa gara garaa yaadni idilee fi idileen alaa ittiin kennamu barbaaduun barbaachisaadha. Hojjettoonni sadarkaa dirreetti argaman marti, amantaa ummata akkamitti akka horatan, yaada ummataa akkamitti akka simatan hubachuu qabu. Kanamalees, yaada gaarii fi yaraaf akkamitti deebii akka kennan beekuu fi haala tajaajilooni itti kennaman ilaachisee miira miseensooni hawaasaa gara garaa qaban qbalbiin ilaaluu qabu. Tooftaaleen yaadniittiin kennaman (Feedback mechanisms) dhaabbilee biroo wajjiin walta'uudhaan qophaa'uu qabu. Tooftaaleen yaadni fi komiiwwan ittiin dhihaatan, akaakuu yaadaa fi komiiwwan dhihaatan yoo ilaalle yeroo hedduu walirra bu'u. haata'u malee, lamaan isaanii of danda'anii kophaa kophaaatti qophaa'uu qabu. Yaada hawaasa biraa dhufaniif beekamtii kennuu fi hordofuun akkasumas barbaachisaa yoo ta'e saganticha fooyyessuun amanamummaa argachuuuf dhimma murteessaadha.

Gaafatamummaawwan Dhaabbilee Hordofuuf Gaaffilee Kallattii Kennan

- Imaammatoonni fi karoorawwan sagantaa, seerota odeeefannoo kennuu ilaallatan akkasumas odeeefannoo kennamuu qabanii fi hinqabne adda baasuuf ulaagaalee gargaaran of keessaa qabu? Hojjettooni ni beekuu?
- Imaammatoonni odeeefannoo iccitii ta'e yookan odeeefannoowwan ofeeggannoo barbaadan yookan odeeefannoo hojjettoota yookan namoota balaan miidhaman haala yaaddessaaf saaxiluu danda'an akkamitti akka qabaman seerota ilaallatan of keessaa qabu? Hojjettooni ni beekuu?
- Namoonni balaan miidhaman koomunikeeshnii alaa keessatti yookan meeshaalee maallaqa walitti qabuuf oolan keessatti akkamitti akka keessumeessaman, waadaan imamaattaa fi qajeelfamootaa jiraa? Hojjettooni hoo beekuu?

Gaafatamummaawwan	Yaadannoowwan Kallattii Kennan
Dhaabbataa	
4.5 Imaammatoonni odeeefannoo qooduu ilaallatan jiraachuu fi, aadaa walquunnamtii ifa ta'an jajjabeessu.	<p>Aadaa Koomiyunikeeshinii ifaa ta'e (open communication) Jajjabeessu.</p> <ul style="list-style-type: none"> • Dhaabbanni tokko, odeeefannoo kennuf adeemsawan hordofu ifatti kaa'uu fi dookimanti godhee kaa'uu qaba. Fakkeenyaaaf, odeeefannoo sirrii fi wayitaawaa kennuf waadaa qabu, odeeefannoo akkamii namoota gargaaruu barbaaduufi qoodafudhattoota birof akka kenu; odeeefannooyoomii fi akkamitti akka kennamuu ilaachisee muriin akkamitti akka murtaa'u, odeeefannoo kennuu dhiisuuf murtii kennamuuf ulaagaalee faayidaa irra oolan. • Waadaa kana guutuufis dhaabbileen fedhiwwani fi waadaawwan dabalataa kanneen akka ilaachawwan siyaasaa yookan amantii waliin quunnamtii qaban ifatti ibsuu (fakkeenyaaaf, weebsaayitii isaanii irratti yookan barreeffamoota beeksisaar irratti) qabu. Fedhiwwan dabalataa qaban kanneen labsuun kan barbaachisuuf, qoodafudhattooni maalummaa dhaabbatichaa fi ilaalcha siyaasaa/amantii inni qabu, imamaattoota, michummaa fi walitti dhufeenyawwan isaa haalan akka hubatan carraa kennuufi. • Dhaabbileen waa'ee milkaa'inaa fi kufaatii isaanii ifatti odeeefannoo kennuf tattaafachuu qabu. Kana gochuun sadarkaa sirna bal'aatti aadaa iftoominaa fi gaafatamummaa babal'isuuf gargaara. Dhaabbileen hojjettoota isaaniitif odeeefannoo kennurratti iftoomina qaban, hawaasalee fi ummata waliinis irra caalaa iftoominaan hojjechuu danda'u.
4.6 Imaammatoonni hawaasaa fi namoota balaan miidhaman hirmaachisuu oolan, dhimmoota dura-aanan fi haalota yaaddessaa, sadarkaalee hojji hundarratti adda baasan ibsuun lafa kaa'amu	<p>Hawaasalee Hirmaachisuu fi Dhaggeeffachuuuf Waadaa Dhaabbileen qaban</p> <ul style="list-style-type: none"> • Imaammatoonni fi tarsiimoowwan, hojjettooni hirmaanna hawaasaa mijeessuuf, namoota balaan miidhaman dhaggeeffachuu fi yaadawwan gadhee ta'an keessumeessuuf, akkamitti qophii akka taasifaman tarreessanii kaa'uu qabu. Imaammatoonni koorniyaa fi garaagarummaa ilaachisanii qophaa'anis duuddhaa fi waadaa dhaabbatichaa babal'isuufi amaloota eegamaniif fakkeenyaaqabatamaa lafa kaa'uf gargaaru. Yaadni/duub-deebiin hawaasalee balaan miidhaman biraadhu fus tarsiimoo fi qophii sagantaaf odeeefannoo ta'a. <p>Odeeefannoo Daangessuu, Iccitii Eeguu fi Ibsuu Dhiisuu</p> <ul style="list-style-type: none"> • Odeeefannoohundi qoodafudhattoota hundaaf kennamuu hindanda'u yookan hinqabu. Odeeefannoohakkamii akka kennamuu qabu ilaachisee murtaa'u, qorannoo haala yaaddessaa irratti kan hunda'u ta'a. Fakkeenyaaaf, naannolee tasaggabbiin hinjirre tookko tokko keessatti waa'ee maallaqa kennamu odeeefannoo maxxansuun, namoota balaa reebichaaf saaxiluu danda'a.
4.7 Walquunnamtiin alaa (kanneen kaayyoo maallaqa walitti qabuuf fayyadan dabalatee) sirrii, naamusa-	<p>Walquunnamtii alaa</p> <ul style="list-style-type: none"> • Seenaaf fi suuraalee namoota balaan miidhamanii wayita fayyadamnu ofeeggannoo cimaa taasisuun dirqama. Maaliif jennaan, isaan yoo heeyyaman malee, itti

<p>qabeessaa fi kabaja-qabeessa ta'an akkasumas kan hawaasaa fi namoota balaan miidhaman akka dhala namaa kabajamaatti dhiheessan ni jiraatu</p>	<p>fayyadamuun iccitii dhuunfaa isaanii eeggachuuf mirga qaban cabsuu yookan dirqama iccitii eeguuf qabnu diiguu ta'a. Barreeffamoonii fi suuraaleen fandii walitti qabuuf qophaa'an kanneen haala qabatamaa jiruun ala bahan, yeroo hedduu nama dogoggorsuu danda'u. Qaamoleen waan kana daawwatan, namoonni gargaarsi kennamaafi jiru hundi warra rakkatani fi fedhii gargaarsa qabani jedhanii akka yaadan gochuun, ulfina namootaa gargaaramanii fi namoonni kun ofgargaaruuf dandeettii qaban osoo hinagarsiisin hafu. Kanaafu, imaammatoonni fi qajeelfamoonni walquunnamtii alaa wajjiin walqabatan, hojjettoota hundaaf kennamuun, dogoggorooni akkana akka hinraawwatamne mirkaneessuuf gumaacha qabaachuu danda'u..</p>
--	---

Yaadannoowwan Dabalataaf Teessoo Weesaayitii

ALNAP fi Groupe URD (2009) ‘Uummata balaan miidhame deebii namoomaa keessatti hirmaachisuuf tooftaa hirmaachisaa qopheessuu’.
Kitaaba Hirmaanna:

<http://www.alnap.org/resource/8531>

CRS (2013) ‘Tooftaalee Koomunikeeshinii: Hooggantoonni sagantaa koomunikeeshinii hirmaattotaa fi miseensota hawaasaa waliin taasian akka fooyyessan qajeelfama qabatamaa qophaa’e’:

<http://www.crsprogramquality.org/storage/pubs/general/communication-toolbox.pdf>

ALNAP (2014) ‘Hanqina Guutuu – Haalota qabatamaa hojiilee namoomaa keessatti tooftaalee duub-deebii bu'a-qabeessa ta'e hojiirra oolchuuf, qajeelfama hojjettootaaf qophaa’e’. Qajeelfama Hojjettootaa ‘ALNAP’ qopheesse.
London: ALNAP/ODI:

<http://www.alnap.org/what-we-do/engagement/feedback-loop>

Infoasaid (2013) Tooftaalee Rakkoleen ittiin qoratamanii adda bahan:

<http://www.cdacnetwork.org/tools-and-resources/i/20140626100739-b0u7q>

Infoasaid (2015) Sagantaa Barnoota E. :

<http://www.cdacnetwork.org/learning-centre/e-learning/>

Odeeffannoowwan dabalataaf weesaayitii Aliyaansii Safartuuwwan Ijoo Hojii Namoomaa:
<http://chsalliance.org/resources/ilaalaa>.

Waadaa 5

Hawaasnii fi namoonni balaan miidhaman, haala miidhaaf isaan hinsaaxilleen tooftaalee komii ittiin furanii fi deebii atattamaa kennuuf ni qabaatu.

Ulaagaa Qulqullinaa::

Komiiwwan ni keessumeessamu akkasumas ni furamu.

Waadaan kun maaliif barbaachisa?

Namoonni balaan miidhaman dhaabbata gargaarsa tokkotti komii dhiheeffachuu fi deebii sirrii fi wayitaawaa ta'e argachuuf mirga qabu. Dhaabbanni tokko tooftaalee idilee komiiwwan ittiin keessumeessuu fi sirreessu qabaachuun isaa gaafatamummaa qabu keessa qaama murteessaa tokko yommuu ta'u, hawaasa miidhameefis mirga jirenya isaa to'achuu hanga tokko ni kenna. Komiin tokko mormii dhimma addaa tokko ilaallatu kan ofkeessaa qabu yammuu ta'u, amala badaa yookan hanqinoota hammaataa deebii namoomaa keessatti mul'atan irratti dhaabbata tokko dammaqsun, tarkaanfii fooyya'iinsaa wayitaawaa ta'e akka fudhatu gargaaru. Dhaabbileen hundi saamichaa yookan itti fayyadama aangoo badaaf saaxilamoo waan ta'aniif, sirna komiiwwan ittiin dhihaatan qabaachuun isaanii, hojii karaa irraa dabe, waliindhahiinsaa fi saamicha umamu adda baasuu fi furmaata itti kennuukkkaa danda'an isaan gargaara.

Agarsiistuuwwan Raawwii Hojii

1. Hawaasaalee fi namoonni balaan miidhaman (kutaalee hawaasaa saaxilamoo ta'ani fi cinaatti dhiibaman dabalatee) tooftaalee komiiwwan akka dhiheeffatan isaaniif qophaa'an ni beeku.
2. Hawaasaalee fi namoonni balaan miidhaman, tooftaaleen komiiwwani ittiin dhihaatan, itti fayyadamaaf kan mijatan, bu'a-qabeeyyii, iccitii kan eegani fi miidha-maleeyyii ta'uu isaanii ni fudhatu.
3. Komiiwwan dhihaatan ni qoratamu, ni furamu akkasumas wanti irra gahame abbaa komicha dhiheesseef yeroo qabame keessatti ibsamaaf.

Hojiilee Ijoo Hordofuuf Gaaffilee Kallattii Kennan

- Hawaasaalee fi namoonni balaan miidhaman, waa'ee qophii tooftaalee komii mariisisamanii ?
- Filannoowwan kutaalee hawaasaa hundaa, keessumaayyuu dhimmoonni nageenya fi iccitii eeguun walqabatan, adeemsawwan komii qopheessuu keessati yaada keessa galanii jiruu?
- Tooftaaleen komii akkamitti akka hojiirra oolanii fi komiin akkamii akka dhihaachuu danda'u ilaachisee, odeeffannoon kutaalee hawaasaa gosa hundaaf kennamee akkasumas hubatamee?
- Komiiwwan dhihaatan qorachuu fi furmaata itti kennuuf, daangaan yeroo itti waliigalamee fi kabajame jiraa? Guyyaa komiin dhihaatee fi furmaanni kennnamee gidduu yeroon jiru akkasumas furmaanni isaa galmaa'ee?
- Komiiwwan waa'ee miidhaa fi sarbama saalquunnamtii ilaallatan, hojjettoota gahumsaa fi sadarkaa aangoo barbaachisuu qabaniin dafanii qoratamanii?

Hojiilee Ijoo

Yaadannoowwan Kallattii Kennan

5.1 Qophii, hojiirra oolmaa fi hordoffii adeemsa
Komiin itti keessumeessamu irratti hawaasaa fi namoota balaan miidhaman mari'achiisuu

Tooftaa Komiin ittiin keessumeessamu qopheessuu

- Hwaasaaleen balaan miidhamanis ta'anii qooda-fudhattooni biroo (hojjettootaa fi kutaalee hawaasaa saaxilamoo tan dabalatee), waa'ee dhimmoottaa itti aanan kanaa mariisisamu qabu: Tooftaalee komiin ittiin keessumeessamu akkamitti akka ilaalan, yeroo ammaa komiin akkamitti akka keessumeessamaa jiru, karaa komiiwwan isaanii dhaabbatichaaf dhiheessuu barbaadan, komii akka hindhiheeffanne wantoota isaan dhoowwan akkasumas komiiwwan irratti akkamitti deebii argachuuf akka fedhan. Qajeelfamoonni bifaa ulaagaa haala qabatamaan tokkoon tokkooniif mijaaawuu danda'aniin qophaa'uu qabu. Tooftaaleen komiiwwanii dhaabbilee biroo waliin

	<p>gamtaan hojiirra oolanis bu'a-qabeessa ta'uun isaanii qoratamuu qaba.</p> <ul style="list-style-type: none"> • Hojjettoonni sababa tooftaalee komiiwwani fi qajeelfamoota ittiin hojiirra oolan duuba jiru akka hubatan, leenjii argachuu qabu. Komiiwwan dhihaatan akkamitti akka galmaa'ani fi hordofaman akkasumas barnoonni irraa argamu akkamitti karoora fuulduraa keessa akka galu ilaaluunis barbaachisaadha.
5.2 Komiiwwan fudhachuu, akkamitti toofaan furmaatatti akka galamuu fi dhimmoota inni furu beeksisuu	<p>Komiiwwan akkamitti akka dhihaatan hubannoo uumuu</p> <ul style="list-style-type: none"> • Gareeleen gara garaa ummataa miidhame keessa jiraatan, gama tajaajilootan, gama ilaachaa fi amala hojjettootaan, dhaabbilee gargaarsaa irraa maal akka eeguu qaban akkasumas dhaabbatichi safartuuwan kana guutuu yoo baate, maal gochuu akka qabani fi komii yoo qabaatan eessa dhaqanii akka dhiheeffatan, akka beekan gochuuf yeroo fi qabeenyi barbaachisaa ta'a. Kanamalees, komii isaanii icciitn akkasumas soda tokko malee dhiheeffachu akka danda'an mirkanaa'uufi qaba. • Waa'ee sirlinchaan fi qajeelfamoota kana hubannoo uumuuf, duula odeefanno kennuu adeemsisuun faayidaa qabaachuu danda'a. Namoonnis qajeelfamoonni kun akkamitti akka hojiirra oolan gaaffiwwan dabalataa akka gaafatan carraa argachuu qabu. • Hawaasaaleen adeemsi komiiwwanii, rakkolee isaanii hunda akka hiikuu danda'utti abdachuu waan danda'aniif, wantoota namoonni eeggatan to'achuun barbaachisaadha. Jijiiramooni eegaman to'annaa dhaabbatichaan ala yoo ta'an, abdi kutanna fi dheekkamsa uumuu danda'u.
5.3 Komiiwwan ka'an yeroodhaan, haala loogmaleessaa fi sirrii ta'een akkasumas haala nageenya komataa fi nageenya qaamolee miidhaman hundaaf duursa kenneen hiikuu.	<p>Komiiwwan hiikuu</p> <ul style="list-style-type: none"> • Komiiwwan dhihaatan, tarii dhimmoota walfakkaatan irratti kan xiyyeffatan ta'u malanillee, hundi kopha kophaa ilaalamani firmaata argachuu qabu. Deebiin komii yeroo hunda yeroo beellamame keessatti kennamuu qaba. Komataanis deebii yoomitti eeguu akka qabu itti himamuu qaba (fakkeenyaa, komii dhimma laafaa irratti dhihaateef, guyyaa torba). • Komiin wayita to'annoo fi itti gaafatamummaa dhaabbatichaan ala ta'u, dhimmichi abbaa komii dhiheesse sanatti ifaatti himamuu qaba. Yoo danda'ame ammoo, komataa wajjiin waliigaluudhaan, gara dhaabbata dhimmichi ilaalutti dabarsuun barbaachisaadha. Dhimmi kun haala bu'a-qabeessa ta'een hojiirra akka oolu yoo barbaadame, dhaabbilee fi seektaroota biroo wajjiin qindoomina uumuun barbaachisaadha. • Komiiwwan eenyummaan komataa hinibsamnee fi jibba irratti hundaa'an maddi isaanii waan hinbeekamneef rakkoo addaa uumu. Haalli kun mormiin dhokataa ta'e wayii jiraachuu isaa dhaabbatichaatti mallattoo akeekkachiisaa kan agarsiisu waan ta'eef, dhimmi duraan odoo hinbeekamin hafee komiif sababa ta'e yoo jiraate hordofanii qorachuun barbaachisaadha. • Himannaas sirbamaa fi miidhaa saalquunnamtiin walqabatan, qorachu kan qaban hojjettoota leenjifaman qofa ta'u. <p>Galmeessanii Kaawuu (Documentation)</p> <ul style="list-style-type: none"> • Toofaan komiiwwanii akkamitti akka hojiirra oolan (murtiwwan maalirratti akka hundaa'an dabalatee), komiiwwan dhihaatan cufti, akkamitti deebii akka argatan akkasumas yeroo hangamii keessatti akka deebii argatan galmaa'uu qabu. Odeeffannoon komiiwwan ilaallatu, akka imaammatawwan eegumsa ragaaleetti icciitii cimaan qabamuu isaa mirkaneessuuuf ofeegannoon dirqama. Odeeffannoon sun kan kuusamee turu, yeroo itti barbaadamu qofaaf ta'uusaa mirkaneessuuun barbaachisaadha. <p>Komi-dhiheessitootaaf Eegumsa Gochuu</p> <ul style="list-style-type: none"> • Social Hawaasa waliin walquunnamtii uumuuf karaa hedduu filatamaa ta'e murteessuuun dura, haalonni hawaasummaa fi aangoo yeroo yeroon jijiiramaa deeman

	<p>qoratamuu qabu. Keessumaayyuu, xiyyeffannaan kennamuu kan qabu fedhiwwan addaa maanguddoonti, dubartoonni, daa'immani fi qaama-miidhamtoonni fi namoonni hawaasa keessaa cinaatti dhiibaman qabaniifi. Kana gochuuni kan barbaachisuuuf, kutaaleen hawaasaa kun sirnoota komiiwwan ittiin keessumeessaman qopheessuu fi hojiirra oolchuu keessatti yaada isaanii gumaachuu isaanii mirkaneessuufi.</p> <ul style="list-style-type: none"> Dhaabbata keessatti eenyu odeeffannoo kam beekuu akka qabu murteessuu irratti ofeeggannoongochuun dirqama. Fanfansuun hawaasummaa sarbama saalquunnamtiin walqabatu akkasumas balaa qabatamaan dubartootaa fi daa'imman gocha kana gabaasani irra, qaamota yakkicha raawwatanii fi maatiidhuma isaanitiin gahu waan jiruuf, komiiwwan isaanii iccitiin qabuu fi balaan haaloo bahuuf jecha isaanirra gahu akka hinjiraanne mirkaneessuufin murteessaadha. Imaammanni eeruun ittiin kennamu (whistle-blown policy), hojjettoota haala yaaddesaa sagantaalee keessatti mul'atan yookan amala milteewwan hojii agarsiisaan saaxilaniif eegumsa gochuu qaba.
--	--

Gaafatamummaawwan Dhaabbilee Hordofuuf Gaaffilee Kallattii Kennan

- Komiiwwan keessumeessuuf imaammattooni, bajannii fi qjeelfamoonni addatti qophaa'an jiruu?
- Hojjettooni hundi imaammattootaa fi qjeelfamoota dhaabbaticha komiiwwan ittiin keessumeessaman irratti leenjii jalqabaa fi leenjii haaromsaa fudhatanii?
- Imaammanni dhaabbatichaa komiiwwan ittiin keessumeessaman, seerota sarbamni fi miidhaan saalquunnamtii ittiin ilaalamu of keessaa qabu?
- Waadaan imaammataa fi qajeelfamoonni sarbamaa fi miidhaa saalquunnamtii ittisuuf gargaaran, hawaasaalee fi namoota balaan miidhamaniif ibsamaniif jiruu?
- Komiiwwan dhaabbatichaan furmaata argachuu hindandeenye, gara dhaabbilee biroo dhimmi ilaalutti haala yeroo isaa eeggateen dabranii jiruu?

Gaafatamummaawwan Dhaabbataa	Yaadannoowwan Kallattii Kennan
<p>5.4 Adeemsi hawaasnii fi namoonni balaan miidhaman komii itti keessummeessan galmaa'anii taa'u. Adeemsichi haala sagantaan miidhaa saalquunnamtii wal qabatee gahuu fi aangawoonni dhiibbaa mirgaa geessisanii fi kan biro hammataa ta'uu qabaachuu</p>	<p>Adeemsa komiiwwan ittiin keessumeessaman</p> <ul style="list-style-type: none"> Dhaabbanni Safartuu Ijoo Hojii Namoomaa guutu tokko hojjettooni isaa fi hawaasaaleen inni gargaaru komii qaban dhiheeffachuuuf carraa qabaachuu isaanii mirkaneessuu qaba. Komiiwwan kun dhaabbatichaa fi hojii isaa fooyyessuuf akka carraatti fudhatamuu danda'u. Kanamalees, komiiwwan dhihaatan jijiiramaa fi bu'a-qabeessummaa sagantichaa, haalota yaaddessaa fi saaxilamummaa jiraachuu malan akkasumas ummanni tajaajiloota kennamanitti hangam akka gammade agarsiisuu danda'u. Adeemsi komiiwwan ittiin keessumeessaman, hawaasaalee fi hojjettootaaf haala ifa ta'een ibsamuu qabu. Toofteeleen komiis dhimmoota ofeeggannoocimaa barbaadaniifis ta'ee (fakkeenyaaaf, dhimmoota malaanmaltummaa, miidhaa saalquunnamtii yookan naamusa-maleessummaa yookan gocha badaa raawwatum) akkasumas dhimmoota ofeeggannoocimaa hingaafanuef (fakkeenyaaaf, ulaagaalee filmaataa fayyadamuu irratti gufuwwan quunnaman) kan ilaallatan ta'uu qabu. Qajeelfamonnisi, komiiwwan gosa kam dhaabbatichi of biratti akka ilaalu; akkasumas yoomi fi akkamitti gara tajaajila kennitoota birootti akka dabarsu ibsuu qabu. Gaheewan, itti gaafatamummaa fi beellamni yeroo itti waliigalames haala ifa ta'een taa'uu qabu. Kanamalees, mirgi ol iyyanoos tooftaalee komiiwwanii keessatti ibsamuu qaba. Tooftaalee komiiwwanii irratti, haalli dhaabbilee biroo waliin naannolee, gamtaa yookan seektaroota murtaa'an keessatti hojjetamuu itti danda'u yoo jiraate, haalli akkasii tarii hawaasa fi hojjettoota baay'ee waan hinburjaajessineef, ilaalcha keessa galuu qaba. <p>Miidhaa saalquunnamtii</p>

	<ul style="list-style-type: none"> Dhaabbanni fi hooggansi isaa olaanoon, tooftaalee fi qajeelfamoonni dhimmi miidhaa saalquunnamtii ittiin ilaalamu jiraachuu isaanii, miidhaaf kan hinsaaxille, iftoomina kan qaban, itti fayyadamaaf kan mijatan akkasumas iccitii kan eegsisan ta'uu isaanii mirkaneessuuf itti gaafatamummaa qabu. Dhaabbileen qorannoowwan dhimmoota miidhaa saalquunnamtii irratti adeemsisamaniif tumsa kan godhan ta'uu isaan ibsa addaa kaa'uu, iddo barbaachisaa ta'etti ammoo waliigalteewwan michummaa isaanii keessa galchuu qabu.
5.5 Aadaan dhaabbilee keessaa kan komii xiyyeffannaan ilaaluu fi imaammataa fi adeemsawwan ifaa taa'an fayyadamee tarkaanfii fudhatu ni uumama.	<p>Aadaa dhaabbilee keessaa</p> <ul style="list-style-type: none"> Imaammatooni dirqama dhaabbatichi namoota gargaaruuf kunuunsa gochuuf qabu, danbiwwan naamusaa isaa akkasumas kutaalee hawaasaa saaxilamoo ta'an kanneen akka dubartootaa, daa'immanii fi qaama-miidhamtootaa waliin qabatan, hojjettoota hundaatti haalan beekisamuu qabu. Hooggantoonni fi hojjettooni buleeyyiin, aadaan walkabajaa hojjettoota, michoota, tola-ooltotaa fi namoota balaan miidhaman gidduu akka jiraatu jajjabeessuuf fi ofifis fakkeenya ta'uu qabu. Tooftaleen hawaasni komiiwwan ittiin dhiheeffatus hojiirra akka oolan deeggarsi isaanii murteessaadha. Dhaabbileen, qajeelfamota idilee qorannoon ittiin adeemsisamu kan qajeeltoowwan iccitii eeguu, walabummaa fi kabaja bu'uura godhatan qabaachuu qabu. Qorannoowwan haala ifaa fi wayitaawaa ta'een akkasumas haala ogummaa irratti hundaa'een adeemsisamu qabu. Ta'us, sadarkaalee seeraa fi ulaagaalee seera hojjetaa naannawatti hojiirra oolu guutuun isaanii dirqama. Hooggantoonni ramadaman qorannoowwanii fi badii namusaa hojjettooni raawwatan akkamitti akka keessumeesson, gorsa ogeessa olaanaa yookan leenjii argachuu qabu. Qajeelfamni komii fi imaammanni eeruu (whistle-blowing policy), kan komiiwwan hojjettootaa keessumeessuuf gargaaran jiraachuu qabu. Dhaabbileen michoota waliin hojjetan, komiiwwan (komii ofii walirratti dhiheesson dabalatee) akkamitti akka kaasanii fi keessumeesson waliigaluu qabu..
5.6 Hawaasaa fi namoonti balaan miidhaman, amaloonni hojjettoota gargaarsa namoomaa maal ta'uu akka danda'u akkasumas miidhaa saalquunnamtii ittisuu irratti waadaawwan dhaabbileen qaban guutummaatti kan hubatan ta'uu	<p>Amala hojjettootaa fi danbii naamusaa</p> <ul style="list-style-type: none"> Dhaabbileen waadaa kana guutan, danbii naamusaa hojjettootaa kan sirriitti beeksisamee fi hooggansa olaanoon ragga'e qabaachuu qabu. Imaammanni eegumsa daa'immanii (child safeguarding policy), hojjettootaa fi michoota hunda irratti hojiirra ooluu kan qabu yammuu ta'u, sadarkaalee amalaagarsiisuun irraa eegamu ilaalchisee ibsi fi leenjiin kennamuufi qaba. Hojjettooni danbii naamusaa cabsuun adabbii hordofsiisu beekuu fi hubachuu qabu (Waadaawwan 3 fi 8 ilaala).
5.7 Komiiwwan aangoo dhaabbatichaati ala jiran, hoji gaarii jiran osoo hin faallessin qaama dhimmi ilaalutti ergamu.	<p>Aangoo dhaabbataa fi qaama dhimmi ilaalutti dabarsuu</p> <ul style="list-style-type: none"> Hojjettooni komiiwwan yookan himanna waa'ee miidhaa saalquunnamtii akkamitti akka keessumeesson beekuu qabu. Gochi yakkaa wayita raawwatame yookan seerri addunyaa wayita cabe, qaamolee dhimmichi ilaallatu wajjiin qindoomina uumuun barbaachisaa ta'a.

Yaadannoowwan Dabalataaf Teessoo Weesaayitii

Mane Maree Baqattootaa Daanish (2008) ‘Kitaaba Tooftaa Keessumeessa Komiiwwanii’:

<http://www.alnap.org/resource/8762>

Garee hojii IASC kan PSEA irratti hojjetu (2009) ‘Miidhaa saalquunnamtii hojjettoota Dhaabbata Mootummoota Gamtoomanii fi hojjettoota kan Dhaabbata Mootummoota Gamtoomanii hintaaneen raawwatamu ilaachisee, Tooftaalee Keessumeessa Komiiwwanii Hawasa Bu’uureeffate hundeessuuf qajeelfamoota gargaaran’:

www.pseataskforce.org/uploads/tools/1351822689.pdf

Seev za Chiildiren (2013) ‘Gaafatamummaa Hojii Qabatamaatti Jijiiruu’:

<http://resourcecentre.savethechildren.se/library/programme-accountability-guidance-pack-save-children-resource>

Odeeffannoowwan dabalataaf weesaayiti Aliyaansii Safartuuwwan Ijoo Hojii Namoomaa:

http://chsalliance.org/resources_ilalaa.

Waadaa 6

Hawaasnii fi namoonni balaan miidhaman, deeggarsa qindaawaa fi walsimaa ta'e ni argatu.

Ulaagaa Qulqullinaa:

Deebiin gargaarsa namoomaa qindaawaa fi walsimaadha.

Waadaan kun maaliif barbaachisa?

Sagantichi walghiinsa gahaa akka qabaatuu fi deebiwwan namoomaa wayitaawaa fi bu'a-qabeessa akka ta'an, gamtaan hojjechuu gaafata. Tooftaaleen qindoominaa kan akka sirni naannoo naannoonaanood (cluster system), qoodinsa hojii fi itti gaafatamummaa ifa ta'e uumuu fi hir'ina gama walghiinsaa fi qulqullinaatin jiran adda baasuuf barbaachisaadha. Irra deddeebii hojii fi qisaasama qabeenyaa ittisufis barbaachisaadha. Kanamalees, qoodafudhattoonni odeeffannoo fi beekumsa waljijiiruun, gamtaan karoorsuun akkasumas hojiileen waliitti qindaa'anii hojjetaman, dhaabbileen haala yaaddeessaa irra caalaa akka to'atanii fi bu'aawwan deebii namoomaa akka fooyyessan gargaaruu danda'a.

Agarsiistuuwwan Raawwii Hojii

1. Hawaasaalee fi namoonni balaan miidhaman, hanqinootaa fi walirra bu'iinsa (overlaps) deebii namoomaa keessatti mul'atan adda hinbaasan.
2. Dhaabbileen deebii namoomaa kennaa jiran karaa tooftaalee qindoominaa idilee fi miti-idileetin odeeffannoowwan barbaachisaa ta'an walii kennu.
3. Dhaabbileen, qorannoowwan fedhii, kenniinsa gargaarsa namoomaa fi hordoffii raawwii isaa ni qindeessu.

Hojiilee Ijoo Hordofuuf Gaaffilee Kallattii Kennan

- Odeeffannoon waa'ee gahumsa, qabeenyaa, naannoo hojii fi dame hojii dhaabbatichaa ilaallatan, qaamolee biroo deebii namoomaa kennaa jiraniifi haala yeroo isaa eegeen kennamee?
- Odeeffannoon waa'ee gahumsa, qabeenyaa, naannoo hojii fi dame hojii dhaabbilee biroo ilaallatan, angawoota naannoo fi biyyolessaa dabalatee, argamee faayidaa irra ooolee?
- Caasaaleen qindoominaa durumaa kaasee jiran adda bahanii deeggaramanii?
- Wayita sagantaaleen qophaa'an, karoorfamani fi hojiirra oolan, sagantaaleen dhaabbilee biroo fi qondaaltonni biroo, yaada keessa galanii?
- Hanqinoonni deebii namoomaa walghuu keessatti mul'atan adda bahanii furmaata argatanii?

Hojiilee Ijoo	Yaadannoowwan Kallattii Kennan
<p>6.1 Gaheewan, itti gaafatamummaa, dandeetti fi fedhii qoodafudhattoonni garaagaraa qaban adda baasuu³</p>	<p>Seektara dhuunfaa waliin hojjechuu</p> <ul style="list-style-type: none">• Seektarri dhuunfaa gama gahumsa daldala, dandeetti ogummaa fi qabeenyawwan dhaabbilee namoomaa dabalata ta'an fiduu danda'u. Irra deddeebin hojii akka hinuumamnee fi muuxannoo gaarii hojii namoomaa keessatti argame babal'isuuf, yoo xiqaatee odeeffanno kenuun barbaachisaadha. Seekatarooni dhuunfaa kaayyoo mataa isaanii akka qaban beekamaa ta'us, michummaawwan isaan waliin taasisamu, ummata balaan miidhameef faayidaa ifa ta'e kan kenuu ta'uu isaa mirkaneessuu qabu. <p>Waraana waliin hojjechuu</p> <ul style="list-style-type: none">• Waraanni beekumsaa fi qabeenyawwan addaa gara hojii namoomatti fiduu kan danda'u

	<p>yammuu ta'u, isaan keessayis, eegumsi tasagabbii, loojistikoonni, geejjibnii fi koomiyunikeeshiniin isaan akka fakkeenyatti eeramuu danda'ani. Haata'u malee, walitti dhufeenyi gosa kamiyyuu waraana waliin taasisamu, dhaabbilee gargaarsaa tajaajiluuf jecha yammuu ta'u, akka qajeelfama ragga'aniitti hojiin hojjetamu hoogganamuu kan qabus dhaabbileedhuma gargaarsaatin ta'u qabu. Dhaabbileen tokko tokko hojiin hojjetamu bu'a-qabeessa akka ta'u yaaduudhaan mariin hanga tokko isaan gidduu akka jiraatu taasisu (fakkeenyaaaf, odeeefannoo waa'ee sagantichaa kanneen bu'uura ta'an kennuu). Dhaabbileen biroo ammoo quunnamtii cimaa waraana waliin uumuu danda'u (fakkeenyaaaf, qabeenyawwan waraanaa fayyadamuu).</p> <ul style="list-style-type: none"> • Gama kamiiniyyuu taanan, dhaabbileen gargaarsa namoomaa, waraana irraa haala ifa ta'een adda bahanii deemuu qabu. Kana gochuun kan barbaachisuuf, siyaasa yookan ajandaan waraanaa wajjiin walitti dhufeenyi qabu ilaalchi jedhu akka hinuumamneefi yookan dhaabbileen kun dhugumaanuu walitti dhufeenyi akkasii keessa akka hinseenne ittisuufi. Walitti dhufeenyi siyaasaa yookan ajandaan waraana keessa seenan taanan, walabummaa, amanamummaa, tasagabbii fi carraa ummata miidhame bira gahuuf dhaabbileen qaban miidhoo danda'a.
6.2 Deebiin gargaarsa namoomaa deebii qondaaltota⁴ biyyaa fi naannoo akkasumas deebii dhaabbilee gargaarsa namoomaa biroo deeggaruu isaa mirkaneessuu.	<p>Gargaarsa deebii qaamolee biroo deeggaruu</p> <ul style="list-style-type: none"> • Dhaabbileen gargaarsa namoomaa deebiin mootummaan kennuu deeggaruu fi hojii qindeessuu irratti gahee murteessaa qabu. • Dhaabbileen naannawa jiranii fi neetworkoonni waldaalee siviili, beekumsaa fi muuxannoo olaanaa haala qabatamaa addaa tokko irratti hundaa'e qabau. Haata'u malee, dhiibbaa balaan tokko umeen booda, deebi'anii of gurmeessuuf deeggarsa barbaaduu malu. • Hawaasaalee balaan miidhaman, mootummoota ofitti isaan qabanii, arjoomtataa fi dhaabbilee hojii namoomaa beekumsaa fi gahee agara garaa qaban waliin qindoomina uumuu fi iddo danda'ametti qabeenyaa fi meeshaalee kennuufin, humna isaanii dabaluuf gumaata qaba. Fakkeenyaaaf,gamtaan qorannoowwan, leenjiwwani fi gamaagama hojii adeemsisuun, gufuuwwan dhaabbilee gidduu jiran buqqisuu fi tooftaalee hojii irra caalatti qindoomina qabu mirkaneessuuf gargaara (qajeelfama dabalataaf liinkii gadi jiru ilaala).
6.3 Fedhiwwan hawaasa keessa jiran hir'isuu fi bal'inaan walgahiinsaa fi tajaajila gargaarsa namoomaa guddisuuf, qaamolee qindeessituu murteessaa ta'anii fi qaamolee biroo waliin hojjachuu.	<p>Qaamolee hojii qindeessan</p> <ul style="list-style-type: none"> • Qindoominni akka uumamu yeroo hunda tattaaffiwwan taasisamuu qabu. Maaliif jennaan, tooftaaleen qindoominaa dhaabbilee idil-addunyaa qofaaf kan barbaachisu fakkaannan, qooda-fudhattoonni naannawaa hirmaachu dhiisuu malu. Qooda-fudhattoonni naannawaa hirmaachuuf, iddoon walgahiiwwanii yookan afaan ittiin waliigalan gufuu ta'u danda'u. Tooftaaleen qindoominaa sadarkaa biyyooleessa fi naannootti jiraachuun barbaachisaa yammuu ta'u, daangaaleen gabaasaa ifa ta'anis qophaa'u qabu. Balaan uumamuun dura tooftaalee qindoominaa keessatti hirmaachuun, duursanii walitti dhufeenyi uumuu fi yeroo deebiin namoomaa kennamus qindoomina kana irra caalaa dabaluuf gumaata qaba. • Iddoo caasaaleen qindoominaa walcinaa deeman barbaachisaa ta'anitti, qaamolee qindoomina yeroo dheeraa qaban wajjiin walquunnamssiisuf tarsiimoon ifa ta'e jiraachu qaba. Sirni naannoo naannoq qoqqooduu (cluster system), gargaarsa balaa tasaa qindeessuuf tooftaa beekamaadha. Haata'u malee, tooftaan kun tooftaalee qindoomina hojii biyyooleessa deeggaruu qaba. • Walgahiiwwan seekataroota gara garaa bakka tokkotti walitti fidan, fedhiwwan namoota balaan miidhamanii gara gara hiruun osoo hintaane, erga tokko deebisuuf gargaaru (fakkeenyaaaf, dahoo/mana jireenyaa, bishaan, qulqullina dhuunfaa fi naannoo, gargaarsa xiin-sammuu fi hawaasummaa fedhiwwan walfaana jirani).

	<ul style="list-style-type: none"> Haalota qindoominaa hunda keessatti, dhaabbileen hirmaachuuf kutannoona qabaatan qulqullina tooftaalee qindoominaa irratti hundaa'a. Hooggantoonni dhimma qindoominaa, walgahiiwwani fi adeemsi odeeaffannoo kennuu haalan kan mijawwan, bu'a-qabeeyyii fi bu'aa irratti kan xiyyeffatan ta'uu isaanii mirkaneessuuf itti gaafatmummaa qabu. Qaamni qindoominaa uume, daangaa hojilee fi waadaawwani akkasumas qaamolee qindoominaa gara biroon walirra bu'uu isaani fi haalli akkasii akkamitti akka to'atamu (fakkeenyaa, gama gaafatamummaan, koorniyaa fi eegumsaan) murteessuu qaba. Gaheen qindoominaa inni guddaan, safartuuwwani fi qajeelfamoota hojiirra ooluu isaanii akkasumas jijiirama fiduun kan danda'amu qindoominaan hojjechuuf fi waliin gaafatamummaa bahuu qofaan ta'uu isaa mirkaneessuudha. Kun hojiirra ooluu kan danda'u, safartuuwwan teekinikaa hordofuu qofaa osoo hintaane, Safartuuwwan Ijoo Hojii Namoomaa hojiirra ooluchaanillee akka ta'e dhaabbilee qalbeeffachiisuudhaani. Kanamalees, agarsiistuuwwan raawwii hojii, Safartuuwwan Ijoo Hojii Namoomaa qophaa'an haala qabatamaa waliin akka walsimanitti fooyya'uu isaanii fi deebii namoomaa hordofuu fi qorachuuf faayidaa irra ooluu isaanii mirkaneessuudhaani.
6.4 Odeeaffannoo barbaachisoo, michoota, gareelee qindeessitootaa fi qooda-fudhattoota murteessoo ta'an biroo waliin tooftaalee walquunnamtii mijawwoo ta'an fayyadamuudhaan walii qooduu.	<p>Odeeaffannoo kennuu</p> <ul style="list-style-type: none"> Qooda-fudhattoota gara garaa giddutti odeeaffannoo waljijiiruu (waa'ee faayinaansii dabalatee) fi tooftaaleen qindoominaa gara garaa jiraachuun, hanqinoota jiran yookan irra deddeebii hojii adda baasuuf carraa jiru bal'isu Walgahiiwwani fi waltajjiin walquunnamtii biroo irratti afaan naannawaa fayyadamuun kabaja agarsiisuun akkasumas gufuwwan walquunnamtii irratti quunnaman qorachuudhaan qooda-fudhattooni naannawaa akka hirmaachuu danda'an gochuun barbaachisaadha. Haala namoota hundaaf ifa ta'uun dubbachuuf fi, keesummaa bakka hirmaattonni afaan walfakkaatu dubbachuu dandaa'an hinjirreetti jechoota ogummaa fayyadamuu dhiisu. Namoota afaan hiikan fayyadamuunis barbaachisa ta'uun mala.

Gaafatamummaawan Dhaabbilee Hordofuu Gaaffilee Kallattii Kennan

- Qaamolee biroo wajjiin qindoominaan hojjechuuf waadaan ifa ta'e, imaammatawwani fi/ykn tarsiimoowwan dhaabbatichaa keessatti ibsamani?
- Ulaagaalen yookan haalonni micoota filachuuf, qindoominaa fi gamtaa uumuuf gargaaran qophaa'anii jiruu?
- Haalonni michooma idilee mijeessan lafa kaa'amani jiruu?
- Waliigalteewan michoomaa gaheewwan, itti gaafatamummaani fi waadaawwan michoota tokkoon tokkoon maal akka ta'e, akkasumas qajeeltoowwan hojii namoomaa gamtaan milkeessuuf michoonni tokkoon tokkoon akkamitti akka gumaachaa taasisan, haala ifa ta'en lafa kaa'anii?

Gaafatamummaawan	Yaadannoowwan Kallattii Kennan
Dhaabbataa	
6.5 Imaammatoonnii fi tarsiimoowwan bahan qindoominaa fi gamtaa qaamolee biroo waliin umamuuf kutannoowwan jiraan ifaan kan kaa'aman yoo ta'an, kunis qindoominaa fi gamtaa qondaaltota sadarkaa biyyaa fi naannoo waliin, qajeelchawwan hojii namoomaa osoo hin cabsin	<p>Qindoominaa fi gamtaa uumuuf kutannoo jiru</p> <ul style="list-style-type: none"> Dhaabbanni Safartuuwwan Ijoo Hojii Namoomaa fiixaan baasu tokko, waadaan inni qindoominaan hojjechuuf qabu, imaammatawwan dhaabbatichaa fi tarsiimoowwan qabeenyi ittiin walitti qabamu keessa galuu isaa mirkaneessuu qabu. Kanamalees, dhaabbatichi michoota, qondaaltota namoota balaan miidhaman ofitti qabani fi qaamolee hojii namoomaa biroo waliin (iddoo barbaachisa ta'etti qaamolee hojii namoomaa hinhojenne waliin) akkamitti akka hojjetu ibsa kennuu qaba. Hojjettooni walgahiiwwan hojii qindoominaa hojjechuuf taa'aman irratti dhaabbilee isaanii bakka bu'ani hirmaatan, odeeaffannoo, dandeettii fi aangoo qophii karoora fi murtii kennamu keessatti gumaachuu isaan dandeesisu qabaachuu qabu. Hojii qindeessuuf itti gaafatamummaan isaan qaban, gahee hojii isaanii keessatti

uumamu ni dabalata.	ifatti ibsamuu qaba.
6.6 Hojiin michoota waliin hojjetamu, waliigalteewan ifaa fi amansiisaa kan itti gaafatamummaa, dirqamaa fi walabummaa michoota hunda kabajuu akkasumas hanqinaa fi waadaawwan hojii isaan qaban hubannoo keessa galchuun qajeelfamuu qaba.	<p>Michoota waliin hojjechuu</p> <ul style="list-style-type: none"> Dhaabbileen sadarkaa naannoos ta'anii kanneen sadarkaa biyyooleessa, michoota wajjiin hojjechuu yookan gamtaa uumuu qabu. Michummaawan uumaman bu'a-qabeessaa akka ta'anii fi gaafatamummaa akka qabaatan yoo barbaadame, dirqama dhaabbata walii, gaheewwanii fi itti gaafatamummaawwan waliin qaban sirriitti wali hubachuun isaanii barbaachisaa ta'a. Michoota waliin gamtaan hojjechuuf waliigalteen raawwatamu akaakuu gara garaa qabaachuu danda'a. Isaanis waliigaltee seera-qabeessa ta'e seenuudhaa kaasee hanga gamtaan murtii kennuu fi qabeenyawwan waliin fayyadamuutti gahuu danda'u. Haalota hedduu keessatti, dhaabbanni michuun tokko, dirqamaa fi mul'ata mataa isaa waan qabaatuuf, bilisa ta'ee hojjechuu barbaada. Haata'u malee, waliin barachuu fi guddachuuf yeroo hunda carraan waan jiruuf, qaamoleen lamaanuu michummaa irraa fayyadamoo ta'u.

Yaadannoowwan Dabalataaf Teessoo Weesaayitii

IASC (2012) ‘Sadarkaa biyyaatti qindoomina kilaastaraaf moojuulii wabiif qophaa’e’:

<https://www.humanitarianresponse.info/en/coordination/clusters>

NRC (2008) ‘Tooftaa hooggansa kaampii keessaa’:

<http://www.nrc.no/camp#.VLz95ihb7ns>

Christian Aid (2012) ‘Egeree gargaarsa namoomaa ijaaru: Gargaarsa balaa tasaa keessatti gumaacha humna naannoo fi michoomaa’:

<http://www.christianaid.org.uk/images/building-the-future-of-humanitarian-aid.pdf>

Knox Clarke, P. fi Campbell, L. (2015) ‘Kilaastaroota hojii namoomaa keessatti qindoomina uumamuu qabu qorachuu’. Qurannoo ALNAP. London: ALNAP/ODI:

<http://www.alnap.org/resource/20360>

Odeeffannoowwan dabalataaf weesaayitii Aliyaansii Safartuuwwan Ijoo Hojii Namoomaa:
<http://chsalliance.org/resources/ilaalaa>.

Waadaa 7

Hawaasnii fi namoonni balaan miidhaman, dhaabbilee muuxannoo fi yaadawwan kennamu irraa barachaa dhufan irraa deeggarsa fooyya'aa ni eegu

Ulaagaa Qulqullinaa:

Qooda-fudhattoonni gargaarsa namoomaa hojjetan yeroo hunda ni baratu; hojji isaaniis ni fooyessu.

Waadaan kun maaliif barbaachisa?

Milkaa'innaa fi kufaatii irraa barachuu fi hubannoowwan argaman hojji yeroo ammaa hojjetamaa jirus ta'ee kan fuulduratti hojjetamu fooyyessuuf fayyadamuun, gaafatamummaa fi hooggansa qulqullina qabuuf bu'uura cimaadha. Aadaan barachuu fi itti fufiinsaan fooyya'insa agarsiisa deemuu, hundee dhaabbata gahumsa ogummaa fi kutannoo qabu tokkoo ta'u qaba. Aadaan akkasii bu'a-qabeessummaa fi gahumsa horachuuf dhimma murteessaadha. Jijiiramaa fi fooyya'aiinsa barbaachisu ariitiidhaan raawwachuuf, qaamota tajaajila fayyadaman wajjiin walitti dhufeenyaa walirraa hincinne qabaachuun barbaachisaadha. Dhaabbilee biroo waliinis gamtaa uumuun barnoota argamu dabaluu danda'a.

Agarsiistuuwwan Raawwii Hojii

1. Hawaasaalee fi namoonni balaan miidhaman, gargaarsi fi eegumsi kennamuuf yeroo keessa jijiirama agarsiise adda baasu.
2. Deebii yeroo ammaa irraa barnoota argame irraa kan ka'e, hojiilee gargaarsaa fi eegumsaa irratti fooyya'iinsi taasisamanii jiru.
3. Gargaarsi fi eegumsi kenname, barnoota deebiwwan namoomaa gara biroo irraa argaman calaqqisiisu.

Hojiilee Ijoo Hordofuuf Gaaffilee Kallattii Kennan

- Qurannoo fi gamaagamni deebiwwan namoomaa, balaawan walfakkaatanifiif kennaman irratti adeemsisaman, ilaalamaniif akka barbaachisummaa isaanitti sagantaa wixineessuu keessatti faayidaarra oolanii jiruu?
- Hordoffiin, qorannoo, yaadni hawaasa biraan dhufuu fi adeemsawwan komiiwwan ittiin keessumeessaman, gara jijiiramatti fi/ykn qophii fi hojiirra oolmaa sagantaa keessatti gara kalaqa addaa fayyadamuutti qajeelchaa jiruu?
- Barnoonni argaman sirnaan dookimanti ta'anii jiruu?
- Barnoota argaman, namoota balaan miidhamanii fi michoota dabalatee, qooda-fudhattoota dhimmi ilaaluuf quoduuuf, toodtaaleen addaa faayidaa irraa oolanii?

Hojiilee Ijoo

Yaadannoowwan Kallattii Kennan

7.1 Yeroo sagantaaleen qophaa'an barnoota argamanii fi muuxannoo turan irratti hundaa'u

Muuxannoo irraa barachuu

- Kaayyoowwan raawwii hojii, barnootaa fi gaafatamummaa gara garaaf, toftaaleen mijatan gara gara. Barnoonni argamu kufatiwwanifis ta'ee milkaa'inootaaf fudhachuu qabu. Inumaayyuu dhaabbileen irra caalaa kufatiwwan irraa barachuu danda'u falmiin jedhu ni jira.
- Hojiin hordoffi bu'a-qabeessa ta'e ragaalee "qualitative fi quantitative" ta'an kan fayyadamu yammuu ta'u, ragaalee kallattii sadiin madaaluu (triangulate) fi bifaa dhaabbataa ta'een galmeessuuf toftaalee gara garaa irratti hundaa'a.
- Ragaan tokko faayidaa maalii fi eenyuuf akka yaadame ifatti beekamuun isaa, ragaaleen akkamii akka wlitti qabamuu qaban akkasumas akkamitti akka dhihaachuu qaban murteessu ta'a. Ragaaleen xiinxalaaf hinolle yookan faayidaa irra hinolle

	<p>akka walitti hinqabamne ofeeggannoon taasisamuu qaba.</p> <ul style="list-style-type: none"> • Sirni hojiin hordoffii ittiin raawwatamu hanga danda'ametti salphaa fi itti fayyadamuuf kan mijatu ta'uu qaba. Odeeffannoos gareewwan gara garaa kan bakka bu'u ta'uu qaba. • Namoonni balaan miidhaman jijiiraam jirenya isaanii irratti dhufef, abbootii murtii hunda caalani. Namoota kana irraa raga walitti qabuuf, osoo hindaangessin gadi taa'anii dhaggeeffachuu fi tooftaalee hirmaachisaa yaada bal'aa maddisiisan akkasumas tooftaftaalee ragaan lakkofsaan ibsamu ('quantitative') ittiin walitti qabamu fayyadamuun jajjabeeffamuun qaba. Barnoonti argames hawaasaaleef kennamuu fi waliin irratti mari'atamuu qabu. • Odeeffannoos adeemsawwan deebii-yaadaa fi komiiwwan irraa argaman, wayita sagantaan madaalamu qoratamuu qabu. Karoorri raawwii hojii haala qabatamaa irratti hundaa'ee fi irratti waligalame, yaadannooni furmaataa hojii madaallii fi qorannootin kennaman hordofamuu isaanii mirkaneessuuf gargaaruu danda'a.
7.2 Hordoffii fi gamaaggama akkasumas yaadawanii fi komiiwwan dhihaatan irratti hundaa'uun barachu, waan haara'a kalaqu/uumuufi jijiirama haara'a sanas hojiirra oolchuu,	<p>Kalaqa</p> <ul style="list-style-type: none"> • Waggoota dhihoo as, rakkolee deebiiwwan namoomaa keessatti quunnaman furuudhaaf, tooftaalee kalaqqa waan haaraa fayyadamuun xiyeeffanno olaanaa argachaa dhufaniiru. Maddeen fandiis dhaabbilee yaadaa fi kalaqa haaraa uumuu hawaniif (fakkeenyaaaf, kanneen eegumsa qulqullina dhuunfaa fi sagantaa maallaqa dheedhii irratti hundaa'eef, teekinoolojiiwwan haaraa fayyadamuu yookan Meeshaalee fi miidiyaalee dijitalaa fayydamuu fedhaniif) irra caalaa banaa ta'anii jiru. • Ummanni balaan miidhame, haalota jijiiramaa deemanitti madaqee jiraachuuf yeroo hunda kalqa mataa isaa fayyadama. Kanaafu, gargaarsi, adeemsa kalaqaa fi misoomaa irra caalaa tooftaan hoogganamu keessatti isaan hirmaachisuuf kennamuu danda'a.
7.3 Barnoota argamanii fi yaada haara'a umaman qaamolee dhaabbata keessa jiraniif, hawaasaa fi namoota balaan miidhamaniif akkasumas qooda-fudhattoota biroof qooduu	<p>Gamttaa uumuu fi barnoota argaman qooduu</p> <ul style="list-style-type: none"> • Iftoominaa uumuu fi bu'a-qabeessummaa sagantaaaf jecha, odeeffannoos hordoffii irraa argamu, hawaasaalee miidhamaniif yeroon yeroon kennamuu qaba. Hordoffiin ummanni mataa isaatin adeemsisu iftoominas ta'ee qulqullina hojii irra caalaa dabaluun ala, odeeffannoos irratti miirri abbummaa akka uumamullee ni jajjabeessa. • Dhaabbilee biroo fi qaamolee ogummaa barnootaa (academic bodies) wajjiin walirraa barachuun dirqama ogummaa yammuu ta'u, yaadaa fi kallattii haaraallee beeksisuuf akkasumas qaabeenya murtaa'a jirutti haalaan fayyadamuun akka danda'amu gumaata godha. Kanamalees, gamtaa uumuun, hawaasa tokko keessatti qorannoo irra deddeebi'ee adeemsisamuun ba'aa uumamu malu hir;isuuf gargaaruu danda'a. • Muuxannoon gitaan walirraa barachuus (peer learning exercises) dhaabbilee gara garaatin faayidaaf kan ooole yammuu ta'u, tooftaan kun jijiirama jiru battaluma hojiin hojjetamaa jirutti hordofuuf yookan deebii namoomaan booda haala ture xiinxaluuf fayyadamuun ni danda'ama. • Odeeffannoos kamiiyyuu karaa hordoffii fi qorannootin walitti qabame, xiinxalamanee bifa odeeffannicha qooduu fi murtii murteessuuf ta'un gabaabbatee dhihaachuu qaba. Yaadni cuunfaan, barreffamoonni ibsa gabaabaa kennan, walghaaiwwan yookan filmiwwan, odeeffannoos fi beekumsa irraa caalaa itti fayyadamaaf akka qophii ta'u gochuuf ni gargaaru.

Gaafatamummaawwan Dhaabbilee Hordofuuf Gaaffilee Kallattii Kennan

- Imaammatooni fi qabeenyawwan gamaagamaa fi muuxannoo argamu irratti xiyyeffatan jiruu? Hojjettooni ni beeku?
- Qajeelfamni ifaan (qajeelfama addaatti balaawwan namoomaa tajaajilu dabalatee) kan muuxannoo qindeessuu fi tamsaasuu irratti xiyyeffate jiraa?
- Muuxannoowwan sadarkaa sagantaatti adda bahan, qindaa'anii dhaabbaticha keessatti quodamanii jiruu?
- Dhaabbatichi miseensa cimaa waltajjiwwan muuxannoo fi kalaqaati? Dhaabbatichi waltajjiwwan kanaaf akkamitti gumaacha taasisa?

Gaafatamummaawwan Dhaabbataa	Yaadannoowwan Kallattii Kennan
7.4 Gamaaggamii fi imamaammatonni barnootaa, akkasumas tooftaaleen muuxannoowwan irraa barachuufi raawwii hojiilee fooyyessuuf gargaaranis ni jiraatu.	<p>Imaammataawan gamaagamaa fi muuxannoo</p> <ul style="list-style-type: none"> • Muuxannoowwan ijoo ta'anii fi gosni hojiilee akka fooyya'an adda bahan, yeroo hunda tooftaan furmaata hinargatan. Muuxannoowwan deebiwwan namoomaa yeroo ammaa kennamaa jiru yookan kanneen fuulduraa irratti jijiirama mul'atu yoo fidan malee, akka barnootaatti fudhatamuu hindanda'an • Dhaabbanni tokko marsaa muuxannoo haaraa itti argatu keessatti, karoora qorannoo fi fooyya'iinsa raawwii hojii kan agarsiistuuwwan safaramuu danda'an irratti xiyyeffatellee dabaluu qaba. • Hojjettooni hundi jijiirama hojii isaanii hordofuun walqabatee ittigaafatamummaawwan qaban hubachuu qabu. Kanamalees, muuxannoon argamu guddina dhuunfaa isaaniitif akkamitti gumaacha taasisuu akka danda'u hubachuu qabu.
7.5 Tooftaaleen beekumsaa fi muuxannoo galmeessuuf gargaaranii fi dhaabbaticha keessatti namni hundi akka salphaatti akka argatu godhan ni jiraatu.	<p>Beekumsa babal'isuu fi muuxannoo dhaabbata keessaa</p> <ul style="list-style-type: none"> • Beekumsa babal'isuun (Knowledge management) beekumsaa fi muuxannoo dhaabbata tokko keessa jiru walitti qabuu, qindeessuu, quoduu, kuusuu fi haala-bu'a-qabeessa ta'een fayyadamuu fa'a of keessaa qaba. Muuxannoon dhaabbanni galmeessu gara jijiirama qabatamaatti, (fakkeenyaaaf, tarsiimoowwan hojiilee qorannoo fooyyessuu yookan gareewwan hojii irra deebi'anii gurmeeessun deebii si'ataa fi qindaawaa kennuu yookan ittigaafatamummaa murtii kennuu haala ifa ta'een ibsuu) qajeelchuu qaba. • Hojjettooni biyya keessaa yeroo dheeraaf mindeeffaman, yeroo hedduu beekumsaa fi walitti dhufeenyawwan naannawaa olkaawuuf ogeeyyi ijomaha.
7.6 Dhaabbatichi deebii gargaarsa namoomaa irratti barnoonnii fi kalaqni haarofti gitootaa fi seektara keessatti akka babal'atu ni gumaacha.	<p>Muuxanno Gitaa fi seektaraa</p> <ul style="list-style-type: none"> • Neetworkootaa fi hawaasaalee waljijiirraa muuxannoo hundeessuu fi gareewwan gita ta'an irraa- sadarkaa dirreettis ta'ee waltajjiwwan qoranna hojiiratti, barachuuf carraa uumuun- muuxanno dhaabbataa fi sirna barnootaa isa waliigalaaf gumaata gaarii qabaata. Guufuuwwan quunnamanis ta'ee milkaa'inawwan argaman gitaan walii quoduu, dhaabbileen hojii namoomaa haalota yaaddessaa adda baasuu fi gara fuulduraatti dogoggorawwan hambisuu akka danda'an gargaara. • Baay'inni ragaalee seektara keessa jiru, kan dhaabbata tokko keessa jiru baay'ee caala. Kanamalees, haalli qabatamaan akka agarsiisutti, dhaabbileen muuxanno walii quodanii fi ragaalees waliin qoratan, muuxanno dhaabbata tokko keessati qofa argamu caalaa, dhimma jijiirama dhaabbataa qabsiisu dhiheessuu danda'u.

Yaadannoowwan Dabalataaf Teessoo Weesaaayitii

Pirojektiin Isfiir (2015) 'Isfiir hordoffii fi qorannoof'. Sphere Unpacked series:

<http://www.sphereproject.org/silo/files/sphere-for-monitoring-and-evaluation.pdf>

Buchanan-Smith, M. fi Cosgrave, J. (2013) 'Madaallii Hojii Namoomaa: Qajeelfama Yaalii'. ALNAP:

<http://www.alnap.org/what-we-do/evaluation/eha#>

Norman, B. (2013) 'Pirojektoota naannolee tasgabbiin hijirretti hojiirra oolanii alaala hooggananamanif hojiilee hordoffii fi gaafatamummaa barbaachisan'. Tearfund:

<http://www.alnap.org/resource/7956>

Catley, A., Burns, J., Abebe, D., Suji, O. (2013) 'Qorannoo Jijiiramaa Hirmaachisaa: Qajeelfama Diizaayinaa'. Wiirtuu Idil-addunyaa Feeyinsteyin, Yuunivarsitii Taftis, Soomervaayil:

http://fic.tufts.edu/assets/PIA-guide_revised-2014-3.pdf

Hallam, A. fi Bonino, F. (2013) 'Madaallii Jijiiramaaf Fayyadamuu: Hubannoo hojjettoota hojii namoofaaf. Qorannoo ALNAP. London: ALNAP/ODI:

<http://www.alnap.org/resource/8980>

Odeeffannoowwan dabalataaf weesaaayitii Aliyaansii Safartuuwwan Ijoo Hojii Namoomaa:
http://chsalliance.org/resources_ilalaa.

Waadaa 8

Hawaasnii fi namoonni balaan miidhaman, gargaarsa isaan barbaachisu hojjetootaa fi tola-ooltota gahumsa qabanii fi haalan hoogganaman irraa ni argatu.

Ulaagaa Qulqullinaa:

Hojjettooni hojji isaanii haala bu'a-qabeessa ta'een akka hojjetan deeggarsi ni godhamaaf akkasumas walqixa ni ilaalamu.

Waadaan kun maalif barbaachisa?

Hojiileen hojjetoota wadaawan sagalaniif bu'uura akkasumas deebii namoomaa bu'a-qabeessa ta'eef ammoo ka'uumsa. Dhaabbanni tokko hojjetootaa fi tola-ooltota mindeessuuf, leenjisuu fi hoogganuuf dandeettiin, Safartuuwwan Ijoo Hojji Namoomaa fiixaan baasuuf hundeedha. Baasiwwan hojjetootaan walqabatan yeroo hedduu baasii dhaabbata tokko keessaa isa guddicha yammuu ta'u, bajanni sagantaa garri caaluu fi baasiin hojjetootatti bahu, hawaasaalee balaan miidhamaniif bu'aa olaanaa akka argamsiisan yoo barbaadame, ofeeggannoodhaan qophaa'uu qaba. Itti gaafatamummaawwan hojjetootaan walqabatanii fi tooftaan dhaabbatichi humna namaa isaa akka waliigalaatti ittiin hoogganu, waadaawan biroo saddeettan keessatti ibsamani jiru.

Agarsiistuuwwan Raawwii Hojji

1. Hojjettooni dhiiraa fi dubartoota ta'an, hojji isaanii hojjechuuf dhaabbata isaanii irraa deeggarsa arganne miira jedhu horatu.
2. Hojjettooni kaayyoowwan hojji isaanii haala quubsaa ta'een fiixaan baasu.
3. Hawaasaalee fi namoonni balaan miidhaman, hojjettooni hojji bu'a-qabeessa akka hojjetan jechuun gama beekumsaa, dandeetti, amalootaa fi ilaalchaatin) haala isaanii ni qoratu.

Hojiilee Ijoo Hordofuuf Gaaffilee Kallattii Kennan

- Dirqamnii fi duudhaaleen dhaabbatichi qabu hojjetoota haaraaf ibsamani?
- Haalli raawwii hojji hojjetootaa too'atamee; laafina raawwii hojji irratti agarsiisaniif furmaanni kennamee akkasumas raawwii hojji gaariif hoo beekamtii kennameefi jiraa?
- Hojjettooni danbii naamusaa yookan dookimantii walfakkaataa fudhatama qabu mallateessanii? Mallateessan yoo ta'e, dookimantii kanaa fi imaammatawwan gara biroo barbaachisaa ta'an haalaan akka hubachuu danda'an ibsi kennameefi jiraa?
- Waa'ee hojjetootaa yookan hojjetoota michootaa ilaachisee komiiwwan dhihaatanii? Haala akkamiin keessumeessaman?
- Hojjettooni gahumsa gahee isaanii bahuuf barbaachisu guddisuuf deeggarsi taasisamuuf akka jiru quba qabuu? Deegarsa kana itti fayyadamaa jiruu?

Hojiilee Ijoo	Yaadannoowwan Kallattii Kennan
<p>8.1 Hojjettooni dhaabbaticha hojji isaanii akkaataa itti gaafatamummaa fi duudhaalee dhaabbata isaaniin masakamuun akkasumas kaayyoowwanii fi safartuuwwan raawwii</p>	<p>Hojjetootaa fi tola-ooltota</p> <ul style="list-style-type: none">• Bakka bu'aan dhaabbaticha kamiyyuu, hojjetoota sadarkaa biyyolessaa, fi addunyaatti argaman akkasumas kanneen dhaabbataa fi yeroo gabaabaaf mindeeffaman, tola-ooltotaa fi gorsitoota dabalatee, akka miseensa hojjetaati ilaalamu. Haata'u malee, hojjetoota akaakuu fi sadarkaa gara garaaf, yeroo fi haalonni waliigaltee hojirra oolan adda adda ta'a.• Seerri qaxarrii hojjetootaa biyyolessaa yeroo hedduu, hojjetaa dhuunfaan dhaabbataaf hojjetu tokko haala kamiin akka ta'u qabu dirqama waan kaa'uuf, seeronni akkanaa kabajamuu qabu. Hojjettooni hundis gama seeraa fi dhaabbataan haala irra jiran akka

<p>hojii, itti waliigalame irratti hundaa'uun ni hojjetu.</p>	<p>beekan taasisamuu qabu.</p>
<p>8.2 Hojjettooni imaammatoota isaan ilaallatan kabajuun kan hojjetan yoo ta'u, imaammatootta kabajuu dhiisuun miidhaawwan fidus ni hubatu.</p>	<p>Dirqama, duudhaalee fi imaammatawwan dhaabbataa kabajuu</p> <ul style="list-style-type: none"> • Hojjettooni dirqama hojii seeraan, ergama, duudhaalee fi mul'ata dhaabbatichaan kaa'amee fi isaanitti himame keessaa osoo hinbabin hojjechuu qabu. Gahee fi adeemsa hojii dhaabbatichaa bal'inaan beekamuun ala bahuun namni hojjetu tokko, kaawwoowwan dhuunfaaf ta'uu qaba. Haala akkasii irratti raawwiin hojii nama sana irraa eegamu, hoogganaa wajjiin kan irratti waliigalamu ta'a. • Dhaabbanni tokko imaammatawwan akka salphaatti hojjechisuu danda'an qopheessuun dirqama isaa yoo ta'u, hojjettooni ammoo imaammatawwan isaan ilaallatan hojiirra oolchuf dirqama qabu. Kana gochuu yoo baatan ammoo adabbii itti dhufu fudhachuuf qophii ta'uu qabu. • Dirqama, imaammatawwani fi danbii naamusaa dhaabbatichaan walqabatee ibsawwani fi leenjiin kennuun haalota hunda keessatti barbaachisaa ta'a.
<p>8.3 Hojjettooni dhaabbatichaa gahee isaan irraa eegamu bahuuf, gahumsa dhuunfaa, teekiniikaa fi hooggansaa barbaachisoo qopheessuun kan itti fayyadaman yoo ta'u, kana raawwachuu dhaabbanni isaanii akkamitti akka isaan gargaaruu danda'ullee ni hubatu</p>	<p>Safartuuwwan raawwi hojii fi gahumsa hojjetootaa guddisuu</p> <ul style="list-style-type: none"> • Hojjettooni fi mindeessitooni isaanii dandeettii ofii guddisuu (dandeettii hooggansaa dabalatee) walqixa gaafatamummaa qabu. Kaayyoowwan ifatti kaa'amani fi safartuuwwan raawwi hojii fayyadamuudhaan, gahee yeroo ammaa qaban raawwachuu dandeettiin, gahumsii fi beekusi isaan barbaachisu (fakkeenyaaaf, haalan dhaggeeffachuuf dandeettii barbaachisu dabalatee) maal akka ta'e hubachuu qabu. Kanamalees, guddinaaf carraawwan jiran akka beekan taasisamuu qaba. Gahumi nama tokko muuxannoo hojiin, leenjiin, leenji hordoffii irratti hundaa'een gabbachuu danda'a. • Marsaa balaa gara jalqabaa irratti, gahumsa hojjetootaa haala idileen guddisuu carraawwan jiran murtaa'aa ta'uu danda'u. Haata'u malee, hooggantoonni yoo xiqaate ibsa jalqabaa fi leenji hojiirraa kennuun kennu qabu. • Dandeettii fi amaloota hojjetootaa qorachuuf, tooftaaleen gara garaa kan jiran yammuu ta'u, isaanis daawwanna, gamaaggama bu'aa hojii, mariwwan kallattii adeemsisu fi miltewwan isaanii waliin gaaffii fi deebii adeemsisu fa'a. Gamaaggamni raawwi hojii haala idileen qindaa'e, naannoo deegarsi fi leenjiin itti barbaachisu adda baasuf hooggantoota gargaaruu qabu (qajeelfama dabalataaf liinkota gadi jiran ilaala).

Gaafatamummaawwan Dhaabbilee Hordofuuf Gaaffilee Kallattii Kennan

- Humni nama, guddinaa fi bal'ina sagantaa wajjiin kan walsimu ta'uu isaa, kutaa qabeenya humna nama wajjiin walta'uudhaan qorachuuf qajeelfamoonni qophaa'an jiruu?
- Karorri dhaabbatichi qopheessu hooggansa fuulduraaf barbaadamu uumuu fi ogeeyyi haaraa dandeettii qaban horachuuf, hojiwwan raawwatamuun qaban lafa kaa'aa?
- Imaammatooni fi qajeelfamoonni waa'ee hojjetaa ilaallatan, seera qaxxarrii hojii naannoo jiru wajjiin walsimuu akkasumas hojjetoota hoogganuu irratti muuxannoowwan gaggarii fudhatama argatan ni hordofuu?
- Hojjettooni hundi, itti gaafatamummaawwan fi kaayyoowwan kallattiin isaan ilaallatan dabalatee, gaheewan hojii fi kaayyoowwan wayitaa ta'an qabuu?
- Sirni badhaasni fi faayidaawwan ittiin kennaman, haqa-qabeessaa fi iftoomina kan qabu akkasumas bifa walfakkaatuun hojiirra kan oolani?
- Hojjettooni hundaaf, waa'ee imaammatawwani fi qajeelfamoota hooggansa raawwi hojii fi misooma hojjetootaa irratti, leenjiin jalqabaa fi haaromsaa kennamee jiraa?
- Hojjettooni hundi (fi kanneen hojii koontiraataa hojjetan), danbii naamusaa (isa miidhaa saalquunnamtii ittisuullee of keessaa qabu) akka mallatteessan irraa eegamaa? Danbii naamusaa irratti ibsi barbaachisu hoo ni kennamaafi?
- Dhaabbatichi imaammataa fi qajeelfamoota eegumsa tasgabbii kan naannoo naannoo irratti xiyyeefatan ni qabaa? Hojjettooni hoo ni beekuu?

8.4 Dhaabbatichi sagantaalee isaa hojiirra oolchuuf dandeettii, fi humna hooggansaa fi hojjettootaa ni qabaata.

Humnaa fi dandeettii hojjettootaa

- Sirnoonni namoonni ittiin hoogganaman dhaabbilee tokkoon tokkooni fi haala qabatamaa isaan keessa jiran irratti kan hundaa'u ta'ullee, odeeoffannoo muuxannoowwa gaggaarii irraa argaman garuu fayyadamuu qabuu. Sirnoonni hooggansa humna namaa kun deeggarsa hooggansa olaanaatin sadarkaa tarsiimotti ilaalamuu fi karoorfamuu qabu. Hojjettoonni baay'inaa gahaa fi dandeettii barbaachisu qaban, iddo barbaachisutti yeroo barbaachisu argamanii kaayyoowwan dhaabbatichaa yeroo dheeraa fi yeroo gabaabaaf qophaa'an raawwachuu isaanii mirkaneessuuf, dhaabbatichii fi karooriwwan piroojektii dandeettii hojjettootaa yaada keessa galchuu qabu.
- Kana jechuun, dhaabbileen piroojektii hojiirra kan oolchuu qaban, jalqabuma irratti qabeenya fi ogummaa barbabaachisu hunda walitti qabuu yoo danda'an qofa jechuu osoo hintaane, qophiin sadarkaa dhaabbatichaa guutuuti (kutaalee opireeshinii, humna namaa, faayinaansii fi kanneen biroo hirmaachise) raawwatamuun isaa, qabeenyaawan barbaachisan akkamitti akka socho'an waliigaluuf murteessadha.
- Dhaabbileen, humna nama barateef yeroo fedhii olaanaan uumame akkamitti akka furmaata itti kennan duursanii karoorfachuunillee isaan barbaachisa. Gaheewwani fi itti gaafatatumummaawwan sadarkaa biyyaatti barbaachisanis, akkuma ittigaafatatumummaawwan murtii fi koomunikeeshinii dhaabbata keessaa, ifatti kaa'amuu qabu.
- Hojjettoonni hedduun yeroon yeroon hojii gadhiisuun qulqullinaa fi itti fufiinsa sagantaa laaffisa. Kanamalees, haalli kun hojjettoonni dhuunfaan itti gaafatatumummaa fudhachuu akka didan akkasumas dhaabbatichaa fi hawaasaalee inni waliin hojjetu gidduutti wal amantaan akka dhabamu taasisuu danda'a.

8.5 Imaammatoonni fi qajeelfamoonni hojjetaa ilaallatan haqa-qabeeyyii, ifaa fi loog-maleeyyii akkasumas seera hojjetaa naannichaan kan walsiman ta'u.

Imaammatootaa fi qajeelfamoota

- Amalli fi bal'inni imaammatootaa fi qajeelfamota hojjettootaa guddinaa fi haala qabatamaa dhaabbata tokkoon tokkooni irratti hundaa'a, Haata'u malee, dhaabbanni tokko hanga fedhe salphaa yookan bal'aa ta'uuyyuu, hojjettoonni imaammatoota qopheessuu fi qorachuu keessatti hirmaachuun isaanii dirqama. Iddoo danda'ametti ilaalchi isaanii bakka bu'ummaa argachuu isaa mirkaneessuun barbaachisaadha. Maanuwalli hojjettootaa hojjettoonni waa'ee imaammatootaa akka beekani fi yaadallee itti kennan kan mijeessan ta'u.
- Seeronni hojjetaa naannootti hojiirra oolaa jiran, hubatamuu fi kabajamuu qabu. Imaammanni fi muuxannoon dhaabbatichaa, gahee hojjettoonni sadarkaa biyyooleessaa bahaa jiran, sadarkaa bulchiinsaa fi hooggansaatti jajjabeessamuu qaba. Kun itti fufiinsa fi dhaabbata keessatti yaadanno uumuf akkasumas deebiwwan namoomaa haala qabatamaaf irra caalaa mijwwaa akka ta'an mirkaneessa..
- Deebii namoomaa bu'a-qabeessa jechuun, salphumatti, hojjettoonni ogummaa qaban jiraachuu jechuun. Akkaataa hojjettoonni itti hoogganaman irrattillee kan hundaa'uudha. Qorannoowwan haalota balaa tasaa irratti adeemsisaman akka agarsiisanitti, hooggansi bu'a-qabeessa ta'e, fireemworkoonni fi qajeelfamoonni, deebii namoomaa bu'a-qabeessa ta'e kenuuf, qixxeedhuma ogeeyyi dandeettii qaban argachuu barbaachisaadha. Hojjettoonni qajeelfamoota sadarkaa hojii akkamitti akka hojiirra oolchan leenjii fudhachuu qabu. Kana gochuun ergama sadarkaa olaanaa raawwachuu fi deebiwwan si'ataa kenuuf gumaata qaba.

Gaheewan hojjettootaaaf kaa'am

<p>8.6 Gaheewwan hojii, kaayyoowwan hojii fi adeemsi yaada jiru ifaatti kaa'amanii, hojjettooni waan isaan irraa eegamu sirriitti akka hubatan ni godhama</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Gaheewwan hojii waan hojjettoota tokkoon tokkoon irraa haala ifa ta'een kaa'uu fi yeroo yeroon wayitaawaa taasifamuu qabu. Kanamalees, hojjettooni kaayyoowwan mataa isaanii kan hawwii hojii isaanii agarsiisani fi gahumsa horachuuf hawwan qaban mul'isan adda baasuu fi karoora guddina keessatti dookinamati gochuu qabu.
<p>8.7 Danbiin naamusaa, yoo xiqaate hojjettooni dhaabbatichaakka ummata hin saamne, hin sarbine yookan loogii irratti hin raawwanne dirqama irra kaa'u qophaa'ee taa'a.</p>	<p>Naamusa hojjettootaa</p> <ul style="list-style-type: none"> • Danbiin naamusaa dhaabbaticha hubatamuun, mallatteeffamuu fi hojiirra ooluun hedduu murteessaadha. Bakka bu'ota dhaabbaticha maraaf (hojjettoota, tola-ooltota, michoota fi hojjettoota hojii koontiraataa dabalatee), sadarkaalee amalaa isaanirraa eegamani fi danbii naamusichaa yoo cabsan adabbii isaan eeggatu haala ifa ta'een ibsuufi qaba.
<p>8.8 Imaammatooni hojjettooni dandeettii fi gahumsa isaanii akka fooyeffatan gargaaran qophaa'anii taa'u.</p>	<p>Gahumsawan hojjettootaa</p> <ul style="list-style-type: none"> • Gahumsaa fi dandeettii guddisuuf xiyyeffanna kennuun, hojjettoota kakaasuudhaan gara bu'a-qabeessummaa olaanatti isaan qajeelchuu danda'a. Dhaabbatichi tooftaalee raawwii hojii hojjettootaa ittiin qoratuu fi hanqina dandeettii ittiin gamaagamu akkasumas kan gahumsaawwani fi dandeettii hojjettootaa ittiin guddisu qabaachuu qaba. Sagantaaleen raawwiin hojii ittiin qoratamu, hojjettoota yeroo gabaabaaf hojjetanii fi kan waliigaltee hojii yeroon isaa hinmurtoofne qaban akka dhuunfachuu danda'utti qophaa'u qaba. • Hojjettooni waadaawwan itti waliigalaman fiixaan baasuuf gahumsawan hojii qabaachuu qaban ilaalcissee, dhaabbatichi michoota isaa wajjiin waliigaltee irra gahuu qaba.
<p>8.9 Imaammatooni nageenyaa fi fayyummamaa hojjettoota eegsisan qophaa'anii taa'u.</p>	<p>Tasgabbi fi nageenya</p> <ul style="list-style-type: none"> • Hojjettooni yeroo hedduu haalota yaaddessaa fi nama dhiphisan keessa sa'aa dheeraaf hojjetu. Dhaabbatichi hojjettoota isaaaf eegumsa gochuuf dirqama qabu keessa, hojiilee nageenya isaanii mirkaneessu babal'isu, dhamaatii yeroo dheeraa fi dadhabbi daangaa dabre hambisuu akkasumas, miidhaa qaamaa yookan dhukkubaaf akka hinsaaxilamne eeguu fa'a. • Hooggantoonni, hojjettooni gargaarsa haalota yaaddessaa jiran akka beekan gochuu fi haala hamaa fayyaa qaamaa fi sammuu isaaniitif sodaachisaa ta'eef akka hinsaaxilamne eeguu qabu. Tarkaanfiwwan furmaataa hojiirra ooluu danda'an keessa muraasni, to'annaa haala tasgabbi bu'a-qabeessa ta'e, gorsa fayyaa duursanii miidhaa ittisuuf gargaaru, sa'aa gahaa fudhatama qabu qofa akka hojjetan cimsanii deeggaruu, yeroo barbaachisaa ta'e deeggarsa xiin-sammuu akka argatan gochuu fa'a. • Hooggantoonni, muuxannoowwan gaggeraaii fakkeenya godhachuu fi mataa isaaniitif waan imaammanni lafa kaa'e guutuun dirqama nageenya hojjettoota isaanii eegsisuu hojiirra oolchuu danda'u. Kanamalees, hojjettooni gargaarsaa, nageenya ofii to'achuuf itti gaafatatumummaa dhuunfaa fudhachuu qabu. Hojjettoota haalli hamaan nama dhiphisu qunnameef, deeggarsi xiinsammuu battalumatti kennamuufi qaba.

Yaadannoowwan Dabalataaf Teessoo Weesaayitii

Aliyaansii Safartuu Ijoo Hojii Namoomaa (2015) Tuulii Qabeeya Humna Namaa:

<http://chsalliance.org/files/files/Resources/Tools-and-guidance/CHS-Alliance-Handbook-for-Managing-HR-Effectiveness-Final.pdf>

CBHA (2010) ‘Qajeelfama Gahumsa Ijoo Hojii Namoomaa: Marsaa Turtii Hojjettootaa Keessatti Ijaarsa Humnaa Gama Hojii Namoomaan Raawwatamu’:

<http://www.start-network.org/wp-content/uploads/2014/01/Core-Humanitarian-Competencies-Guide.pdf>

ECB (2007) ‘Gareewan Gosa-daneessaa keessatti Wal amantaa Ijaaruu: Tooftaa Deebii Balaa Tasaaf Gargaaru’:

<http://policy-practice.oxfam.org.uk/publications/building-trust-in-diverse-teams-the-toolkit-for-emergency-response-115413>

People In Aid (2011) Gaaffii fi Deebii ‘Ergamaan boodaa: Dandeettii hojjettootaa ijaaruu’:

<http://chsalliance.org/files/files/Resources/Case-Studies/Debriefing-building-staff-capacity.pdf>

Odeeffannoowwan dabalataaf weesaayitii Aliyaansii Safartuuwwan Ijoo Hojii Namoomaa:

<http://chsalliance.org/resources/ilaala>.

Waadaa 9

Hawaasaa fi namoonni balaan miidhaman, dhaabbileen isaan gargaaraan qabeenyawwan isaan harka jiru haala bu a-qabeessa ta'ee fi qusannoonaan akkasumas bifaa naamusaa qabuun akka faayidaa irra oolchan irraa eeguu.

Ulaagaa Qulqullinaa:

Qabeenyawwan miira gaafatamummaan qabamanii kaayyoo yaacameef ooluu.

Waadaan kun maalif barbaachisa?

Qabeenyawwan dhumuun kan danda'an waan ta'aniif, ofeeggannoonaan faayidaa irra ooluu qabu. Gaafatamummaa qabaachuun, qabeenyawwan dhaabbataaf arjoomaman haala-bu'a-qabeessa ta'ee fi qusannaan fayyadamuuf itti gaafatamummaa qabaachuu waliin bu'uuraa kan walqabateedha. Qabeenyawwan haala hintaaneen fayyadamuuf, dhimmamuufi dhiisuuun yookan malaanmaltummaan, miidhaa dhugaa inni fidu kan baatu hawaasa balaan miidhame. Kanaafuu, qabeenyawwan jijiirama olaanaa akka fidan, dhaabbileen abshaalummaa fi amanamummaan itti fayyadamuun hunda caalaa murteessaadha.

Agarsiistuuwwan Raawwii Hojii

1. Hawaasaalee fi ummanni balaan miidhaman, waa'ee bajata sadarkaa hawaasaatti argamuu, waa'ee baasii fi waa'ee bu'aawwan argamanii ni beeku.
2. Hawaasaalee fi ummanni balaan miidhaman, qabeenyawwan jiran dhimmoota itti aanan kanaaf faayidaarra oolaa akka jiran yaadu:
 - a. dhimma yaadamanifiif akkasumas
 - b. Kaayyoo irraa osoo hinmaqfamin yookan hinqlisaasamin.
3. Qabeenyawwan deebii namoomaa kennuuf argaman, akka karoora, kaayyoo, bajataa fi sagantaa itti waliigalameetti faayidaa irra oolan akkasumas hordofaman.
4. Deebiin namoomaa haala baasii qusateneen hojiirra oole.

Hojiilee Ijoo Hordofuuf Gaaffilee Kallattii Kennan

- Hojjettooni waa'ee baasii irratti murtii kennuuf pirootokoolota dhaabbataa barbaachisaa ta'an hordofaa jiruu?
- Baasiin haala idileen hordofamee gabaasonni hooggansa sagantaa hundaaf kennamanii?
- Tajaajilooni fi meeshaaleen adeemsaa bitaa dorgommii irratti hundaa'e hordofanii bitamanii?
- Dhiimmaawwan naannoo irra gahan (bishaan, biyyoo, qilleensa) hordofamanii tarkaanfiwwan furmaataa fudhatamanii?
- Qajeelfamni eeruun ittiin kennamu (whistle-blowing procedure) kan abbicha miidhaaf hinsaaxille jiraa? Hojjettooni, hawaasaaleen miidhamanii fi qooda-fudhatoonni biroo ni beekuu?
- Haalli baasiin itti qusatamuu fi jijiiramooni hawaasummaa hordofamanii jiruu?

Hojiilee Ijoo	Yaadannoowwan Kallattii Kennan
<p>9.1 Sagantaaleen yeroo qophaa'anii fi wayita hojiirra oolan, sadarkaa deebii gargaarsa namoomaa hundarratti , haala qabeenyaa qusatuuun akkasumas qulqullina, baasii fi wayitaawa hojii walmadaalsisuun ta'uu isaanii mirkaneessuu.</p>	<p>Dhimmoota sagantaa</p> <ul style="list-style-type: none">• Balaaww muddamsiisa keessatti, yeroo hedduu dhaabbileen maallaqa olaanaa dafanii akka baasan dhiibbaan ni jira. Dhaabbileenis haala rakkisa sana furuuf, want tokko gochuu isaanii mul'isuuuf maallaqa olaanaa baasu. Haalli kun ammoo karoori piroojekti qophaa'u laafaa akka ta'uu fi sagantaalee gara garaa hojiirra ooluu malani fi filannoowwan itti fayyadama maallaqaa bu'a maallaqichi argamsiisu dabalanifiif (fakkeenyaaaf, maallaqa dheedhii fayyadmuu) xiyyeef fannaaha gahaan akka hinkennamne taasisa.• Gargaarsi balaawan muddamsiisaan wayita reefu jalqabamu, qajeelfamoota waa'ee maallaqa irratti murtiwwan ariifachiisa kennuuf dandeesisan fi rakkolee haala qabatamaa hojii namoomaa keessatti quunnaman (fakkeenyaaaf, caalbaasii dorgomsiisuuf, dhiheessitooni dhabamuu) keessa bahuuf gargaaran qopheessuuun barbaarachisaa ta'uu

	<p>mala. Haata'u malee, naannoo hojiin namoomaa itti hoijetamutti haalli malaanmaltummaan akka uumamu yaaddoo olaanaa ta'e yoo jiraate, hoijettootaaf leenjii fi deeggarsa kennun akkasumas sirnoonni haala qabatamaa waliin walsimsiisamanii qophaa'an, malaanmaltummaa karaa akka hinsaaqne ittisuuf, adeemsaa komiiwwan ittiin dhihaatan hojiir oolchuun barbaachisaadha. (Waadaawwan 3 fi 5 ilaala).</p> <ul style="list-style-type: none"> Yeroo kana hoijettoota buleeyyi muuxanno qaban bobbaasuun, haalota yaaddessaa ta'an maqsuu fi deebiin kennamu wayitaawaa akkasumas sadarkaa isaa eeggatee fi qisaasama xiqqeesse ta'uu isaa mirkaneessuuf gumaata qaba. Dhaabbilee gidduutti gamtaa fi qindoominni uumamu, deebiin namoomaa kennamu irra caalaa qabeenya quusannaan akka fayyadamu (fakkeenyaaaf, gamaagamaa yookan qorannoowwan gamtaan adeemsisuuf fi sirna galmeed fi loojestiksii dhaabbilee gidduu jiran deeggaruun) gumaacha gochuu danda'a. Xumura piroojektichaa irratti, qabeenyaawwan hafan bifa gargaarsaan arjoomamuu, gurguramuu yookan ittigaafatatummaan bakka fhufanitti deebi'uu qabu.
9.2 Qabeenyaawwan kaayyoo yaadameef galmaan gahuu akka danda' amutti to'achuu fi itti fayyadamuu akkasumas qisaasama qabeenya xiqqeesuu.	<p>Qabeenyaawwan kaayyoo yaadamanifi oolchuu</p> <ul style="list-style-type: none"> Qaamoleen hojilee namoomaa hundi arjoomtotaafis ta'ee hawaasaalee balaan miidhamaniif gaafatatummaa qabu waan ta'eef, qabeenyaawwan abshaalummaan, quusanna fi haala-bu'aa gaarii buusuu danda'aniin faayidaa irra ooluu isaanii mirkaneessuuf qabu. Saamichii fi malaanmaltummaan akkasumas qisaasamni uumamu, qabeenya warra garmalee rakkatanii argachuu barbaadan jalaa maqsa. Haata'u malee, sagantaan sababa hanqina hojjetaa fi hanqina qabeenyaatin bu'a-qabeessa ta'uu hindandeenye tokko, gaafatatummaa haa qabaatu jechuun hindanda'amu. Qabeenya quusachu jechuunis yeroo hunda gatti maallaqaaf kennamu wajjiin walqixatti kan ilaalamu miti. Yeroo hunda madaalliiin jiraachuu kan qabu baasii xiqqeesuu, bu'a-qabeessummaa fi quusannaan fayyadamuu gidduutti. Gargaarsi kaayyoo isaarraa goree hojilee shoorarkeessitootaa deeggaruuf ooluu hinqabu. Arjoomtonni hedduun haala yaaddessaa kana hir'isuuf jecha, sirna qoranno michoota isaanii irra kaa'uu.
9.3 Baasii to'achuufi bajataan walbira qabanii gabaasuu	<p>Baasii to'achuufi gabaasuu</p> <ul style="list-style-type: none"> Bulchiinsi maallaqaa, bulchiinsa sagantaa keessaa qaama hojii murteessaa tokko yammuu ta'u, sirnoonni karoora fi hordoffii maallaqaa qulqullina gaarii qabu jiraachuun isaanii kaayyoowwan sagantaa fiixaan bahuu isaanii mirkaneessuuf barbaachisaadha. Bulchiinsa maallaqaa keessatti haalota yaaddessaa ijoo ta'an hir'isuufi tiraanzaakshina maallaqaa hunda hordofuuf, sirnoonni fi qajeelfamoonni qophaa'uu qabu. Haalonni yaaddessaa ijoo to'achuuf dandeettii fi sirnoota addaa barbaadan, bittaa, maallaqa dabarsuu, bulchiinsa hojii sagantaa fi meeshaalee fa'a. galmeewwan herreegaa qulqullina sadarkaa biyyolessaa fi/ykn sadarkaa addunyaatti fudhatama argatan guutuu fi akka sirnaatti dhaabbaticha keessatti hojiirra ooluu qaba. Hojjettooni hundis to'annoonaan maallaqaaa haalan akka raawwatamu itti gaafatatummaa tokko tokko ni qabu. Haata'u malee, namoota addatti gabaasawwan waa'ee maallaqaa qindeessan qabaachuu barbaachisaa ta'a. Hojjettooni malaanmaltummaa, qisaasama qabeenya yookan itti fayyadama seeran alaa yoo shakkan yookan argan akka gabaasan jajjabeessamu qabu. (qajeelfama dabalataaf liinkii gadi jiru keessa Lewis, T. 2010 ilaala).
9.4 Qabeenyawan naannoo fi uumamaa wayita fayyadaman, dhiibbaa	<p>Qabeenyawan uumamaa fayyadamuu fi dhiibbaa naannoo irra gahuu</p> <ul style="list-style-type: none"> Deebiwwan namoomaa naannoo irratti dhiibbaa hamaa qabaachuu danda'u. Kunis kan uumamu kosii/balfaa olaanaa maddisiisuun, qabeenyawan

<p style="color: red;">naannoo irratti qaban yaada keessa galchuu.</p>	<p>uumamaa mancaasuun, maddeen bishaanii akka badan yookan faalaman gumaata gochuun, bosona mancaasuu fi balaawwan biroo naannoo miidhan hordofsiisuudhaani.</p> <ul style="list-style-type: none"> • Qorannoo dhiibbaa naannoo gahee ariifataa (rapid environmental impact assessment) adeemsisuun haalota yaaddesaa jiran adda baasuu fi tarkaanfiiwwan rakkinicha furuuf yookan hir'isuuf gumaachan lafa hojiirra oolchuuf gargaaruu. • Adeemsa kana keessatti hawaasaalee balaan miidhaman hirmaachisuu fi yaaddoo isaan qaban iif bakka kennuun, dhimma murteessaa yoo ta'u, deeggarsi bulchiinsa qabeenya uumamaa naannoof taasisamullee hojii sagantichaa keessa akka galu gochuun barbaachisaadha. (qajeelfama dabalataaf liinkii gadi jiru keessa tuulkiitii URD/UNEP ilaala).
<p style="color: red;">9.5 Balaa malaammaltummaa to'achuu fi yoo adda bahee beekame tarkaanfii barbaachisaa ta'e fudhachuu.</p>	<p>Haalota malaammaltummaaf yaaddessan to'achuu</p> <ul style="list-style-type: none"> • Gochaaleen malaanmaltummaaf hiikaa fi hubannoон jiru aadaawwan hunda keessatti tokko miti. Amaloota hojjettootaa fi michoota irraa eegaman ilaachisee hiikkaan/ibsi isaanii haala ifa ta'een taa'uun, haala yaaddessaa kanaaf furmaata kennuudhaaf dhimma bu'uura ta'eedha (Waadaa 8 ilaala). • Odeeffannoo pirojektiin walqabatu irratti irra caalaa iftoomina qabaachuun,qoodafudhattoonni itti fayyadama aangoo seeraan alla ta'e akka gabaasan jajjabeessuun, hojii dirree ofeeggannoон hordofuuن akkasumas miseensota hawaasaaf ulfina/kabaja kennuun, haalota malaanmaltummaaf yaaddessaa ta'an hir'isuuf gargaaruu danda'u. Malaanmaltummaa faccisuuن sirna cimaa hundeessuun barbaachisaa ta'ee osuma jiruu, balaaن muddamsiisan reefu wayita jalqabu, to'annoو haala jiru faana tarkaanfatu yeroо murtaa'eef hojiirra oolchuun barbaachisaa ta'uu danda'a (qajeelfama dabalataaf liinkii gadi jiru keessa <i>Hees et al. 2014</i> ilaala).

Gaafatamummaawwan Dhaabbilee Hordofuuf Gaaffilee Kallattii Kennan

- Bittaan meeshaalee fi tajaajilaa, itti fayyadamni fi to'annoona qabeenyawwani naamusa kan eegan akka ta'an, imaammatoonni fi qajeelfamoonni qophaa'an jiruu?
- Imaammatoonni fi qajeelfamoonni kun, seerota dhimmoota itti aanan ilaallatan of keessaa qabuu:
 - Haala fudhanna fi ramaddii fandii?
 - Dhiibbaawan hamaa naannoo irra gahan furuu fi ittisuu?
 - Saamicha ittisuu, malaanmaltummaa shakkame fi mirkana'e keessumeessuu?
 - Walitti bu'iinsa faayidaa?
 - To'annaa herreegaa(hojii ooditii), qulqulleessuu fi gabaasuu?
 - Qabeenya to'achuu fi haala yaaddessaa irra gahu qorachuu

Gaafatamummaawwan Dhaabbataa	Yaadannoowwan Kallattii Kennan
<p>9.6 Imaammatoonni fi adeemsi itti fayyadamaa fi to'annaa qabeenyawwanii qajeelchan qophaa'anii kan taa'an yoo ta'u, isaanis kan of keessa qaban akkaataa dhaabbatichi</p> <ul style="list-style-type: none">a. Fandiwwanii fi kennaawwan akaakuun kennaman naamusaa fi seeraa eeggaee fuudhuu fi ramadu;b. Qabeenyawwan isaa bifa naannoof itti gaafatamummaa qabun itti fayyadamu;c. Malaanmaltummaa, afanfaajjeessa, walitti bu'iinsa fedhii fi itti fayyadama qabeenya sirrii hin ta'in itti ittisuu fi furmaata itti kennud. Ooditii itti hojjetu, sirrii ta'u isaa itti mirkaneessuu fi iftoominaan itti gabaasu;e. Haallan yaaddessaa ta'an karaa itti fufiinsa qabun itti qoratu, to'atuu fi furu;f. Qabeenya fudhachuun walabummaa isaa akka hin laaffisne itti mirkaneessu fa'i.	<p>Deeggarsa maallaqa kennuu fi kennaan gosa kennamu</p> <ul style="list-style-type: none">• Ulaagaaleen deeggarsa maallaqaa fi maddeen deeggarsa maallaqaa, dookimanti ta'u fi qorannoo uumataaf banaa ta'u qabu. Gargaarsi maallaqa maddeen tokko tokko irraa argamu, walabummaan hojii fi haqa-qabeessummaan hojii dhaabbata tokko, fedha qaama sanaaf akka bulu taasisuu danda'a. kanaafuu, tattaaffiwwan taasisaman, hojjettootaa yaada gorsaa qopheessuu fi iftoomina babal'isuudhaan haalota yaaddessaa akkanaa kan furan ta'u qabu.• Kennaawwann bifaa meeshaaleen kennaman, mamii naamusaa uumuu danda'u. Aadaa hedduu keessatti kennaa kennun akka duudhaa hawaasummaa barbaachisaatti waan ilaalamuuuf, kennaa fudhachuu diduun akka addaggummaatti ilaalamuu danda'a. Kennaa fudhachuu miira dirqama wayii bahuu itti uuma taanaan, abbaan fudhatu sun bifuma kabaja eegeen diduu qaba. Haata'u malee, kennaa sana fudhannaan, dhimmicha ifatti labsuu fi yaaddoo wayii qabaanaan hoogganaa wajjiin mari'achuu abshaalummaadha. Hojjettooni imaammatoota akkanaa fi mamii jiraachuu danda'an akka beekan gochuun barbaachisaadha (<i>Hees et al. 2014</i> ilaala). <p>Dhaabbilee eegumsa naannoof itti gaafatamummaan itti dhagahamu</p> <ul style="list-style-type: none">• Dhaabbileen imaammatawwani fi hojilee eegumsa naannoof xiyyeefannaa olaanaa kennan hojirra oolchuuf kutannoo qabaachuu qabu. Deebii namoomaa muddamsiisaa keessatti, qajeelfamootuma duraan turan fayyadamuun rakkolee naannoo irra gahuu malaniif furmaata kennuu qabu.• Imaammatooni bittaa meeshaalee eegumsa naannoo yaada keessa galche (Green procurement policies) dhiibbaa naannoorra gahu hir'isuuf gumaata qabu. Haata'u malee, dhimmi kun gargaarsa kennamu duubatti hinhakisneen yookan hark'ifannaa kana hir'isuun raawwatamuu qaba. <p>Malaanmaltummaa fi afanfaajjeessa</p> <ul style="list-style-type: none">• Afanfajjeessi (fraud) hanna, meeshaalee yookan qabeenya karaa irraa dabsuu akkasumas galmees sobaa (fakkeenyaaaf kan baasii) qopheessuu fa'a ofkeessaa qaba. Dhaabbannleen hundi fandiwwan akkamitti akka faayidaa irra oolan agarsiisuuf, sochiwwan maallaqaa raawwataman hunda haala sirrii ta'en galmeessanii kaa'uun dirqama isaaniti. Dhaabbataicha keessatti to'annaa qabeenya maallaqaa akka hojirra ooluu fi malaanmaltumma fi afanfajji ittisun akka danda'amu, sirnoonni fi qajeelfamoonni hundaa'uun barbaachisaadha.• Muuxannoowwan gaggeraaiin bulchiinsaa fi gabaasa maallaqaa keessatti bu'aa agarsiisan, dhaabbatichaan deeggaramuu qabu. Kanamalees, imaammatoonni dhaabbatichaan sirni bittaa meeshaalee fi tajaajilaa iftoomina qabaachuu fi cimaa ta'u isaa mirkaneesuu akkasumas tarkanfiwwan farra-shoorarkeessummaallee

keessa galchuu qabu (*Hees et al. 2014* ilaala).

Walitti bu'iinsa fedhii

- Hojjettooni kaayyoowwan dhaabbatichaa fi fedhiwwan dhuunfaa yookan fedhiwwan maallaqaa dhuunfaan mataa isaanii gidduutti walitti bu'iinsi fedhii kan hinuumamne ta'uun isaa mirkaneesuu qabu. Fakkeenyaaaf, ofii isaaniif yookan maatiin isaanii maallaqa kan irraa argatan yoo ta'e, waliigaltee bittaa meeshaalee/tajaajilaa dhiheessitoota, dhaabbilee yookan nama dhuunfaaf kennuu hinqaban.
- Walitti bu'iinsi fedhii gosa adda addaa qaba. Dhimmoonni kun danbiwwan namusaa fi imaammatoota dhaabbataa akka faallessan, namoonn yeroo hedduu hinhubatan. Fakkeenyaaaf, qabeenyawwan dhaabbataa heeyyama malee fayyadamuu yookan dhiheessaa/meeshaa/tajaajilaa tokkoraa kenna fudhachuun akka walitti bu'iinsa fedhiitti fudhatamuu danda'a.
- Aadaa namoonni walitti bu'iinsa fedhii jiraachuu malu yookan qabatamaan jiru ittiin ifatti labsanii fi mari'atan uumuun, isaan to'achuuf tooftaa ijoodha.

Odiitii fi iftoomina

- Hojiwwan oodiitii akaakuu gara garaa qabu. Oodiitiin keessoo qajeelfamoonni hordofamuu isaanii sakatta'u. Odiitooni alaa ammoo galmeewwan maallaqaa dhaabbatichi dhiheessu dhugaa fi haqa ta'uun isaanii mirkaneessa. Ooditiin qorannoo ammo kan adeemsisamu, dhaabbanni tokko rakkoon wayii uumamuu isaa (yeroo hedduu afanfajjiin yeroo uumamu) wayita shakku.
- Herreegni wagga qaama bilisa ta'ee fi alaa dhufuun oodit ta'uun, afanfajji ittisuu fi fandiiwwan karaa hintaaneen fayyadamuu ittisuuf hanga tokko wabii kenna. Herreegni oodit taasisamee fi gabaasonni faayinaansii idileen qophaa'an ifatti maxxansamuu fi hojjettooni fi hawaasaaleen balaan miidhaman karaa argachuun danda'aniin ibsamuu qaba.

Haala yaaddessaa ta'e to'achuu

- Kun kan dhuunfatu haalota yaaddessaa adda baasuu, qorachuu fi dura-aantii baasuudha. Sana booda, tarsiimoowwan ittiin hir'ifaman, hordofamani fi to'ataman adda baasuudha. Haalonni yaaddessaan kisaaraa olaanaa dhaqqabsiisani fi uumamuufillee carraa olaanaa qaban dursa furmaata argachuu qabu.

Yaadannoowwan Dabalataaf Teessoo Weesaayitii

Groupe URD/UNEP 'Tuulkiitii Leenjii: Eegumsa naannoo hojii namoomaa fi hojii bayyanachiisa si'ataa keessa galchuu':

<http://postconflict.unep.ch/humanitarianaction/training.html>

OCHA fi UNEP (2014) 'Naannoo fi Hojii Namoomaa (Barreffama odeeffannoo):'

https://docs.unocha.org/sites/dms/Documents/EHA_factsheet_final.pdf

Maangoo (2013) Odeeffannoo Cimaa Bulchiinsa Maallaqaaf Gargaaru (webpage):

<http://www.mango.org.uk/toptips/tt20gov>

Lewis, T. (2010) 'Dhimmoota Bulchiinsa Maallaqaaf Bu'uura Ta'an: Kitaaba Wabii Dhaabbilee Miti-mootummaaf qophaa'e'.
Maangoo:

<http://www.mango.org.uk/guide/coursehandbook>

Bond (2012) 'Gatii Maallaqaa – Dhaabbilee miti-mootummaa Ingliziif hiikkaa qabu (Qorannoo odeeffannoo waliigalaa kennu)':

https://www.bond.org.uk/data/files/Value_for_money_-_what_it_means_for_NGOs_Jan_2012.pdf

Hees, R., Ahlendorf, M. fi Debere, S. (2014) 'Hojjilee namoomaa keessatti malaanmaltummaa ittisuu'. Tiraansipaarensii Internaashinaal:

http://www.transparency.org/whatwedo/publication/handbook_of_good_practices_preventing_corruption_in_humanitarian_operations

Odeeffannoowwan dabalataaf weesaayitii Aliyaansii Safartuuwwan Ijoo Hojii Namoomaa:
<http://chsalliance.org/resources> ilaala.

Anneeksi 1

Jechootaa fi Hiikkaawwan Isaanii

Yaadannoowwanii fi Agarsiistuuwwan Safartuu Ijoo Hojii Namoomaa kana keessatti jechoota hojii irra oolaniif hiikkaan isaanii kanneen armaan gadiiti:

Gaafatamummaa: adeemsa aangoo ittigaafatamummaan fayyadamu, qooda-fudhatoota adda addaaf keessumaayyu hunda dura qaamolee aangoon kun kallattiin dhiibbaa irratti uumuuf itti gaafatamummaa qabaachuu

Ooditii: adeemsa walabaa fi qindaawaa ragaaleen ooditii, ibsawan dhugaa yookan ragaaleen biroo ittiin argamani. Ragaaleen kunis barbaachisaa fi mirkanaa'uu kna danda'an yammuu ta'an, ragaalee kana walaba ta'anii qorachuun ulaagaaleen oodiii (imaammatooni, qajeelfamoonni yookaan ulaagaaleen biroo) hangam akka guutaman murteessuuf fayyada.

Waldaalee Siviili (civil society): Lammilee fedhiwwanii fi hojii walfakkaatu qabaatanii walitti dhufan ta'anii, garuu ammo kanneen bu'aa argachuuf hoijetan akkasumas seektara dhuunfaa hindabalatan. Waldaaleen siviili bifa idileen ala ta'een kan hundaa'an yookan bifa dhaabbilee miti-mootummaan yookan waldaaleen biroon kan gurmaa'an ta'uu danda'u

Dandamanna jijiirama qilleensaa (Climate change adaptation): Jijiiramni qilleensaa uummata haala yaaddessaa keessa jiru balaa humna isaanii ol ta'e keessa kan galchu yommuu ta'u, namoonni hedduunis rakkolee sababa balaan dhufaniif akka saaxilaman gochuu danda'a. Dandamannaan jijiirama qilleensaa yoo jedhamu, haala qilleensaa hamaa, kan deddeebi'ee uumamuu fi fuulurri isaa hinbeekamne keessatti hojiilee haalota yaaddessaa adda baasuuf, hir'isuufi to'achuuf hoijetamaniin walqabata.

Danbii namusaa: qajeeltoowwanii fi duudhaalee amala dhaabbata, qaama mootummaa tokko yookaan michoota isaa irraa eegamu ilaachisee sadarkaa lafa ka'aani. Kunis amala yoo xiqaate qabaachuu qabani fi yeroo amalli irraa eegamu kun cabee argame tarkaanfii naamusaa fudhatamu kamiyyuu of keessaa qaba.

Hawaasaa fi namoota balaan miidhaman: Dubartoota, warreen dhiiraa, shamarranii fi dardaarran kanneen fedhii, saaxilamummaa fi dandeettii garaagaraa qabani fi balaa, walitti bu'iinsaan, hiyyuummaan ykn rakkolee biroon naannawa murtaa'e tokko keessatti miidhaman.

Gahumsa: hoijettoonni gaheewwan isaaniin bu'a-qabeessa akka ta'an beekumsa, dandeettii, amalaa fi ilaalcha qabaachuu irra jiruu fi kan dhumarraati milkaa'ina dhaabbata tokkoof murteessaa ta'e.

Komii: hojii dhaabbanni tokko hoijetuun namni miidhame yookan namni dhaabbatichi waadaa isaa fiixaan hinbaasne jedhee amanu tokko komii addaa dhiheessuudha..

Tooftaa dandamanna (coping mechanisms): tooftaaleen dandamanna tokko tokko mijawaa fi gumaacha kan qaban yommuu ta'an, kanneen biraa ammoo kan miidhaa yeroo dheeraa uuman. Isaanis qabeenya gurguruu, baasii wal'aansa fayyaaf oolu xiqaachuu, nyaata hanga barbaachisu nyaachuu dhabuu, yookan dhugaatii alkoolii baay'isu fa'a.

Malaan maltummaa: "aangoo itti kennname tokko faayidaa dhuunfaaf oolchuu".⁶ Kunis kan of keessaa qabu malaanmaltummaa maallaqaa kanneen akka waliin dhahuu, matta'aa, badhaasa (dhimma tokko waan mijessaniif jecha maallaqa fudhachuu) fa'a. Meeshaalee gargaarsaa faayidaa saalquunnamiif jecha walitti dabarsuun, qaxarrii hojii irratti hiriya yookan fira ofii haala adda ta'een keessumeessuu fi kfk malaanmaltummaa keessatti ramadamu.

Haala balaaf yaaddessu hir'isuu: akaakuu deebii haalota balaaf yaaddessaa ta'an adda baasuu fi furmaata itti kennuu kaayyoo godhate. Kunis balaa haala qilleensaan walqabatan (fakkeenyaa, ongee, lolaa, sigigoo lafaa) akkasumas kanneen qilleensaan wal hinqabanne (fakkeenyaa, kirkira lafaa, dhoohinsa lafa keessaa ka'uu fi sunaamii fa'a)

Dookimantii: Galmeesi akaakuu kamiyyuu kan mariiwwan, waliigalteewwan, murtiiwwan fi/ykn hoj-maataa ilaachisuun qophaa'ee fi dhihaachuu danda'u.

Dirqama kunuunsa (duty of care): Nageenya namoota biroo mirkaneessuuf dirqama hamilee yookaan seeraa jiruudha. Kun kan dhuufatus, fayya namoota balaan miidhamanii eeguudhaaf sadarkaalee yoo xiqaate guutamuu qaban guutuu fi nageenya isaanii fi nageenya hoijettoota hojii namoomaa xiyyeffannaa barbaachisu kennuudha.

Bu'a-qabeessummaa: sadarkaa hojiin gargaarsaa tokko kaayyoolee isaa ittiin fiixa baasu.

⁶ Transparency International

Gahumsa: Sadarkaa bu'aawwan (outputs) sagantaalee gargaarsa namoomaa tokko galteewwan (inputs) irraa kan ka'e gama qulqullnaanis ta'ee baay'inaatin (qualitative and quantitative) milkaa'uu itti danda'e.

Hawwachuu (Engagement): adeemsa dhaabbileen gargaarsaa qooda-fudhatootaa fi qaamolee fedhii qaban ykn miidhamoo ittiin quunnamanii fi mariisisan akkasumas qaamoleen kun yaaddoowwan, dharraa, eggannoo, fedhii, mirgoonii fi carraawwan isaan qaban dhaabbaticha, hojilee hojjetamanii fi qorannoo raawwii sagantaalee keessatti xiyyeffanna argachuu isaanii mirkaneessuun hirmaannaa isaanii ittiin horatani.

Mirga: kun faayidaawwan seeraan lafa kaa'aman yookaan waliigaltee keessa jiran (meeshaalee yookan tajaajiloota) argachuuf mirga jiru ibsa. Uummanni balaan miidhame eegumsaa fi tasgabbi argachuuf mirga qaba. Mirgoonni kunii fi kanneen biroo seera hojii namoomaa addunyaa fi seerota mirga namoomaa biyyoonni hedduun mallatteessan keessatti tumamanii jiru.

Madaallii: kun yeroo hedduu bu'aawwanii fi jijiiramoota keessoo yookan aloo irratti xiyyeffachuudhaan madaallii raawwii hojii dabree dabree hojjetamu ibsa. Madaalliiwwan hojin bu'aa buuse maal akka ta'ee fi maaliif akka bu'aa buuse qorachuufi bu'aawwan eegaman akkasumas kan osoo hineegamani argaman maal akka ta'an ibsuuf gargaaru.

Ragaa: odeeefanno mortiin yookan xumurri tokko irratti hundaa'u jechuudha. Hojii namoomaa keessatti ragaaleen hedduun faayidaa irra kan olan yommuu ta'an, isaanis odeeefanno namni tokko akka dhuunfaatti qabu fa'a dabaltu

Tooftaa duub-deebii: Namoonni hojii gargaarsaa hojjetamu irraa faayidaa argachaa jiran, dhaabbilee hojii namoomaa hojjetaniin yookan sirna hojii namoomaa waligalaan walqabatee wantoota isaan quunnaman irratti odeeefanno qaban akka kennan sirna idilee hundaa'eedha. Odeeefanno bif a kanaan argamu faayidaa gara garaaf ooluu danda'a. isaanis deebii namoomaa tokko tokko fooyyessuuf tarkaanfi sirreffamaa fudhachuu fa'a. duub-deebiin bif a idileen ala ta'een illee kennamuu danda'a.

Balaa (fi haalota yaaddessaa): wantoota miidhaa uumuu danda'an kanneen akka kirkira lafaa yookan dhukkuboota daddarboo fa'a.

Hoj-maata Gargaarsa Namoomaa: yeroo balaawwan nam-uumee fi uumamaa muudatanii fi sanaan booda, hojii lubbuuwwan namaa baraaruuf, dararama hir'isuu fi kabaja dhala namaa eegsisuuf jecha raawwatamu akasumas balaawwan sana ittisu fi itti qophaa'uuf hojii raawwatamu..

Walabummaa: kun rakkolee hedduu ariifachiisaa ta'aniif dursa kennuu, walaba ta'anii hojjechuu akkasumas lammii, sanyii, koorniyaa, amantii, sadarkaa, ilaalcha siyaasaa kkf irratti hunda'anii loogii raawwachuu dhiisuun walqabata

Waliigaltee odeeefanno irratti hundaa'e (Informed consent): dhugaawwan jiran, hiikkaa isaanii fi miidhaa isaan qabaachuu malan ifatti hubachuudhaan waliigaltee seenuudhaa.

Guutummaa: amalootaa fi hojiiwan qajeeltoowwanii fi sadarkaalee naamusaa walsiman of keessaa qaba.

Hordoffii: Hojii ragaa walitti qabuu haala itti fufiinsa qabuu fi yeroo hedduu keessaootti hojjetamuudha

Gaafatamummaa gamtaa: michoonni lama yookan sanaa ol ta'an, waadaawwan fedhii ofiin waliif seenan eeguuf itti gaafatamummaa fudhachuuuf adeemsa waliigaltee itti raawwatani.

Dhaabbata: Qama seera-qabeessa Istaandaardota Ijoo hojiirra oolchuuf, caasaa fi aangoo qabu tokko.

⁷ Knox Clarke, P. & Darcy, J. (2014) 'Insufficient evidence? The quality and use of evidence in humanitarian action'. ALNAP Study. London: ALNAP/ODI: <http://www.alnap.org/resource/10441.aspx>.

⁸ Bonino, F. et al. (2014) 'Closing the Loop – effective feedback in humanitarian contexts'. ALNAP-CDA Practitioner Guidance. London: ALNAP/ODI.

Michoota: Dhaabbilee galma murtaa'e tokko fiixan baasuuf jecha karaa seera-qabeessa ta'een gamtaa uumuun, gaheewwanii fi ittigaafatamummaawan ifaan irratti waliigalaan qabatanii hojjetani

Hirmaannaa: ummanni balaan miidhame adeemsa murtiwwan jiruuf jirenya isaanii irratti dhiibbaa qabu ittiin kennamu keessatti dammaqinaan akka hirmaatan dandeetti itti horuu of keessaa qaba. Kunis qajeelfamoota fi hojimaata ifa ta'an kan isaan hirmaachisan lafa kaa'uudhaan fiixaan bahuu danda'a.

Imaammata: Murtii kennamuu barbaadameef qaajeelfamaa galmaa'ee jiru.

Eegumsa: Garaagarummaa umrii, saalaa, sabummaa, hawaasummaa, amantii ykn haala biroo osoo hin ilaalin, mirgoonni namoota dhuunfaa kamiyyuu haala guutuu fi walqixa ta'een akka kabajaman hojiilee hojjetaman hunda jechuu dha. Kunis hojiilee lubbuu baraaruu akkuma balaan uumame raawwataman bira dabruun kan hoojjetamani.

Qulqullina: Jechuun guutummaa akaakuu fi amaloota gargaarsa namoomaa akka humna isaatti, yeroodhaan fedhii fi eegganna namoota gargaaramanii guutuuf hirpha taasisuu fi ulfina namummaa isaaniillee kan kabaju.

Damdamanna balaa (Resilience): Hawaasni yookan ummanni balaaf saaxilame tokko dandeettii balaa sana damdamachuu, dhiibbaa isaarrraa haala yeroo isaa eegee fi gahumsa qabuun bayyanachuuf qabu jechuu dha.

Midhaa saalquunnamtii (sexual exploitation): "sadarkaa saaxilamummaa tokko, aangoo yookan amantaa itti kennname tokko faayidaa saalquunnamtiif jecha miidhaan raawwatame yookan raawwatamuuf yaalame. Kunis kan dabalatu miidhaa saalquunnamtii nama biroo irra gahu irraa faayidaa maallaqaa, hawaasummaa yookan faayidaa siyaasaa argachuu "(*Midhaa saalquunnamtii ittisu ilaalchisee barruulee Barreessaa Olaanaa Dhaabbata Mootummoota gamtoomanii* (ST/SGB/2003/13)

Sarbama Saalquunnamtii (sexual abuse): "gocha amala saalquunnamtii qabu kan qaaman dhugumaan raawwatame yookan aggaamame. Kuni humnaan yookan yookaan dirqiin raawwatame ta'u danda'a." "(*Midhaa saalquunnamtii ittisu ilaalchisee barruulee Barreessaa Olaanaa Dhaabbata Mootummoota gamtoomanii* (ST/SGB/2003/13)

Qocholli Saalquunnamtii: Gocha akaakuu saalquunnamtii of keessaa qabu kan osoo hinbarbaadamin qaamaan, jechaan yookaan mallattoon iddo hojiitti raawwatamu yommuu ta'u, kunis haasawa naamusa maleessa yookan fedhii saalquunnamtii calaqqisiisu dabalachuu danda'a.

Hojjettoota Dhaabbilee gargaarsaa: Qaamolee dhaabbata tokko bakka bu'anii akka hojjetan ramadaman yoo ta'an, kunis hojjettoota sadarkaa biyyaa, addunyaa yookan dhaabbataa fi yeroodhaaf kan hojjetan akkasumas kanneen tola-ooltotaa fi gorsitoota ta'an hunda dabalata

Gahumsa hojjettootaa: beekumsa, dandeettii, ilaalchaa fi amala namoonni dhuunfaan adeemsa hojii keessatti horataniidha. Dandeettiin hojjettootaa kan ilaalu gahumsi namoonni dhuunfaan qaban kun akkamitti walitti dhufanii hojiirra ooluudhaan kaayyoowwan dhaabbataa fiixaan baasuu akka danda'anii.

Qooda-fudhattoota: qaama tarsiimoo yookan pirojektii dhaabbata tokkootin dhiibbaan irra gahuu danda'u yookaan irra gahu.

Dandeettii balaa olaanaaf deebii kenuu (surge capacity): kun dandeettii dhaabbanni tokko balaawwan olaanaa ta'aniif humna qabu ariitiin gurmeessee deebii itti kenu ibsa.

Iftoomina: kun kan ibsu ifummaa, amanamummaa fi koomunikeeshiniidha. Hojiin, pirojektiin yookaan dhaabbanni tokko iftooma kan qabaatu, odeeffannoona waa'ee isaa ibsu banaa fi ummanni akka garaa isaatti argachuu yoo danda'e.

Saaxilamummaa: balaa uumamaa yookan walitti bu'iinsa uumamuun walqabatee, gaaga'amni naannootti uumamuun fi tooftaaleen deeggarsa hawaasummaa jeeqamu irraa kan ka'e, sadarkaa namoonni balaa humnaa oliif itti saaxilamani. Kunis haalota miidhaaf, dhukkubaaf yookaan du'aaf nama saaxilan dabala. Saaxilamummaan namoota gara garaa fi haala gara garaa keessatti addummaa ni qabaata.

Odeeffanno gurra buusu (whistle-blowing): kun hojjetaan dogoggora iddo hojiitti raawwatamaa jira jedhee shake gabaasuudha. Kun kan dabalatu qabeenya karaa seera maleen fayyadamuu yookan waliindhahuu, dirqama bahuu dhiisuu yookan yeroo fayyaa fi nageenyi nama tokkoo balaa irra bu'u.

Yaadannoowwanii fi agarsiistuuwwan Safartuu Ijoo Hojii Namoomaa,

Safartuu Ijoo Qulqullinaa fi Gaafatamummaa Hojii Namoomaa irratti xiyyeffate kan deeggarani. Dookimantiin kun qaamolee fi dhaabbilee hojii namoomaa, deebii namoomaa karoorsuu, hoogganuu yookan hojiirra oolchuu irratti hirmaatan hunda kan ilaallatuudha. Qajeelfamni kallatti kennu kun hoji-maatawwan ijoo fi gaafatamummaawwan safartuu ijoo hojii namoomaa keessatti tarreeffamaniif, ibsa hubannoo dabalu kan dhiheessu yaammuu ta'u, gufuuwwan qabatamaa tokko tokko kan wayita Safartuun Ijoo Hojii Namoomaa hojiirra oolu quunnamuu malanis ni qorata. Waadaawan Safartuu Ijoo Hojii Namoomaa sagalan maalif akka barbaachisaa ta'anis kan ibsu yammuu ta'u, agarsiistuuwwan raawwii hojii fi gaaffileen kallattii kennan kan jijiiramni akka safaramu jajjabeessani fi muuxannoo fi fooyya'iinsi walirraa hincinne akka argamu dhiibbaa gochuu danda'an dhiheessa.

corehumanitarianstandard

@corehumstandard

www.corehumanitarianstandard.org | info@corehumanitarianstandard.org

ISBN: 978-2-9701015-2-9

Revised 20/11/2015

